קונטרס הפת

לשיטת אדמו"ר הזקן

במציאות ימינו

ע"פ סדר ברכת הנהנין פ"ב

הרב שאול סילם

קונטרס הפת

לשיטת אדמו"ר הזקן

במציאות ימינו

חובר ע"י הרב שאול סילם,
רב קהילת חב"ד בגילה, ירושלים ת"ו, וראש ישיבת דעת מנחם, ירושלים

ירושלים התשפ"ד

©
כל הזכויות שמורות
למחבר

הערות והארות תתקבלנה בשמחה במייל:
sillam_s@netvision.net.il

טקסט רץ. הוצאה לאור
039-111-444

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat Habdad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

ב"ה. יום ג' שהוכפל בו כי טוב, כ"ה תשרי ה'תשפ"ד, לסדר "וַיֹּאמֶר אֱלוֹק' תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן".

בית שמש, אה"ק ת"ו בב"א,

קבלתי בחיבת קודש מגילה עפה בשם קונטרס הפת (ונהג כתנא אשר סידורא דפת נקט) **מידידי יקירי וחביבי אי"א הרב שאול סילם שי' מרא דאתרא דקהילת חב"ד גילה וראש ישיבת דעת מנחם בעיה"ק ירושלים ת"ו**, ואפירין נמטי' להאי גברא יקירא על הוצאה לאור של **ספרו המחוייב להיות בכל בית יהודי**, כי מלבד אשר עוסק בהלכה למעשה, הרי נושא ספרו שכיח ביותר ונצרך מידי יום ביומו, בוקר צהריים וערב, וחוסר הבקיאות בדינים אלו זועק לשמים, לצערינו, כנודע. וגם מאלו אשר למדו הלכות אלו מתקשים בהבנת ההלכות או בדימוי המציאות המדוברת, וגם המחשת שיעורי הנפח.

ולכן דבר גדול עשה המחבר הנ"ל שביאר הכל בלשון צחה וברה, והביא דעות הפוסקים, **ובפרט שיטת אדמו"ר הזקן**. והכל עשה עם דוגמאות ותמונות מוחשיות באופן דכזה ראה וקדש, ע"ד דברי חז"ל הידועים (חולין מב ובתוס' שם) על הפסוק "זאת הבהמה אשר תאכלו", מלמד שהראה הקב"ה וכו', ואינו דומה שמיעה לראיה (גמרא ראש השנה כה, ב ותוס' בבא קמא צב ועוד), וממש הכל קילורין לעיניים ומרפא לנפש. ובלשון החסידות "התענוג שבחוש הראיה פועל דביקות שלמעלה מזמן ומקום, דגם בהיותו במקום אחר ואחר ריבוי זמן – הדבר כמו נצב לנגד עיניו", "בחוש הראיה, נמשך פנימיות העונג, עד דכל עצמותו נמשך אחר הציור נאה או הדבר נחמד אשר רואה בעיניו" (לשונות כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ).

ובעקבתא דמשיחא חשוב לקיים דברי הפסוק והיה עקב תשמעון (עקב מלשון עקבתא), ויש להזהר בהלכות אשר האדם דש בעקביו וכאמור לעיל רבה המכשלה בדינים אלו. ולא עם הארץ חסיד, ובפרט בדינים אלו, וכדברי הגמרא (בבא קמא ל, א) "רב יהודה האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, רבא אמר מילי דאבות, **ואמרי לה מילי דברכות (ברכת הנהנין)**".

וידועים דברי רבי חיים ויטאל זצוק"ל אשר זהירות בהלכות אלו מסירים הקליפות מנפשנו וראוי לשרות עליהם רוח הקודש.

אין לי ספק שספרו יתקבל באהבה אצל אחינו בית ישראל חובבי התורה, ובטח ימשיך מתוך בריאות איתנה להגדיל תורה ולהאדירה.

ובעת צרה זו ליעקב חיזוק התורה, יהיה מגנא ומצלא על חיילנו, ועל עם היושב בציון, ועל כל בית ישראל, וכבר אמר הנביא אשר ציון במשפט תפדה והם הלכות התורה, כביאור אדה"ז בלקו"ת.

ידידו המוקירו והמכבדו,

מיכאל שלמה אבישיד

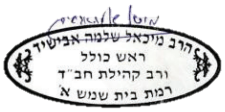

ב"ה

Rabbi Yosef Braun
Member of Beth Din
of Crown Heights

יוסף ישעי' ברוין
מד"א והבר הבד"צ
דק"ק שכונת קראון הייטס

ב״ה, יום שלישי שהוכפל בו כי טוב לס׳ תאכל לחם, כ״ה תשרי, ה׳תשפ״ד.

לכבוד הרה״ג מעוז ומגדול, חכו ממתקים וכולו מחמדים, גברא דמארי׳ סייעי׳, הרב שאול שליט״א סילם, מיקירי קרתא דשופריא, רב קהילת חב״ד בגילה.

גי״ה הגיעני, אותיות נקנות במסירה, בימים טרופים אלה אשר אין הלבלר יוצא בקולמוסו, ונתמלא הבית כולו אורה, ובכותבת מייתבא דעתי, על הפת מה הוא אומר, מצאתי את שאהבה נפשי, להסתכל ביפיו של שאול, לעומת המחברת, דברים המתיישבים על הלב, מתון ומסיק, גוד אסיק וגוד אחית, הגם שאול בנביאים, בהיות רוח אלקים אל שאול, כי יצא שאול לבקש ולחפש בחפש מחופש, ויקבוץ שאול את כל המובא בית ה׳, בסדר מסודר, טוב פת ושלוה בה.

ולפי רוב הענוה, שמו יקבנו בשם קונטרס הפת, ובאמת שמינה לחמו, לחם הפנים, פנים חדשות באו לכאן, וחכמה וגם מלאכה ברדיית הפת ותקיעת סופר, לתקוע עצמו לדבר הלכה ברורה במקום אחד, דרשו מעל ספר ה׳ אחת מהנה לא נעדרה.

והפליא עצה הגדיל תושי׳, לדרוש בחכמים, ואף גם בשפלנו זכר לנו באיזהו מקומן של שבחים, זעיר שם זעיר שם, ואתא ואייתי מתניתא בידי׳, תנא דמסייע לן. ובאמת, הרבה יש לפלפל ולסלסל ולהאריך בכל פרט, ומה אעשה ומה שהלב חושק הזמן עושק, וצרות אחרונות לא נתנני השב רוחי, סבבוני כתרוני, מנוחה הדריכוני, ושמעתתא בעיא צילותא, והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם, ואין לדבר סוף, ועמד קנה במקומו.

ולא נצרכה אלא לברכה, צריך שתכלה ברכה עם הפת, יישר חילי׳ לאורייתא, ובכל אשר יפנה יצליח, ויהי ה׳ אלקיו עמו, להגדיל תורה ולהאדירה, ואיתעביד לחם פנג, סוד טעמי תורה דלעתיד, בביאת משיח תיכף ומיד ממ״ש.

וע״ז באה״ח

יוסף ישעי׳ ברוין

בנשיאותו של הגאון
הרב חיים יעקב שלאמע שליט"א
רב ואב"ד ק"ק עדת ישראל פאריש
זקן רבני ודייני אירופה

בית הדין
איחוד הרבנים צרפת
Beth Din
Ihoud Harabanim
France

בית דין איחוד הרבנים צרפת
Beth Din Ihoud Harabanim
France

מיסודו של הגאון הרב יעקב הלוי פולטורק זצ"ל
אב"ד ליאון ואב"ד ביה"ד איחוד הרבנים צרפת

ב"ה כ"ו תשרי תשפ"ד

מכתב ברכה והסכמה

אזמר בשבחין למיעל גו פתחין, דבחקל תפוחין, דאינון קדישין, פרי קודש הילולים, דולה ומשקה מבורות עמוקים, מים זכים ומתוקים, מבאר מים חיים, **של ידידי ורעי היקר והנעלה, האי חסידא הרה"ג הרה"ח ר' שאול סילם שליט"א, ראש ישיבה "דעת מנחם - ליובאוויטש" בעיה"ק ירושלם קרתא דשופריא, ורב ק"ק חב"ד בשכונת גילה ירושלים ת"ו.**

אשר אייתי פרי ביכוריו ואחזה בין בתריו, **"קונטרס הפת לשיטת אדמו"ר הזקן"**, אשר ברוב עמל יגע ומצא כדי מידתו, ודבר בעטו מה טוב, **בבירור הלכות מש"ס ופוסקים ראשונים שו"ע ונו"כ עד גדולי האחרונים, וחיבה יתירה נודעת לו, כי משלב בחכמה גדולה תמונות מוחשיות עם סיכומים מפורטים "למען ירוץ קורא בו"** חבקוק ב:ב **שילוב זה של חכמה ותבונה הם באופן של "תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו"** משלי כה יא ואשרי לו שזכה. ועוד כאשר מוסיף והולך **שהקונטרס מבוסס ע"פ שיטת רבנו הזקן ע"פ סדר ברכת הנהנין, ועוד מדברי רבותינו נשיאנו**, יישר חילו לאורייתא, אשרי שלו ככה כי צלח ורכב על דבר אמת בד' אמות של הלכה, **"ודברי פי חכם חן"** קהלת י,יב בהשכל ובתבונה.

מובא **בתורתנו הק'** דברים ח **"כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם"**, ומבארים בשם **האר"י הקדוש** שאם את **הגוף מזין הלחם, הנשמה ניזונת** על כל מוצא פי ה' מהמצוות שסובבות את האכילה **ומהברכות שמברכין לפניה ולאחריה**, לפי שאכילתו של יהודי אינה רק צורך קיום הגוף, במאכלו עובד הוא את ה' יתברך בשמירה ממאכלות אסורות, בתיקון המאכל המותר במצוות התורה, כגון: שחיטה, ניקור ומליחה, הפרשת חלה, תרומה ומעשר, **וכברכות שלפני האכילה ואחריה**, ובזה מזין הוא את הנשמה עד **שדרשו חז"ל** תניא רפ כו ע"א **"וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'"**, **פתח במזבח וסיים בשלחן**, רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על אדם, **עכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו.**

במשנה אבות מבואר, שלא רק בהכנת המאכל, במצוות שבו ובברכות מתעלה השלחן היהודי כמזבח, גם לאכול מתוך קדושה הוא חלק מעבודת ה', **וכך שנינו באבות** פרק ג **"רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד** ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום, שנאמר: **"וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'"**. יש לדייק מהמשנה שאכילה בכל מצב אינה רק ענין גשמי, **וכל שולחן הוא מזבח**, ומי שאינו אומר עליו דברי תורה, לא רק שהפסיד את המעלה הרוחנית שבאכילה, אלא כאילו אכל מזבחי מתים, לפי שעצם האכילה, מלבד הצורך הקיומי שבה, יש בה את התאוה לעינים ותאות המאכל הפוגעים בנשמה הטהורה, ולמעשה עצם האכילה היא מעשה בהמי שאינו מכובד ופוגע בגדלות האדם.

72, rue de Paris 94220
Charenton le Pont - France

Tel: 06 34 36 05 76 - 00 972 546 27 89 01
E-mail: Ihoud.harabonim@gmail.com

בנשיאותו של הגאון
הרב חיים יעקב שלאמע שליט"א
רב ואב"ד ק"ק עדת ישראל פאריש
זקן רבני ודייני אירופה

בית דין איחוד הרבנים צרפת
Beth Din Ihoud Harabanim France

מיסודו של הגאון הרב יעקב הלוי פולטורק זצ"ל
אב"ד ליאון ואב"ד ביה"ד איחוד הרבנים צרפת

כפי שדרשו חז"ל בפרשת בראשית, **כשנגזר על אדם הראשון אחר החטא לאכול בצורה גשמית, ולדאוג למאכלו, בקללה של "וקוץ ודרדר תצמיח לך"** בראשית ג יח **"זלגו עיניו דמעות, אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד"** פסחים קיח על כן שלשה שאכלו בשולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום, **לפי שהשולחן כמזבח שיש בו מצוות המקדשות אותו**, וכשם שבמזבח עיקר עבודת הקרבנות אינה העבודה המעשית, אלא המחשבות שלשמן נזבח הזבח, ובלעדיהן פיגול הוא ולא ירצה, כך גם השולחן אשר לפני ה' יש לשלב בו דברי תורה כדי לקדש האכילה כאכילת מזבח, ואם לא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, שיש כאן זבח ללא מחשבה טהורה, ולא רק כהגדרת אדם הראשון "אני וחמורי נאכל באבוס אחד".

השולחן היהודי כמזבח אשר לפני ה', גדור בהלכות רבות המקדשות את השולחן והאוכלים סביבו, חלק ניכר מההלכות בשו"ע אורח חיים עוסקות במצות הברכות שלפני האכילה ולאחריה, וכמעט כל חלק יורה דעה שבשו"ע עוסק במצות כשרות המאכלים הקרבים על השלחן אשר לפני ה'.

הרבי נשיא הדור בסיום שיחתו מיום ט"ז בתמוז תשל"ה, הודיע על רצונו להשתתף ולעזור לכל יהודי שיפנה בבקשת סיוע לשם סידור מטבח כשר כהלכה, ולשם כך הקים קרן מיוחדת, שתשתתף ב-חמישים אחוז מהוצאות הכשרת-המטבח. הרבי סיים את שיחתו בברכה: "ויה"ר שמכאן ולהבא תהיה אצל יהודים אכילה ושתייה כשרה בלבד, כך שהדם, הבשר, והגוף יהיו - ראש יהודי, לב יהודי, ואיברים יהודיים, ועל אחת כמה וכמה, שהנשמות תהיינה "יהודיות" בגילוי ובתוקף: "כך ולא אחרת" ועניין שמירת הכשרות, שהוא עניין יסודי הנוגע ליחיד, למשפחה ולכלל ישראל כולו. כנאמר בנבואת הגאולה "כי כה אמר ה' הנני נוטה אליה כנהר שלום גו' וראיתם ושש לבכם גו' וזודעה יד ה' גו' אוכלי בשר החזיר גו'. יקרב ויביא את יום ביאת משיח צדקנו שיבוא סנהדרין דף צו ע"א **"היום - אם בקולו תשמעו" ויגאלנו בגאולה האמיתית והשלימה בקרוב ממש, ויוליכנו קוממיות לארצנו.**

ולידידי אני מברך: יהי ה' עמו והלכה כמותו סנהדרין דף צג ע"ב, להוסיף ללון בעומקא של הלכה, ולזכות את הרבים באמרי שפר בכל פינות ומחנות, קהל יראי ה' שוחרי תורה, מתוך בריאות איתנה, וימלא הקב"ה כל משאלות לבו לטובה ולברכה אכי"ר.

הכותב לכבוד התורה ולומדיה,

הרב יעקב חביב
אב"ד ביה"ד איחוד הרבנים צרפת
מח"ס שו"ת ריח השדה ושו"ת חם השמש

72, rue de Paris 94220
Charenton le Pont - France

Tel: 06 34 36 05 76 - 00 972 546 27 89 01
E-mail: Ihoud.harabonim@gmail.com

הסכמה שניתנה לספר אחר של המחבר

עובדיה יוסף
הראשון לציון
ונשיא מועצת חכמי התורה

OVADIA YOSSEF
RISHON LEZION
AND PRESIDENT OF TORAH SAGES COUNSIL

JERUSALEM ירושלים כ' ניסן תשע"ג

הסכמה

הובאו לפני גליונות הספר "**וכל מצוותיך אמת**", סיכום וביאור שיטת הפוסקים בעניני אורח חיים , מעשה ידי אומן, נטע נאמן, חכו ממתקים וכולו מחמדים, הרב **שאול טילם** שליט"א אשר מבאר את דברי הפוסקים ומסכם שיטות הראשונים והאחרונים, חדשים גם ישנים, כדי שיוכל הלומד לשנן בנקל, ערוכים ומסודרים בטוב טעם ודעת, תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ויהי רצון שחפץ ה' בידו יצלח לברך על המוגמר בקרב ימים, ועוד יפוצו מעינותיו חוצה בבריאות איתנה ונהורא מעלייא לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים שובע שמחות וכל טוב "והיה כעץ שתול על פלגי מים, אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול, וכל אשר יעשה יצליח".

עובדיה יוסף

הסכמה שניתנה לספר אחר של המחבר

RABBI Z. N. GOLDBERG

Abbad Badatz & Bies Horaa'h "Hayashar Vehatov"

Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בד"ץ ובית הוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"

חבר בית הדין הרבני הגדול

ב"ה, יום א' תמוז תשע"ו

הנני בזה לדבר בשבחו של תלמיד חכם חשוב
הרי הוא הרב שאול סולם שליטא ר"מ בקרית נוער
מרום ציון שהראוני חיבור חשוב על פי סדר השנים
וכו הלכה הביא מה שנתבאר באחרונים בשו"ת
וכבר שבחוהו רבנים גדולי מחבמי זמנינו
ולא נצרכה אלא לברכה שהקב"ה ועזרהו להוציאו לאור עולם
לתועלת הרבים ויסיעו להמשיך לחבר על עוד הלכות

הכותב לכבלך התורה ומצוה
זלמן נחמיה גולדברג

פתח דבר

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי ילדינו היקרים, התמים ר' **אברהם נסים** והכלה **רחל שיחיו סילם**, למזל טוב, אור לי"ז במרחשון התשפ"ד.

כמנהג המקובל בקרב חסידי חב"ד ליובאוויטש אשר מקורו בהררי קודש, כפי שעשה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ בחתונת בתו הרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא נ"ע עם כ"ק אדמו"ר מה"מ, בי"ד כסלו תרפ"ט, לחלק תשורה למשתתפים בשמחה, הננו מגישים בזה תשורה לכל המשתתפים בשמחתנו - ספר **קונטרס הפת לשיטת אדמו"ר הזקן במציאות ימינו**, שחובר על ידי הרב שאול סילם, אב החתן.

מטרת ספר זה לבאר את דברי אדמו"ר הזקן המורכבים שבסדר ברכת הנהנין פ"ב בנוגע סהמתעוררות בדורנו המושבע כל טוב.

בתקוה שהפצה זו של פסקי אדמו"ר הזקן יחיש את הגאולה, בהיותה חלק מהפצת המעיינות, וכדברי כ"ק אדמו"ר מה"מ בלקוטי שיחות ח"ד (סוף פ' וילך), עי' ג"כ קובץ אהלי ליובאוויטש גליון ב' עמ' 78 ואילך.

הא-ל הטוב הוא יתברך יברך את כל אלו שבאו להשתתף בשמחתנו ואת בני משפחותיהם בכל מילי דמיטב, בתוך כלל אחינו בני ישראל, ובקרוב ממש נזכה ליעוד של נשואי הקב"ה וכנסת ישראל, ועד ל"שמחת עולם על ראשם" מתוך הרחבה ובריאות נכונה.

שאול סילם, בשם משפחות בן חמו וסילם

מזכרת נצח

לע"נ אבי מורי ר' אליהו שיחי' בן ר' שאול ואוגניה סילם ז"ל

לע"נ אמי מורתי מרת יפה קלוד יוספה ז"ל סילם בת ר' יוסף ואולגה ז"ל

לע"נ מו"ח ר' אברהם הכהן ז"ל בן ר' שמואל חי ומרת כומסה מרסל כהן ז"ל

לע"נ ר' אהרן הי"ד בן ר' יעקב בן חמו ז"ל

לע"נ מרת סוזן שושנה ז"ל בן חמו בת ר' דוד ז"ל

לע"נ ר' אברהם הי"ד בן ר' יהודה הרוש ז"ל

לע"נ דודתי מרת מרים ליליאן ז"ל בת ר' יוסף ואולגה טוביאנה ז"ל

לע"נ דודתי מרת שרה ג'קלין ז"ל גלד בת ר' שאול ואוגניה ז"ל

ולזכות

– יבדלו לחיים טובים וארוכים –

ר' יצחק שיחי' איזקוביץ בן מטילדה

מרת מרים תחי' איזקוביץ בת אסתר

מנחם מענדל חי שיחי' בן חיה מושקא תחי'

כל חיילי צה"ל

מבוא

בחסדי ה' אנחנו שמחים להגיש לציבור את הספר הנוכחי, בו השתדלנו לבאר את דברי אדמו"ר הזקן **שבפרק השני של סדר ברכת הנהנין** הדן בהיבטיה השונים של **ברכת הפת**. הקובץ מחולק לט"ו פרקים, לפי חלוקת ההלכות של אדמו"ר הזקן - פרק להלכה. בראש כל פרק מובאים **דברי אדמו"ר הזקן** (במסגרת בצבע אפור); אחריהם באים **ביאור תמציתי ועיון** בסוגיות הרלוונטיות[1]; ובסוף כל חלק (ולפעמים אחרי שנים או שלשה פרקים הקשורים זה לזה): **דברי סיכום והשלכות מעשיות** (גם זה במסגרת בצבע אפור), כאשר נעשה נסיון **להתייחס לרוב סוגי הלחמים והעוגות הנפוצים.**

דברי הסיכום של כל הפרקים מובאים בסוף הספר כחטיבה נפרדת.

לידיעת ההלכה, ניתן להסתפק בלימוד חלק אחרון זה של הספר, בו ציינו בתמצית את פסיקתם של גדולי הפוסקים (ובראשם הגאון הרב אברהם חיים נאה ז"ל בספריו קצות השלחן ושיעורי תורה) שפסיקתם נשענת, או לכל הפחות משתלבת עם פסקי אדמו"ר הזקן ומשלימים את התמונה. השתדלנו במקביל להזכיר, בהערות שבשולי הדף [בסוגריים מרובעות], את שיטות בעל המשנה ברורה והפוסקים הספרדים.

תודתנו מקרב לב ניתנת כאן לרבנים הגאונים, ידידי היקרים (לפי סדר האלף-בית) הגה"ר **מיכאל שלמה שיחי' אבישיד**, והגה"ר **יוסף ישעי' שיחי' ברוין**, על נכונותם לבאר ולהכריע בכל מקום שהתבקשו על ידי; שה' יאריך ימיהם על ממלכתם, מתוך בריאות נכונה ונהורא מעליא. וכן תודתנו מעומק הלב לידידי היקר הגה"ר **אלי' שיחי' פולטורק**, שעבר על חלק גדול מן הספר, והעיר הערות מחכימות רבות אותן לקחנו בחשבון. שה' ישלח לו במהרה רפואה שלמה ברמ"ח אבריו ובשס"ה גידיו, ויברכו בכל מילי דמיטב בגשמיות וברוחניות, בשפע רב. ואחרון חביב ברצוני להודות מקרב לב לחתננו הרה"ח **הרב ראובן שיחי' שאיוביץ**, שלקח על עצמו - כדרכו להיות תמיד ראשון בכל דבר שבקדושה - את כל חלק העריכה וההוצאה לאור של הספר. שה' ישלם לו כגמולו הטוב בברכה עד בלי די בכל אשר יפנה.

יה"ר שהוצאת קובץ זה יקרב את הגאולה האמיתית והשלמה ע"י משיח צדקנו, כדברי הרבי מה"מ[2]: "גם עניני השלחן ערוך ונוסח התפלה נכללים בהפצת המעיינות, ומובטחים אנו, שעל ידי הפצת המעיינות חוצה יהיה קאתי מר, דא מלכא משיחא, בקרוב ממש". ואז

---

1. ולהעיר: **אין בחלק עיוני זה שבכל פרק כלל ביאור שיטתי של כל הסוגיות המהוות מקור לדברי אדמו"ר הזקן, אלא רק של סוגיות שדרשו, לענ"ד, ליבון הלכתי מיוחד; עקב השלכותיהן המעשיות, בהתחשב במציאות ימינו (הרגלי האכילה, סוגי המאפים המצויים כיום וכו')**.
2. לקוטי שיחות ח"ד סוף פ' וילך; ע' ג"כ קובץ אהלי ליובאוויטש גליון ב' עמ' 78 ואילך.

נוכל לקיים את מצות "ואכלת ושבעת וברכת" לאמיתתה, כשהקב"ה יושיבנו על שולחנו לסעודת הלויתן, שור הבר והיין המשומר[3].

3. עי' דבר מלכות ש"פ וירא סי"ד.

הזכן ומפתה

הלכה א – חיוב ברכת המזון (מן התורה או מדרבנן)
דברי אדמו"ר הזקן . . . 15
ביאור תמציתי ועיון . . . 15
דברי סיכום והשלכות מעשיות . . . 23

הלכה ב – שיעורי אכילה בלחם שאינו גמור, לקביעת סעודה ולספק קביעת סעודה
דברי אדמו"ר הזקן . . . 25
ביאור תמציתי ועיון . . . 25
דברי סיכום והשלכות מעשיות . . . 36

הלכה ג – אכילת לחם שאינו גמור, עם לפתן המשביע
דברי אדמו"ר הזקן . . . 40
ביאור תמציתי ועיון . . . 40
דברי סיכום והשלכות מעשיות . . . 41

הלכה ד – התחיל לאכול מלחם שאינו גמור, ונמלך לקבוע עליו סעודה
דברי אדמו"ר הזקן . . . 42
ביאור תמציתי ועיון . . . 42
דברי סיכום והשלכות מעשיות . . . 42

הלכה ה – לחמים מבלילה רכה או מבלילה רכה מאוד, של קמח ומים
דברי אדמו"ר הזקן . . . 44
ביאור תמציתי ועיון . . . 44

הלכה ו – לחמים מבלילה רכה או מבלילה רכה מאוד, של קמח ומים – המשך
דברי אדמו"ר הזקן . . . 45
ביאור תמציתי ועיון . . . 46
דברי סיכום והשלכות מעשיות הלכות ה-ו . . . 51

הלכה ז – פת הבאה בכיסנין
דברי אדמו"ר הזקן . . . 53
ביאור תמציתי ועיון . . . 53

הלכה ח – פת הבאה בכיסנין – המשך
דברי אדמו"ר הזקן . . . 67
ביאור תמציתי ועיון . . . 67

הלכה ט – פת הבאה בכיסנין – המשך
דברי אדמו"ר הזקן . . . 68
ביאור תמציתי ועיון . . . 68
דברי סיכום והשלכות מעשיות הלכות ז-ט . . . 73

הלכה י – אכילת לחם שאינו גמור בתוך סעודה
דברי אדמו"ר הזקן 85
ביאור תמציתי ועיון 85
דברי סיכום והשלכות מעשיות 88

הלכה יא – בלילה רכה שטגנוה
דברי אדמו"ר הזקן 91
ביאור תמציתי ועיון 91
דברי סיכום והשלכות מעשיות 91

הלכה יב – בלילה עבה שטגנוה או שבישלוה
דברי אדמו"ר הזקן 93
ביאור תמציתי ועיון 94
דברי סיכום והשלכות מעשיות 95

הלכה יג – ירידה מתודת "לחם גמור", על ידי בישול בכלי ראשון או על ידי טיגון
דברי אדמו"ר הזקן 97
ביאור תמציתי ועיון 97
דברי סיכום והשלכות מעשיות 98

הלכה יד – לחם גמור – עידוי עליו מכלי ראשון, שרייתו בכלי שני
דברי אדמו"ר הזקן 101
ביאור תמציתי ועיון 101
דברי סיכום והשלכות מעשיות 102

הלכה טו – פירורי לחם, קמח מצה, ולישתם
דברי אדמו"ר הזקן 104
ביאור תמציתי ועיון 104
דברי סיכום והשלכות מעשיות 105

נספח 109

הלכה א

חיוב ברכת המזון (מן התורה או מדרבנן)[4]

ברכת המזון מן התורה אינה אלא כשאכל פת כדי שביעה, כמ"ש: ואכלת ושבעת וברכת. וחכמים תקנו לברך אפילו על כזית. ולא תקנו אלא בלחם שדרך בני אדם לקבוע סעודה עליו, אבל מיני לחמים שיתבאר שאין רגילין לקבוע סעודה עליהם, אין מברכין עליהם המוציא וברכת המזון ,אלא לפניהם: בורא מיני מזונות, ולאחריהם: מעין ג', אלא אם כן אוכל מהם כשיעור קביעות סעודה, דהיינו כשיעור שרוב בני אדם קובעים סעודת קבע, שהיא סעודת ערב ובוקר, על שיעור כזה מסתם לחם גמור; וגם מלחמים אלו כשאוכלין שיעור כזה לפעמים, אזי הם קובעים סעודה עליו, ולכן אף מי שאוכלו סעודת ארעי ולא שבע משיעור זה, בטלה דעתו:

הקדמה אודות הסוגים השונים של דברי המאפה

ככלל, יש להבחין בין שלשה סוגים של דברי מאפה:

- **לחם גמור. לחם גמור הוא לחם העונה לד' הקריטריונים הבאים: א. בלילתו מורכבת מקמח ומים (עשוים להיות עוד מרכיבים בכמויות קטנות, כפי שיתבאר בהמשך), ב. בלילתו עבה שניתן ללוש בידים, ג. הלחם צריך להיות אפוי בתנור, או במחבת ללא מים וללא (או עם מעט מאוד) שמן. ד. רגילים לקבוע עליו סעודה. לחם גמור מצריך נטילת ידים וברכת המוציא לפני אכילתו, וברכת המזון לאחר אכילת כזית[5] ממנו.**

---

4. הכותרות לכל הלכה אינן של אדמו"ר הזקן, אלא נוספו על ידינו.

5. לפי **הגרא"ח נאה** בשיעורי תורה סי' ג' סי"ב, השיעור של כזית **לברכה אחרונה** הוא מידת **נפח** של 25.6 סמ"ק (עי' באריכות בהערותינו על הכזית לדעת אדמו"ר הזקן, סביב ה"א להלן, ועין היטב שם בהערות על סיכום והשלכות מעשיות של ה"א, לגבי **דעת רבותינו נשיאנו** בזה). אכן רוב ככל הפוסקים של הדורות האחרונים, ספרדים כאשכנזים, **דוחים** (ע"פ דברי רבותינו הראשונים) **את שיטת הכף החיים** (בסי' קסח אות מ"ה ואות מ"ו, בשם הרב בית דוד, הרב החיד"א והרב פתח הדביר, וכן בסי' תפו סוף אות א', ואות ג') לפיו הכזית הוא מידת משקל. עי' בין השאר הלכות חמץ ומצה **לרמב"ם** פ"ה הי"ב, פירוש המשניות לרמב"ם על מסכת עדויות פ"א מ"ב ועל מסכת חלה פ"ב מ"ו, פירוש **רבי עובדיה מברטנורא** על טהרות פ"ג מ"ד. וכן מוכח שהכזית היא מידת נפח, לדעת **השו"ע** סי' תנו ס"א ולדעת **הרמ"א** סי' תפו ס"א. (ועי' בספר **משנת השיעורים** לרב אברהם זאב קאהן - ירושלים תשפ"ב - עמ' קל"א, שכתב שמוכרח, מהמקורות שהביא הכה"ח, שאף הוא התכוון שנשער במשקל רק את אותם המאכלים עבורם, לדבריו, "אין סתירה בין הנפח למשקל", והיינו שצפיפותם קרובה לזו של המים).
וכן לענין **ביטול איסור בששים** כתבו הפוסקים שמשערים במדידה ולא במשקל, וכפי שאיתא **בב"י** יו"ד סי' צ"ח: כתב המרדכי פרק גיד הנשה (סי' תרפ"ה) בשם ראבי"ה (חולין סי' א'קא) היאך משערים ששים נגד כל הכלי האסור? ממלאים כלי גדול מלא מים, ויתן הקדרה האסורה תוך אותו כלי, והמים היוצאים הן הן שיעור דופני הקדרה, וישער בהיתר כנגד אותם המים, עכ"ל הב"י. וכך היא ג"כ דעת **הפרי חדש** יו"ד סי' צ"ט סק"ו, שכתב **שהמשערים במשקל טעות הוא בידם**.

- **לחם שאינו גמור**[6]**.** סוג זה של פת כולל סוגי פת שונים (שיפורטו בהמשך), שאין רגילים לקבוע עליהם סעודה[7]. מברכים על לחם שאינו גמור: **בורא מיני מזונות** לפני אכילתו, וברכה מעין ג' אחר אכילתו, אך כאשר אוכלים ממנו **שיעור קביעת סעודה** (יפורש להלן), חייבים בנטילת ידים, **בברכת המוציא**, ובברכת המזון.
- **מיני "מזונות" גמורים.** הברכה לפני אכילת סוגי מאפה ובישולים אלו תהיה תמיד **בורא מיני מזונות**, ואחרי אכילתם, בדרך כלל[8]: ברכה מעין ג' עבור אכילה של לפחות כזית מהם; וזאת **אפילו אם יקבע עליהם סעודה.**

שיעורי האכילה לברך ברכת המזון, מן התורה ומדרבנן, על לחם גמור

- **בגמרא ברכות**[9]**:** רבי מאיר סבר: ואכלת, זו אכילה, ושבעת[10], זו שתיה, ואפילו בכזית; ורבי יהודה סבר: ואכלת ושבעת, אכילה שיש בה שביעה, ואיזו זו, כביצה.
- **ובתוספות שם**[11]**:** ואומר הר"י דהני קראי, אסמכתא בעלמא נינהו, דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה, ע"ש. וע"ע שם שאע"פ שרבי מאיר ורבי יהודה, הלכה כרבי יהודה; בזה קי"ל שהלכה כרבי מאיר, ע"ש. וכדברי ר"י שבתוספות פסקו ג"כ רוב הראשונים,

---

וכ"פ **בשו"ע אדמו"ר** סי' תנו ס"ב ובסי' תפו ס"א. וכ"פ **בשו"ת חזון עובדיה** ח"ב סוסי' כ"ח. וכ"פ **באור לציון** ח"ב עמ' קכ"ד בהערות, ובאריכות בח"ג במבוא ענף ב', עמ' כ"ח-ל"ב. ולציין כי מוכרח **מהמשנה בכלים** פי"ז מ"ו, וכן **מהמשנה בעוקצין** פ"ב מ"ח שהכזית היא מידת נפח, ולא מידת משקל.
וז"ל **הגרא"ח נאה** שם ריש סי' א' (עמ' קע"ג במהדורת ירושלים התשע"ח): ידוע ומפורסם בספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים, שכל שיעורי התורה, כגון שיעורי חלה, רביעית, כביצה, כזית וכו', **אינם נחשבים במשקל, רק על פי מידת הגודל בכמות**, ע"ש; אלא שכתב הגרא"ח נאה את השיעורים, בספרו, במשקל, כי קשה לאנשים לאמוד את הנפח בדיוק, עי' **מקראי קודש** לרה"ג הרב משה הררי - הלכות פסח - קונטרס שיעור הכזית, עמ' תרי"ב, בשם הגרש"ז אויערבאך. אך עי' להלן מה שכתבנו סביב ה"ב, לגבי שיטת הגרא"ח נאה בענין דחיסת המאכלים, ולגבי דחיית שיטה זו.

6. המינוח "לחם שאינו גמור" הוא לאפוקי מה"סתם לחם גמור" המוזכר בה"א. וכן משתמשים במינוח זה **באנציקלופדיה תלמודית** ח"ד עמ' תקע"ב ואילך, **בביאורו של הרה"ג הרב יקותיאל גרין ז"ל** על סדר ברכת הנהנין, וכן בספרי כו"כ ממחברי זמננו; על אף שאם נדייק בדברי אדמו"ר הזקן בה"א, נראה שהמינוח "לחם שאינו **רגיל**" ("מיני לחמים ... שאין רגילין לקבוע סעודה עליהם") מדויק יותר.

7. נראה בהמשך (בדיון אודות "לחמניות המזונות" המובא סביב ה"ט) שקיימת מחלוקת בין הפוסקים, אם מדובר בקביעת עובדה ע"פ תנאים אובייקטיבים שנקבעו ע"י חז"ל ורבותינו הראשונים ז"ל, או שמא מדובר בתנאי נוסף שצריך להתקיים בפועל, בכדי שהלחם לא יחשב ללחם רגיל.

8. במקרים בודדים (בהם החלק היחסי של מרכיב ה"דגן" יהיה קטן), הברכה אחריהם תהיה בורא נפשות, או שתהיה מחלוקת אם הברכה אחריהם תהיה בורא נפשות או ברכה מעין ג' - כפי שיבואר בהמשך, בדיון סביב ה"ב.

9. ברכות מט, ב.

10. בדברים (פרשת עקב) פרק ח, י: וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־ה' וגו'.

11. תוספות ברכות מט, ב, ד"ה רבי מאיר.

שמדרבנן, מברכים ברכת המזון על אכילת כזית פת. כן פסקו: הרמב"ם[12], הרא"ש[13], בעל המאור[14], ועוד ראשונים[15].

- **וכ"פ השו"ע[16]. וכ"פ בשו"ע אדמו"ר[17], וז"ל: מן התורה, אינו חייב לברך אחר המזון אלא אם כן שבע ממנו, שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת וגומר. ומדברי סופרים, לברך ברכת המזון על כזית שהוא שיעור אכילה, אבל פחות מכזית, אינה נקרא אכילה כלל.**

לסיכום:

- **אם אוכל מלחם גמור כדי שביעה גמורה[18]:**

אזי חייב בברכת המזון מן התורה.

- **אם אוכל ממנו כזית[19] או יותר, ללא שביעה** גמורה:

חייב בברכת המזון מדרבנן. ונ"מ לענין ספקות[20].

---

12. רמב"ם הלכות ברכות פ"א ה"א. עי' ג"כ שם פ"ה הט"ז.
13. רא"ש ברכות פ"ז סי' כ"ד.
14. בעל המאור, יב, א בדפי הרי"ף, מסכת ברכות, ד"ה ונשים.
15. עי' ביאור הלכה סי' קפ"ד ס"ו, ד"ה בכזית. לעומת שיטת הראשונים הזו, יש לציין כו"כ ראשונים ואחרונים שחולקים על ההנחה שמדובר באסמכתא בעלמא: שיטת **רבינו יונה ורבינו ירוחם**, לפיהם ברכת המזון **מן התורה** משיעור אכילת **כביצה** לחם גמור (ע"פ הא"ר סי' קפ"ד סק"ט וכן ס"ל הלבוש, וראה בביאוה"ל שם בד"ה וכזית, שהאריך לתמוה על דברי הא"ר, ואכמ"ל), **ושיטת היראים, הראב"ד, הראבי"ה הרמב"ן, הרשב"א, ובעל הסמ"ק**, שקיי"ל כרבי מאיר, ולפיהם ברכת המזון מן התורה משיעור אכילת **כזית** לחם גמור, אך הרה"ק מקמרנא בשלחן הטהור סי' קפד ס"ד בזר זהב סק"ב פירש בשיטת היראים, שהוא בתנאי ששבע (מלפתן או יין), שבלי שביעה דידהו, לכו"ע אין חיוב ברהמ"ז מה"ת.
16. שו"ע סי' קפד ס"ו.
17. שו"ע אדמו"ר סי' קפד ס"ב
18. עי' להלן לגבי סוגי השביעה.
19. לגבי **שיעור הכזית**, כותב **אדמו"ר הזקן בהלכות פסח** סי' תפו ס"א: כזית האמור בכל מקום אינו לא קטן ולא גדול אלא בינוני, וזה זית הנקרא אגורי. ושיעורו **יש אומרים (מרדכי ותוספות) שהוא כחצי ביצה, ויש אומרים (רמב"ם) שהוא פחות מעט משליש ... לענין ברכה אחרונה וברכת המזון ששיעורו בכזית, ספק ברכות להקל**, ולא יברך עד שיאכל **כחצי ביצה**, ולכתחלה **יש ליזהר שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה**, ויאכל כחצי ביצה **או הרבה פחות משליש ביצה**, בדבר שאין צריך כזית, עכ"ל. ועי' **שיעורי תורה לגרא"ח נאה**, סי' ג' סי"ב (עמ' שכ"ד בהוצאת ירושלים תשע"ח), ששיעור כזית, לפי חצי ביצה הוא **25.6 סמ"ק** - כפי שהבאנו בראש הקובץ. וע"ע בשיעורי תורה שם (עמ' שכ"ד ועמ' שכ"ח בביאורים, וכן סי' ב' ס"ד עמ' רנ"ג) ששליש ביצה לדעת הרמב"ם הוא מביצה בקליפתה, אך חצי ביצה לדעת תוספות הוא מביצה שלא בקליפתה, אף שאדה"ז לא ביאר זאת, כי לדעתו נפח הקליפה הוא דבר מועט.
20. כמובא בשו"ע אדמו"ר שם: ואם נעלם ממנו ולא ידע אם בירך ברכת המזון אם לאו, אם אכל עד ששבע, חוזר ומברך מספק, מפני שהוא ספק של תורה, ואם לאו, אינו חוזר ומברך. ומכל מקום שחוזר ומברך, צריך

וכל זה אם אכל את הכזית "בכדי אכילת פרס", שהוא זמן אכילת כמות של "ג' ביצים"[21].

מהו שיעור כדי שביעה

פוגשים במושג "כדי שביעה", כנ"ל, בהקשרים שונים ובמשמעויות שונות, ויש להרחיב בענין, וכדלהלן:

1) שביעה שהיא שלילת הרעבון

כביצה: בגמרא ברכות[22], איתא, כפי שראינו לעיל[23]: רבי מאיר סבר: ואכלת, זו אכילה, ושבעת, זו שתיה, ואפילו בכזית; ורבי יהודה סבר: ואכלת ושבעת, אכילה שיש בה שביעה, ואיזו זו, כביצה. ובשו"ע אדמו"ר הלכות שבת[24]: ... שכביצה היא סעודת עראי ... מאחר שיש בה כדי שביעה, נקרא סעודה, עכ"ל. ועי' בתוספות הנ"ל[25] שאין זו שביעה גמורה. וי"ל ש"שביעה" זו הינה שלילת הרעבון בלבד[26].

2) שביעה גמורה

חצי עשרון (חצי עשרון הוא 21.6 ביצים; שזה נפח של כקילוגרם לחם): עי' בשו"ע אדמו"ר[27] שהוא שיעור קביעות סעודת לרוב בני אדם הבריאים כשאוכלים פת לבדו. ועי'

לומר ג"כ ברכה רביעית שהיא מדברי סופרים, כדי שלא יבואו לזלזל בה, ועוד שכך היתה התקנה, שבכל פעם שמברך ברכת המזון, יברך ד' ברכות.

21. עי' סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ב. **ולגבי שיעור הזמן של "כדי אכילת פרס"**, בקצות השלחן סי' נט בדי השלחן סק"ד, כותב בשם הצמח צדק שהוא **ששה או שבעה דקות**. והדברים מובאים בספר המנהגים עמ' 45. ושם בהערה 3: "ובשד"ח פאת השדה אסיפת דינים מע' אכילה בסופה הובאה שמועה מהרה"צ וכו' הר"ה מפאריטש בשם הצ"צ אשר שיעורי אכילת פרס הוא "**לא פחות משלשה מינוטין ולא יותר על שבעה מינוטין**"; ואף שאין אנו אחראין לכל השמועות ובפרט שהוא בסתירה לשו"ת הצ"צ הנ"ל - **למיחש מיבעי**", ע"כ.
ועי' ב"**לוח יומי הלכה למעשה**, שבועות התשפ"ב" בעריכת הרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין, מילואים יא עמ' ס"ט - ע"ב, שהעיר, ע"פ שיעורי תורה לגרא"ח נאה, שהשיעור של 7 דקות הוא לפרס של 4 ביצים ולא של 3 ביצים, ע"ש.

22. ברכות מט, ב.

23. ע"ש שהבאנו בשם התוספות ועוד הרבה ראשונים שכל דרשה זו, אסמכתא.

24. שו"ע אדמו"ר סי' רצא ס"א.

25. תוספות ברכות מט, ב ד"ה רבי מאיר: הני קראי, אסמכתא בעלמא נינהו, דמדאורייתא, בעינן שביעה גמורה.

26. עי' שו"ע אדמו"ר סי' תריב ס"א: האוכל ביום הכיפורים שיעור **שכשהוא רעב, תתיישב עליו דעתו באכילה זו**, חייב כרת ... וקבלו חכמים הלכה למשה מסיני ששיעור זה הוא **ככותבת הגסה, והוא פחות מעט מכביצה**, ושיעור זה **שוה לכל אדם**, בין לננס בין לעוג מלך הבשן, לפי שכל אדם, כשירעב, תתיישב עליו דעתו באכילה כשיעור הזה, אלא שעוג מלך הבשן תתיישב דעתו מעט, ושאר כל אדם מתיישבת דעתם הרבה.

27. שו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח.

בסדר ברכת הנהנין כאן[28]: "כדי שביעה וקביעות סעודה" (ועי' בדומה בשער הציון[29]). והיינו שבשיעור זה של פת לבד יש בו שביעה גמורה[30] לרוב בני האדם הבריאים (שזהו מצב בו כבר לא רעבים כלל). ויוצא מהתוספות הנ"ל שהוא השיעור עבורו ברכת המזון מדאורייתא (לרוב בני האדם). ועי' בשו"ע אדמו"ר שם, ע"פ משנה פאה[31] וגמרא ערובין[32], שהפחותה שבסעודת עניים הבריאים, היא סעודה של כ-ג' ביצים.

אך יש להעיר כי ב"שביעות גמורה" זו (עבורה אין האדם רעב כלל, כנ"ל), עדיין יש לאדם תיאבון, ואם יגישו לו מאכל טעים, הוא יאכלנו[33], כי הרי תניא בפסחים[34]: חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השבע. ובטעם הענין, פירש"י[35]: על השבע: שיהו נהנין באכילתו, ותיחשב להן. ובאריכות יותר, פירש הרשב"ם[36]: שדינו (של הפסח) ליאכל בסוף, על השבע, וכן כל קרבנות, כדכתיב[37]: למשחה - לגדולה, כדרך שהמלכים

28. סדר ברכת הנהנין פ"ב ה"ד.
29. שער הציון סי' קסח סקי"ח.
30. המוזכר בתוספות הנ"ל, ברכות מט, ב, ד"ה רבי מאיר.
31. פאה פ"ח מ"ז.
32. ערובין פב, ב.
33. אך כשאוכל במצב זה, כבר לא יתחייב בברהמ"ז מה"ת, שרק המעבר ממצב של אי-שביעה למצב של שביעה מחייב בברהמ"ז מה"ת (שו"ע אדמו"ר סי' קצז ס"ו).
34. פסחים ע, א.
35. בפסחים שם.
36. רשב"ם פסחים קיט, ב, ד"ה כגון ארדילאי.
37. פרשת קרח, במדבר יח, ח: וַיְדַבֵּר ה' אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים **לְמָשְׁחָה** וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם: ומפרש רש"י, ע"פ הספרי: למשחה: לגדולה.

אוכלין[38], עכ"ל. ועי' פרקי דרבי אליעזר[39], דזהו[40]: צַדִּיק אֹכֵל לְשׂבַע נַפְשׁוֹ[41]. וזהו המצב המתואר בתוספות מסכת נזיר[42], בו האדם שבע, אלא שהוא עדיין "רעב לאכול לתיאבון[43]".

להעיר שמדברי אדמו"ר הזקן[44]: "מן התורה, אינו חייב לברך אחר המזון אלא אם כן שבע ממנו", מוכח ש"כדי שביעה" הוא ענין פרטני, ואינו שווה בכל בני אדם, שהרי "אין המקרא יוצא מידי פשוטו, שאינו חייב לברך אלא כשאכל ושבע"[45].ולכן, בלחם שאינו גמור, באם אוכל כדי שביעתו, אך פחות משיעור שביעה לרוב בני אדם, מחויב בברכת המזון מן

---

38. אך עי' תוספות פסחים קכ, א, ד"ה מפטירין, שמביא בשם הירושלמי, דמשום הכי נאכל על השובע, שלא יבא לידי שבירת עצם, וכתיב (שמות יב): ועצם לא תשברו בו.

39. עי' פרקי דרבי אליעזר פרק לב: הִגִּיעַ לֵיל יוֹם הַפֶּסַח, וְקָרָא יִצְחָק לְעֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדוֹל וְאָמַר לוֹ, בְּנִי, זֶה הַלַּיְלָה כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ אוֹמְרִים בּוֹ הַלֵּל, וְאוֹצְרוֹת טְלָלִים נִפְתָּחִים בְּזֶה הַלַּיְלָה, עֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים, עַד שֶׁאֲנִי בְעוֹדִי אֲבָרֶכְךָ. וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָה וְאוֹמֶרֶת [משלי כג, ו] אַל תִּלְחַם אֶת לֶחֶם רַע עָיִן. הָלַךְ לְהָבִיא וְנִתְעַכֵּב שָׁם. אָמְרָה רִבְקָה לְיַעֲקֹב, בְּנִי, הַלַּיְלָה הַזֶּה אוֹצְרוֹת טְלָלִים נִפְתָּחִים בּוֹ, הָעֶלְיוֹנִים אוֹמְרִים שִׁירָה, הַלַּיְלָה הַזֶּה עֲתִידִים בָּנֶיךָ לְהִגָּאֵל מִיַּד שִׁעְבּוּד, הַלַּיְלָה הַזֶּה עֲתִידִין לוֹמַר שִׁירָה, עֲשֵׂה מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ, עַד שֶׁהוּא בְעוֹדוֹ יְבָרֶכְךָ. יַעֲקֹב הָיָה בָּקִי בַּתּוֹרָה, פָּחַד לִבּוֹ עַל קִלְלַת אָבִיו. אָמְרָה לוֹ אִמּוֹ, בְּנִי, בְּרָכוֹת עָלֶיךָ וְעַל זַרְעֲךָ. וְאִם קְלָלוֹת, עָלַי וְעַל נַפְשִׁי, שֶׁנֶּאֱמַר [בראשית כז, יג] עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי. הָלַךְ וְהֵבִיא שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים. וְכִי שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים הָיָה מַאֲכָלוֹ שֶׁל יִצְחָק וַהֲלֹא דַּי לוֹ בְּאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר [משלי יג, כה] צַדִּיק אֹכֵל לְשׂבַע נַפְשׁוֹ. אֶלָּא אֶחָד כְּנֶגֶד הַפֶּסַח וְאֶחָד לַעֲשׂוֹת לוֹ מַטְעַמִּים לֶאֱכֹל, דְּתָנֵינָן [פסחים ע.] הַפֶּסַח אֵינוֹ בָּא אֶלָּא עַל הַשׂבַע.

40. משלי יג, כה.

41. ופירש **המצודת דוד** שם: לשובע: אינו חפץ במעדנים, ורק **בדבר המשביע את הנפש**, אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים, ותמיד בטנו חסרה כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותה. ובדומה פירש **המלבי"ם**: צדיק אוכל לשבע נפשו: הצדיק **לא אוכל למלא בטנו, רק לשובע נפשו כדי הסיפוק** לא מותרות, גם ירמוז שאוכל לשובע נפשו הרוחניית, כפי הצריך רק להחיות נפשו, אבל רשעים שאוכלים למלא בטנם, בטנם תחסר תמיד, כי כל שיש לו הוא מתאוה יותר ואין קץ לתאותו.
אך ראה בתפארת ראובן: "פירוש דמחמיר על עצמו ואוכל לשובע נפשו כדי שיתחייב מדאורייתא, או בכל מה שאוכל הוא שבע ומברך ברכת המזון, משא"כ הרשעים בטנם תחסר ואומרים שלא אכלו כדי שביעה".

42. תוספות נזיר כג, א, ד"ה פסח מיהא קא עביד (תודה לידידי הגה"ר אליהו שיחי' פולטורק, שהפנה אותי לתוס' זה).

43. וע"ע בתוספות שם, שישנם עוד שני מצבים של אכילה: 1) אכילה גסה בה אינו רעב לאכול לתיאבון, אבל עדיין אין נפשו קצה באכילה; ואכילה כזו שמה אכילה, ואם אוכל קרבן פסח במצב זה, בדיעבד יצא, וכן חייב על כזו אכילה ביום הכיפורים. 2) אכילה גסה בה נפשו קצה באכילה; ואין שמה של אכילה כזו אכילה, ואינו יוצא ידי חובתו אז באכילת קרבן פסח, ואינו חייב אז אם אכל ביוה"כ. ובנוגע לברהמ"ז, ראה בשו"ע אדמו"ר סי' קצז ס"ט שאם אכל (אחרי ששבע כבר) באופן הראשון, עדיין חייב בברהמ"ז מדרבנן (שהרי מה"ת אין שביעה אחרי שביעה, כנ"ל) ובאופן השני, שאין גרונו נהנה, פטור לגמרי מברכה ראשונה ואחרונה, "לפי שזו אינה חשובה אכילה כלל לכל מצוות שבתורה".

44. שו"ע אדמו"ר סי' קפד ס"ב.

45. שו"ע אדמו"ר סי' קצז ס"ז.

התורה, רק שחכמים לא תקנו ג' ברכות בלחם זה בפחות משיעור קביעת סעודה, ויוצא במעין ג' מן התורה[46].

האם במושג "קביעת סעודה" ללחם שאינו גמור[47], הולכים בתר האדם האוכל[48] או בתר רוב בני האדם[49] – ע"פ המקורות

- **בגמרא ברכות[50]**

רב הונא אכל תליסר ריפתי[51] (מפת הבאה בכיסנין - רש"י) בני תלתא תלתא בקבא[52], ולא בריך (אחריו - רש"י). א"ל רב נחמן: עדי כפנא; אלא כל שאחרים קובעים עליו סעודה, צריך לברך. (עדי: אלו, כלומר: אלו, לרעבון נאכלו, ואכילה מרובה כזו לא נפטרת מברכה!, אלא: כל שאחרים קובעין אכילתן בכך, טעון ברכת המזון, כך פירש רב האי - רש"י).

אך בהמשך הסוגיה, בדברי רב יהודה, איתא: "... שאני התם דקבע סעודה עלייהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו, לא", ע"ש.

תיאורטית, ניתן להסביר את ההבדל בין שני סוגי הנוסחים: כל שאחרים קובעים עליו סעודה (רב נחמן) / דקבע סעודה עלייהו (רב יהודה), בכמה אופנים שונים: 1. שנחלקו האמוראים אם שיעור קביעת הסעודה בפת הבאה בכיסנין, נקבעת לפי רוב העולם, או שהוא סובייקטיבי, או 2. שהכל תלוי ברוב העולם[53], ושלזה התכוין ג"כ רב יהודה, או 3. שמספיק שיתקיים אחד משני התנאים: רוב העולם קובעים סעודה על שיעור זה (של פת

---

46. **עי' שו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח**; וכן ע' מ"ב סי' קפד סקכ"ב בשם ספר החינוך פרשת עקב. וע"ע בכ"ז בהמשך הדברים כאן.
47. או ליתר דיוק: שאינו רגיל, כפי שכבר הערנו; הדבר כולל ג' סוגי פת, הנקראים: **לחמניות, טרוקנין ופת הבאה בכסנין** - ע' להלן, ה"ה ואילך.
48. ואם כעת מחליט לקבוע סעודה על לחם זה, אזי יברך עליו המוציא וברכת המזון.
49. ואז ללחם שאינו גמור נקבע שיעור אכילה הנחשב לכולם ל"שיעור קביעות סעודה" (ואם כך, צריך ג"כ להגדיר אם השיעור נקבע ע"י חז"ל, או ע"י המציאות המשתנה של הרגלי "רוב בני אדם").
50. ברכות מב, א.
51. 13 לחמים.
52. והיינו שנפח כל שלושה מהם יחד: קב, או, במילים אחרות: נפח כל אחד מהם שליש הקב. הקב הוא נפח של 24 ביצים, והוא 1.38 ליטר לדעת הגרא"ח נאה. יוצא כי שלוש עשרה שלישים של קב שאכל רב הונא הם כ-6 ליטר!
53. **למעשה כ"פ מרן בשו"ע סי' קסח ס"ו: פת הבאה בכיסנין ... ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו, אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו המוציא וברכת המזון** - כפי שמובא להלן.

זו), או שהאוכל קובע על שיעור זה (של פת זו) סעודה, כדי שיצטרכו לברך המוציא וברכת המזון, או 4. שצריך שני התנאים גם יחד[54].

- **ועי' ברא"ש[55] שכתב שנחלקו הרמב"ם והראב"ד בענין קביעות סעודה, שלדעת הרמב"ם, "דאם אחרים אינם קובעין אפילו כשהוא קובע, אינו מברך, דבתר רוב אזלינן, ובטלה דעתו אצל כל אדם". ולדעת הראב"ד[56], הכל תלוי באדם האוכל[57]. וכתב הרא"ש: ונראין דברי רבינו משה ז"ל. וכן רבינו יונה אף הוא פסק שבטלה דעתו אצל כל אדם[58], וכתב הב"י[59] שהכי נקטינן.**
- **ובשו"ע[60], וכן בשו"ע אדמו"ר[61], פסקו בזה כדעת הרמב"ם (לדעת הרא"ש), הרא"ש, ורבינו יונה, שבטלה דעתו אצל כל אדם.**
- **ז"ל השו"ע[62]: ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו אף על פי שהוא קובע עליו, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם.**
- **וז"ל שו"ע אדמו"ר[63]: מיני לחמים שיתבארו לפנינו שאין דרכם של רוב בני אדם לקבוע סעודתם עליהם, אין מברכים עליהם המוציא וברכת המזון, רק בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, אלא אם כן אוכל שיעור שאחרים רגילים לקבוע סעודה לפעמים על שיעור כזה.**

יוצא כי בלחם שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה עליו (לחם "שאינו גמור"), יברך לשיטה זו המוציא וברכת המזון אם יאכל שיעור שדרך רוב בני אדם לקבוע סעודה עליו.

---

54. ראה במעדני מלך סק"ס שמצדד לפרש את הרא"ש בדרך הרביעית, **וכן מסקנת אדמו"ר הזקן למעשה (לחומרא, שלא לברך בלא שני התנאים) כאן ה"ב**: ואם אוכל פחות מכשש ביצים והוא לא שבע ממנו, מברך בורא מיני מזונות ומעין ג'. **ואם שבע ממנו, יטול ידיו ויברך המוציא וברכת המזון עליו לבדו. והוא שאכל כשיעור ד' ביצים... - וכפי שמבואר כאן בהמשך.**
55. רא"ש ברכות פ"ו סי' ל'.
56. עי' בהגהות והערות על הב"י סי' קסח (ס"ו - היום שחילקו את טור ואת הב"י לפי סעיפי השו"ע) שכתב: ונראה שכן דעת הרשב"א שהביא הב"י סי' קעז (ד"ה ודעת הרשב"א).
57. עי' בשו"ת ישכיל עבדי ח"א סי' ט' אות ב', שכתב שדעות הרמב"ם והראב"ד לא נמצאות ביד החזקה (עי' ביד החזקה הלכות ברכות פ"ג ה"ט, שסתם הרמב"ם: "ואם קבע סעודתו עליה"), ושיש לומר שהיו בידי הרא"ש תשובות הרמב"ם ותשובות הראב"ד שאין בידנו.
58. רבינו יונה ברכות ל, א ד"ה א"ל.
59. ב"י סי' קסח (שם).
60. שו"ע קסח, ו.
61. שו"ע אדמו"ר קסח ס"ח. אך עי' להלן בנוגע להלכה למעשה, ע"פ סדר ברכת הנהנין.
62. שם.
63. שם.

ועי' מה שכתבנו לעיל לדעת אדמו"ר הזקן, שכשאוכל מאותם הלחמים שלא רגילים לקבוע עליהם סעודה **שיעור קביעת סעודה, ושבע מהם, אזי: 1. מברך ברכת המזון, ו-2. ברכת המזון אז מן התורה**[64] ולא מתקנת מחכמים, והטעם: שכל ההבדל בין לחם גמור ולחם שאינו גמור הוא מדרבנן, ומן התורה דינם כלחם גמור. ונ"מ אם יהיה מסופק **אם בירך** בהמ"ז או לא, שיצטרך לברך מספק.

אך מי **שמסתפק אם** (אכל כשיעור קביעת סעודה ושבע ו)**נחתייב** בברכת המזון מן התורה, אינו יכול לברך מספק, אלא צריך לאכול עוד עד שיוציא את הספק מלבו (או יאכל כזית לחם גמור), (ואם משום מה אינו יכול, יברך על המחיה מספק, שמן התורה יוצא בה י"ח), ואינו דומה למי שנתחייב בברכת המזון בוודאי ומסופק אם בירך, שאז אמרינן ספק דאורייתא לחומרא[65].

לאידך, **מי שנתחייב בוודאי בברכת המזון** (שאכל כשיעור קביעת סעודה ושבע או שאכל כזית לחם גמור), **ובירך בטעות מעין ג'**, לא יצא, וחייב לחזור ולברך כתקנת חכמים[66].

אך יש לציין (ע"פ המתחדש בסוף ההלכה הבאה שמתחשבים לחומרה באדם עצמו) **שאם הוא שבע באכילת שפחות מ-4 ביצים של לחם כזה, יטול את ידיו, יברך המוציא על כזית לחם גמור, ויברך בהמ"ז.**

הלכה א – סיכום והשלכות מעשיות

א. ככלל, יש להבחין בין שלשה סוגים של דברי מאפה

1. לחם גמור. לחם גמור הוא לחם העונה לד' הקריטריונים הבאים: **א.** בלילתו מורכבת **מקמח ומים** (עשוים להיות עוד מרכיבים בכמויות קטנות, כפי שיתבאר בהמשך), **ב. בלילתו עבה** שניתן ללוש בידים, **ג.** הלחם צריך להיות **אפוי בתנור, או במחבת** ללא מים וללא (או עם מעט מאוד) שמן. **ד. רגילים לקבוע עליו סעודה.** לחם גמור מצריך נטילת ידים **וברכת המוציא** לפני אכילתו, וברכת המזון לאחר אכילת כזית ממנו.

2. לחם שאינו גמור. סוג זה של פת כולל סוגי פת שונים (שיפורטו בהמשך), שאין רגילים לקבוע עליהם סעודה. מברכים על לחם שאינו גמור: **בורא מיני מזונות** לפני אכילתו, וברכה מעין ג' אחר אכילתו, אך כאשר אוכלים ממנו **שיעור קביעת סעודה** (יפורש להלן), חייבים בנטילת ידים, **בברכת המוציא**, ובברכת המזון.

---

64. ועי' שו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח.

65. הגהות רבי עקיבא איגר.

66. אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר ח"ד אגרת תשפה, ע' כ"ד, בשם ס' לקוטי מאיר ובשם ס' ברכת יעקב מעיקרי הד"ט ס"ט סעל"ו ומשו"ת תשורת שי אות תקע"א, **והטעם: מפני שאין בה ברית ותורה** (ולא כפוסקים שהביא בפסק"ת קפ"ז סק"ג שס"ל שבדיעבד יצא). ועי' בשו"ע אדמו"ר סי קפז ס"ד שכל ששינה ממטבע שטבעו חכמים (בפתיחה וחתימה של כל ברכה) או שהחסיר ברית ותורה, לא יצא.

3. מיני "מזונות" גמורים. הברכה לפני אכילת סוגי מאפה ובישולים אלו תהיה תמיד בורא מיני מזונות, ואחרי אכילתם, בדרך כלל: ברכה מעין ג' עבור אכילה של לפחות כזית מהם; וזאת אפילו אם יקבע עליהם סעודה.

ב. אם אכל לחם גמור[67] כדי שביעה[68], מחויב בברכת המזון מן התורה. ואם אכל ממנו כזית או יותר, ולא שבע, מחויב בברכת המזון מדרבנן. לכן אם מסופק אם בירך או לא ברכת המזון: אם שבע, אזי יברך ברכת המזון מספק (כולל הברכה הרביעית); ואם לא שבע, לא יברך ברכת המזון מספק[69].

ג. כשאוכל לחם שאינו גמור בשיעור קביעת סעודה[70], חייב גם כן בברכת המזון. בפחות מכך, מברך ברכה מעין ג'. וכשהוא אוכל פחות משיעור קביעת סעודה, אך הוא עצמו שבע, מחויב מן התורה בברכה מעין ג'[71].

ד. משום ספק ברכות להקל, שיעור הכזית הקובע לברכות אחרונות הוא 1/2 ביצה[72], שעל פי שיעורי הגרא"ח נאה (אך עי' בהערה[73] לגבי דעת רבותינו נשיאנו בזה) הוא 26.5 סמ"ק; ולא 1/3 ביצה[74]. וזמן "כדי אכילת פרס" נע בין 3 דקות ל-7 דקות, לפי השיטות[75]. ולכתחלה, יאכל הרבה פחות[76] מ-1/3 ביצה (היינו מ-18 סמ"ק) בדבר שאינו צריך כזית[77]; או לפחות 1/2 ביצה (26.5 סמ"ק), בכדי אכילת פרס.

סיכום ענין קביעת סעודה על לחם שאינו גמור – בסוף ה"ב.

---

67. בשו"ע אדמו"ר סי' קעז סוס"ב כתב: שכל מה שבא תוך הסעודה, הוא מכלל השביעה שנאמר בה ושבעת וברכת. ועפ"ז, לחם, לאו דוקא. ובהערותיו של הרה"ג הרב אברהם אלאשווילי שעל סדר ברכת הנהנין, הלכה זו, כתב לחלק בין פת גמורה, אליה מצטרף כל אוכל לכדי שביעה, לפת שאינה גמורה, אליה מצטרף רק לפתן המשביע, כמובא להלן ה"ג.

68. עי' לעיל בחלק העיונים מה הגדרת "כדי שביעה".

69. שו"ע אדמו"ר סי' קפד ס"ב.

70. רבו הדעות בשיעור זה, לכן בפועל יש לנהוג כמפורט בהלכה הבאה.

71. שו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח.

72. כשיטת התוספות והמרדכי.

73. יש לציין שברוסיה היו נהוגים שיעורים גדולים יותר, ועי' בזה בספר קיצור הלכות משו"ע אדמו"ר הזקן במילואים לסי' רמב, עמ' יז ואילך; ובמאמרו של הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שליט"א בקובץ התמים (שע"י בית משיח) גליון ז' מחודש ניסן ה'תשס"א, שם מביא שיעור ביצה של 66.6 מ"ל (וכזית - חצי ביצה, 33.3 מ"ל), ועוד שיטה, ע"פ **כת"י הרבי הצ"צ** (המובא בקובץ יגדיל תורה גליון ס' עמ' רסג), לפיה שיעור ביצה הוא 76.6 מ"ל, **וכזית** (חצי ביצה): **38.3 מ"ל**. ועי' באג"ק אדמו"ר ח"ג סוף אגרת תקנב שבשיעורי תורה ס"א "מיקל ביותר".

74. לשיטת הרמב"ם כזית הוא קצת פחות משליש ביצה, עי' בהערותינו שבתחילת הפרק.

75. ע"פ קצות השלחן סי' נט בדי השלחן סק"ד וספר המנהגים עמ' 45 הערה 3, עי' באריכות בהערותינו שם.

76. לשון שו"ע אדמו"ר סי' תפ"ו ס"א, והוא כי, כנ"ל, לשיטת הרמב"ם, כזית הוא פחות מ-1/3 ביצה.

77. שו"ע אדמו"ר שם.

הלכה ב

שיעורי אכילה בלחם שאינו גמור, לקביעת סעודה ולספק קביעת סעודה

ובשיעור זה, רבו בו הדיעות, ולמעשה, יש לנהוג: כל שאוכל מכשש ביצים בינוניות ולמעלה עד חצי עשרון ולא עד בכלל, אם הוא לא שבע ממנו, יברך המוציא על כזית לחם אחר תחלה, ויברך ברכת המזון לצאת לדברי הכל. ובחצי עשרון, בטלה דעתו לדברי הכל, ומברך המוציא וברכת המזון עליו לבדו. ואם אוכל פחות מכשש ביצים, והוא לא שבע ממנו, מברך בורא מיני מזונות ומעין ג'. ואם שבע ממנו, יטול ידיו ויברך המוציא וברכת המזון עליו לבדו, והוא שאכל כשיעור ד' ביצים. אבל פחות מכן, אם הוא שבע משיעור זה, יברך על כזית לחם אחר תחלה, המוציא, ואחר כך ברכת המזון

שיעור קביעת סעודה (נ"מ לאותם הלחמים[78] שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה עליהם)[79]

- מאחר שרבו הדעות בשיעור קביעת סעודה, מכריע אדה"ז למעשה לנהוג כדלהלן:

	שבע	לא שבע
נטילת ידים, המוציא וברכת המזון	**מ-4 ביצים ומעלה**	**מחצי עשרון[80] ומעלה**
נטילת ידים (בברכה[81]) על כזית לחם גמור, המוציא וברכת המזון	**פחות מ-4 ביצים**	**בין 6 ביצים לחצי עשרון לא כולל**
בורא מיני מזונות ומעין שלש	—	**פחות מ-6 ביצים**

- **יש לציין שעל אף שבדברים הנ"ל, מחמיר אדה"ז כמספר שיטות יחד, אין הוא פונה כאן ל"בעל נפש", אלא פוסק שכך יש לנהוג. ובין היתר: כפי שציינו בדברינו סביב ההלכה הקודמת, אדה"ז חושש לדעה לפיה אדם ששבע מאכילת אותם הלחמים (שאין דרך בנ"א**

78. כ"פת הבאה בכיסנין" וכד', כפי שנלמד בהמשך.

79. ללימוד עיוני של הלכה זו, עי' שיעורי תורה לגרא"ח נאה (אחרי החלק "פתחי שיעורים") סי' ג' סט"ז (עמ' שמ"ח עד שנ"ז בהוצאת ירושלים תשע"ח).

80. היינו מ-21.6 ביצים (ומעלה) - כפי שיבואר להלן.

81. על אף שבאכילה של פחות מכביצה לחם, נוטל ידיו בל ברכה (מצד הספק, כי בפחות מכביצה, אינו נקרא אוכל לענין טומאת אוכלין, שו"ע אדמו"ר סי' קנח ס"ב), **בנדו"ד, כזית הלחם הגמור פועל קביעת סעודה, וממילא גם הלחם שאינו גמור מחייב נטילה, ומצטרף לשעיור כביצה.**

לקבוע סעודה עליהם) אפילו באכילה מועטת (של פחות מ-4 ביצים) יהיה חייב בהמוציא ובברכת המזון; ולכן והוא מחייב כאן אדם זה ליטול ידיו ולברך המוציא על לחם גמור, וברכת המזון.

- **שיעור כביצה לדעת הגרא"ח נאה[82] הוא 57.6 סמ"ק לשיטת הרמב"ם ו-56 סמ"ק לשיטת הגאונים. בפועל, השיעורים לדעת הגרא"ח נאה, בעניננו, הם: 230 סמ"ק עבור 4 ביצים, 336 סמ"ק עבור 6 ביצים, ו-1244 סמ"ק עבור חצי עשרון, שהוא נפח 21.6 ביצים[83]. נזכיר ששיעור הכזית לברכה אחרונה[84], לדעת הגרא"ח נאה, הוא 25.6 סמ"ק[85].**

האם יש לדחוס את המאפה כדי לשער כזית ונפח 4 ביצים

כאן המקום להתייחס למבוכה גדולה בענין האופן בו משערים את נפח הפת. דהנה איתא במשנה דעוקצים[86]: פת ספוגנית[87] משתערת בכמות שהיא; אם יש בה חלל, ממעך את חללה; ובשו"ע אדמו"ר בהלכות פסח[88]: אם יש חלל במצה, אין החלל מצטרף לכזית וצריך למעכו (אבל אם אין חלל במצה, אפילו היא רכה ועשויה כספוג, אין צריך למעכו) ע"כ.

ועי' בשיעורי תורה לגרא"ח נאה[89], שכתב, וז"ל: ... וליישב דברי רבותינו, מוכרח לפרש כוונתם, דנקבי הספוג הם כל כך דקים, שאינם נראים לעין כלל, ואלו הנקבים הדקים שאנו רואים בפת ספוגי, הם באמת, דינם כחללים שאינם מצטרפים ... ומה שכתב רב האי גאון והרא"ש דפת ספוגנית הוא פת חלול, היינו החללים הדקים הטבעיים שאינם נראים לעין, דאם לא כן, מי מודיענו איזה נקבים הם ספוגיים שמצטרפין ואיזה הם חללים שצריך למעכן. ועוד ראיה, דהא הטעם דטומאת אוכלין כביצה הוא משום דהוי אוכל הנאכל בבת אחת, ושיערו חכמים: אין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה [יומא דף פ.], הרי דטומאת אוכלין תלוי בשיעור בית הבליעה, והנה פשוט דנקבים הנראים לעין מתמעכין בעת הלעיסה, ואם כן בית הבליעה יכול להחזיק יותר מכביצה פת ספוגנית, ולמה שיערו כביצה? ועל כרחך דפת ספוגנית, היינו נקבי הטבע שאינם

---

82. שיעורי תורה שם סי' ג' ס"ז (עמ' שט"ו בהוצאת ירושלים תשע"ח) וסט"ז (עמ' שנ"ו שם). ועי' מה שכתבנו באריכות בהערות שבמבוא לקונטרס, לגבי המידות לדעת הגרא"ח נאה.
83. עשרון הוא עשירית האיפה, איפה היא 3 סאין, סאה היא 3 קבים, קב הוא 24 ביצים. יוצא כי עשרון הוא 43.2 ביצים, וחצי עשרון: 21.6 ביצים.
84. עי' בהערותינו על ביאורנו לה"א, בתחילתו.
85. שיעורי תורה סי' ג' סי"ב.
86. עוקצים פ"ב מ"ח.
87. היינו: העשויה כספוג.
88. שו"ע אדמו"ר תפו ס"ב.
89. שיעורי תורה סי' ג' ס"ח.

נראים לעין, ואלו נשארים אחר הלעיסה. וכן בשאר איסורין דשיעורן בכזית ... ואני שקלתי לחם רך שנתתי אותו לתוך כוס בדוחק עצום, והיה משקלו כמשל המים, עכ"ל.

אך לכאורה, לאחר בקשת מחילה מהגה"ר אברהם חיים נאה ז"ל, קשה מאוד לקבל הכרעתו זו **הנראית רחוקה מאוד מפשט דברי אדה"ז:** "אבל אם אין חלל במצה, אפילו היא רכה ועשויה כספוג, אין צריך למעכו". הרי אם מדובר בחללים שאין אפשרות למעכם, על מה יש כאן להזהיר? וקשה לומר שמדובר על מעיכה תיאורטית, שמתכונים למנוע. והאמת היא שרבו הפוסקים שהקשו על דברי הגרא"ח נאה הנ"ל. במכתב (עי' מטה)[90] שהוא שולח לרב אליהו וויספיש, כתגובה על חיבור שזה האחרון חיבר על ה"שיעורים", בו הוא חולק על דברי הגרא"ח נאה הנ"ל, כותב הגה"ר **צבי פסח פראנק:** הנה לדעתי, דברי הר"ח נאה ז"ל הם **דברי שגגה**, בזה שאומר למעך ולכווץ הנקבים שדרכם להיות תמיד כן משתערים כמות שהם. וטוב יעשה להדפיס את דעתו הנכונה, להרים מכשול, עכ"ל.

ועי' בספר "**כזית השלם**" לרב ישראל פינחס באדנער, שבנוי על העקרון שאין למעך את הפת, וכפשט המשנה בעוקצים "פת ספוגנית, משתערת כמות שהיא" (ובראש הספר הסכמות מגדולי הפוסקים, שלא רק שלא חילקו עליו, אלא אף חיזקו את דבריו)[91]; שם[92] כותב המחבר ששמע שדעת הגר"מ **פיינשטיין** ז"ל גם כן שאין למעך כלל[93] את

---

90. הרב **צבי פסח פראנק**
רב ואב"ד דעה"ק **ירושלים** ת"ו
(בעמח"ס "הר צבי" וי"מקראי קודש")
עש"ק כ"ב מנ"א תשי"ח
כבוד הרה"ג ר' **אלי' וייספיש** שיחי'

מכתבו קיבלתי ורציתי להשיב לו על אתר, אבל לי"ע חולה אני, וחשבתי להמתין לרחמי שמים שישלח דברו וירפאני במהרה, אבל אחרי רואי שכבר עברו כשבועיים, איני רוצה לעכב תשובתי, ובפרט שהוא כותב שהדבר תכוף.

הנה לדעתי דברי הר"ח נאה ז"ל הם דברי שגגה בזה שאומר למעך ולכווץ, הנקבים שדרכם להיות תמיד, כן משתערים כמות שהם.

וטוב יעשה להדפיס את דעתו הנכונה להרים מכשול. ומפני חולשתי הנני מוכרח לקצר, ודי לחכימין.

והנני ידידו דוי"ש באהי"ר.
צבי פסח פראנק

חג האסיף / וייספיש, אליהו בן שלמה זלמן / עמוד 334
הודפס מאוצר החכמה

91. ביניהם: הגה"ר חיים פנחס שיינברג והגה"ר יצחק יעקב ווייס.

92. כזית השלם עמ' 20.

93. ולכאורה הוא **שלא** כשיטה המובאת בספר הליכות ברכות לרה"ג הרב אופיר מלכא, סי' רי עמ' רכ"ג, שמחלק בין סוגי החללים הקטנים, וז"ל: אם מדובר במאפה שיש בו חללים **הנראים לעין** כמו בבמבה, **אין לצרפם**

המאכלים למדידת הכזית, וש"האוירים מצטרפים להשיעור"[94]. ושם[95] עוד, מגיע הרב המחבר למסקנה שכזית לחם פרוס אחיד הוא קצת יותר מ-1/4 פרוסה, והיינו משקל של 8 גרם, וכזית לחמניה רגילה הוא 1/12 לחמניה, והיינו משקל של 7 גרם!! וזאת מפאת הספוגיות הגדולה שבלחם הרגיל.

וכן עי' במאמר הגה"ר מאיר מאזוז בכתב העת אור תורה[96], שאף הוא סובר שאין למעך את הפת, לחישוב המידות.

זה עתה קיבלתי מכתב תשובה מאת הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שליט"א, מרא דאתרא דשכונת קרון הייטס וחבר הבד"צ דשם, אודות דעתו בסוגיה דידן, והוא השיב כדעתנו, שאין צריך לדחוס את הפת כלל, אבל אם יש חלל גדול ניכר, ימעך החלל; וכפשט דברי אדה"ז, ושלא כפרשנות הגרא"ח נאה. מבין הדברים החשובים שהעיר הרב ברוין: 1. ע"פ הגמרא ביומא[97] לפיה חוש הראיה מועיל להשביע, יוצא כי שיעור כזית הינו לפי הנראה לעין[98], והוספה בנפח מוסיפה בחשיבות המאכל ומועילה גם בהרגשת השביעה. 2. גם בנוגע לקמח, כתב הגרא"ח נאה לדפוק על הכלי כדי לדחוס יותר, והוא לכאורה נגד המובא בהלכה[99]. 3. נראה מספר שיעורי ציון[100] לגרא"ח נאה, שמודה הגאון המחבר שמה שכתב בשיעורי תורה שם, הוא יותר מצד הפלפול וכדי להצדיק את מנהג הספרדים לשער ע"פ משקל. 4. לפי ספר סדר הערוך[101], הגרא"ח נאה חזר

לנפח כזית, אך אם החללים מאוד קטנים **עד שאינם נראים לעין כמו בעוגת טורט**, נחלקו הפוסקים האם יש לצרפם לשיעור כזית כו' ע"ש.

94. ע"ע שם באריכות, שדן בסתירה לכאורה שבדברי **המשנה ברורה** בנדון דידן, שכתב **בסי' תפו סק"ג**, לגבי שיעור מצה רכה העשויה כספוג, ש"אין צריך למעכו", וכן כותב שם **בשער הציון אות ז'**, שהשיעור להתחייב בברכת המזון אחרי אכילת פת ספוגנית נמדד בלי שמועכים את הפת; אך **בסי' רי סק"א** העתיק המ"ב את דברי השערי תשובה בשם המחזיק ברכה (שהוא בעצמו כתב בשם שו"ת זרע אמת סי' כ"ט), וז"ל: היה פת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים, האוכל כזית ממנו מכמות שהוא אינו מברך, דלפי האמת, לא אכל כזית. ועי' מה שיישב בספר כזית השלם שם. ולהעיר שגם **בערוך השלחן** לכאורה סתר את עצמו בין מה שכתב בסי' רב ס"ט למה שכתב בסי' תפו ס"ב, על אף שגם שם, ניתן ליישב בדוחק.

95. עמ' 162 ועמ' 164.

96. גליון תק"ג משנת תשס"ט, עמ' תתה עד תתיב.

97. יומא עד, א.

98. סברה זו דוחה לכאורה את המובא בשש"כ פל"ט סי"ט הערה ע"א, וז"ל: "ביוה"כ דהטעם הוא משום עינוי, יש למעך את העוגה, דכל שהוא כספוג, אין דעתו מתיישבת בכך".

99. עי' שו"ע אדמו"ר תנו, ב.

100. שיעורי ציון סי' ג' סע' 5, עמ' יח בהוצאה הישנה, מודפס כיום יחד עם ספר שיעור מקוה, ע"ש עמ' רכב ואילך בהוצאת ירושלים תשע"ח.

101. סדר הערוך פי"ט הערה 23.

בו מדעתו לדחוס את הפת הספוגית. 5. אמנם הציץ אליעזר[102] ניסה ליישב את דברי הגרא"ח נאה, אך דבריו דחוקים.

יש לציין שדברי הציץ אליעזר[103] אף הם, כמכתב הרב פראנק, הופנו, בשנת תשי"ח, לרב אליהו וויספיש, כתגובה לאותו קונטרס שזה האחרון חיבר. על אף שלפי הדברים שם, נראית דעת בעל הציץ אליעזר נוטה לזו של הרב וויספיש, הרי שבעל הציץ אליעזר טורח למתן את דעתו של הנ"ל, וז"ל: אמנם כן לדברי כת"ר יש אחיזה גדולה בדברי רבותינו הפוסקים ז"ל, אבל לדעתי, אין לצאת כלל כן בסופה ובסערה נגד מחבר הספר "שיעורי תורה" ולעשותו כטועה בדבר משנה, כי איך שלא יהיה, גם לדבריו של מחבר הספר ושיטתו, יש לדעתי יסוד בדברי רבותינו הפוסקים ז"ל, והדברים תלוים ועומדים בתסבוכת של אילנא רברבא[104] ... לזאת, אף על פי שאין לכחש דישנו בדברי כת"ר טעם זקנים, וגם מקור בית אב להם בדברי שארי פוסקים, ועם פרסומם יתרבה כבוד התורה וגם כבוד מחברם, אבל לו לעצתי ישמע, יש להשמיעם בנחת ובמיתון, כדרך התלמידי חכמים שבארץ ישראל, המנעימים זה לזה בהלכה, בהיות ואלה ואלה דברי אלקים חיים.

לאור כל הנ"ל, יוצא כי:

את הכזית יש לשער בנפח ולא במשקל, ולפי הנפח שלפנינו, ללא דחיסה, כאשר מורידים את החללים הגדולים בלבד, אם ישנם כאלה. יוצא כי בפת ספוגית, כמו שבלחם האחיד המשווק בארץ ישראל, וכן בלחמניות הרגילות, ששניהם מאוד ספוגיים, משקלו של כזית פת, קטן ביותר:

- **בלחם אחיד פרוס, כזית פת הוא[105] קצת יותר מ-1/4 פרוסה בלבד, ומשקלו כ-8 גרם; ואם מדובר בפת הבאה בכיסנין ספוגית באותה מידה, אזי כמות של 4 ביצים תושג בשתים עד שלוש פרוסות בלבד!**
- **בלחמניה רגילה, כזית פת הוא כ-1/12 לחמניה בלבד, ומשקלו כ-7 גרם. ואם מדובר בפת הבאה בכיסנין, כמות של 4 ביצים תושג ב-2/3 לחמניה בלבד!**
- **אך חשוב להעיר: בספר וזאת הברכה[106], כותב: יש לציין שעוגות שיש בהן הרבה חרירים של אויר, יש עצה לכווצן ולאוכלן כך, כדי שלא יגיעו לשיעור ארבע ביצים (ושם הוסיף בסוגריים: פשוט, והסכים לזה הגרח"פ שיינברג).**

---

102. שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' י"א.

103. שם.

104. וע"ש שמביא סמך לשיטת הגרא"ח נאה מדברי חדושי הרז"ה, התפארת ישראל ועוד פוסקים.

105. ע"פ ספר כזית השלם שצוטט לעיל.

106. וזאת הברכה עמ' 37.

- **מי שירצה בכל זאת לחוש (לחומרא בלבד[107]!) לשיטת הגרא"ח נאה, לפיו כזית פת מהווה כ-26 גרם של פת[108], לא יאכל פחות מפרוסה אחת של לחם אחיד פרוס, על מנת שלא להתחייב בברכת המזון נגד דעת הגרא"ח נאה, וכן לא יוכל לברך על נטילת ידים עבור אכילה של פחות משתי פרוסות לחם. לגבי "לחמניות מזונות", עבורן, כנ"ל, 4 ביצים כבר מתקבלים באכילת כ-2/3 לחמניה, לחולקים על הגרא"ח נאה; הרוצה לחוש לשיטת הגרא"ח נאה, יטול ידים ויאכל לפחות כזית לחם גמור לפני אכילת "לחמניה מזונות", דבר שבודאי יערער מאוד על עצם התועלת של מצרך זה.**

עיסה מדגן המעורב עם שאר מינים – איך משערים את הכזית המחייב בברכת מעין ג'

נתייחס כאן לעוד סוגיה חשובה: איך מגדירים את שיעור כזית המזונות, המחייב את האוכל אותו בברכה מעין ג'.

פוסק מרן בשו"ע[109]: **חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל**, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש הכרמל ודייסא, **אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם**[110], או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות, **ולבסוף על המחיה. אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו**, בטל בתבשיל, עכ"ל. ועי' **במ"א**[111] שהבין מדברי מרן אלו, שבעירוב חמשת מיני דגן עם דברים אחרים (שאינם קמחים - עי' להלן), מברך על המחיה **אפילו אם אין במאכל כזית דגן בכדי אכילת פרס.**

אך בהמשך[112], פוסק מרן: **עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות** עם קמח של חמשת מיני דגן, ובשלו בקדירה, מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה, ואם עשה ממנו פת, מברך המוציא וברכת המזון **ודוקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס** ... ואם בשלו בקדירה, מברך תחלה בורא מיני מזונות, **ואחריו בורא נפשות**[113].

לדברי המ"א הנ"ל (המחלק בין ערוב קמח דגן עם שאר קמחים, לבין ערוב קמח דגן עם דברים אחרים שאינם קמחים), אין לכאורה שום ראיה מוצקה מדברי השו"ע. ודא עקא, לא הגיע לידינו סי' רח משו"ע אדמו"ר[114].

---

107. לא שייך כלל להקל כשיטת הגרא"ח נאה, לאור כל הנ"ל.

108. שהוא בערך משקל פרוסה אחת של לחם אחיד פרוס.

109. שו"ע סי' רח ס"ב.

110. מקור דברי השו"ע: הרא"ש בברכות פ"ו סי' ז', והטור סי' רח.

111. מגן אברהם סי' רח סקט"ו, על שו"ע שם ס"ט, ע"ש.

112. שו"ע שם ס"ט.

113. השמטנו חלק מדברי מרן בהלכה זו, אודותם ישנן קושיות ושינויי גירסאות; כדי להקל על הלימוד, ואכמ"ל.

114. אך עי' להלן את דברי אדה"ז בסדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב.

ועי' **במ"ב**[115] שחלק על המ"א והכריע כהלחם חמודות, שאין חילוק בין עירב קמח דגן בשאר קמחים, שמברך בורא נפשות **אם אינו אוכל בפועל כזית קמח דגן בכדי אכילת פרס**[116]; לבין אם עירב שאר דברים כדבש וכו' עם קמח דגן[117].

עם כל זה הוסיף שם בעל המ"ב: ומכל מקום, לענין פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה [כגון צוקע"ר לעק"ך], נוהגין העולם לברך עליו לבסוף על המחיה כשיש בו כזית, אף שבמין דגן לבדו שנמצא בו אין בו שיעור כזית. ואולי שטעמם מפני שהתבלין בא להכשיר את האוכל, מצטרף עם האוכל גופא לשיעור, וכדאיתא כעין זה במ"א סימן ר"י. ולכתחלה טוב ליזהר לשער שיהיה בהקמח שיעור כזית, עכ"ל המ"ב. רואים בהדיא שדברי המ"ב הם כאן לימוד זכות על מנהג העולם, אך פשוט שדעתו שבעינן כזית דגן בכדי אכילת פרס, כדי לברך ברכת על המחיה.

ועי' **באגרות משה**[118] שכתב על דברי המ"ב הנ"ל: ... ולכן, אף שהמ"ב כתב שנוהגין העולם לברך לבסוף על המחיה בכזית ממנו, אף שאין שם כזית דגן, תמוה לי מלתא, ויש להחמיר לאכול כשעור שיהיה שם כזית דגן, וכדמסיק גם במ"ב שטוב ליזהר, ולע"ד מוכרחין לעשות כן, דמאחר שעכ"פ נוהגין לברך בכזית לבד על המחיה, אין גם להקל לברך בורא נפשות נגד המנהג, ולעשות כהמנהג, כיון שהוא דבר תמוה, אולי נוהגין בטעות כי בפוסקים לא הוזכר מנהג זה וא"כ לא ידוע אם היה מנהג ברור. לכן מוכרח לאכול עד שישער שיש שם כזית מהדגן, עכ"ל האגרות משה.

אך יש להעיר, שקיים לכאורה סמך גדול לדברי המ"א, מדברי שלושת עמודי ההוראה, הם רבותינו הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש (!), וכדלהלן[119]:

שיטת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש

כותב **הרי"ף**[120]: וריהטא דמחוזא[121], בין דמפשי ביה קימחא, ובין דלא מפשי ביה קימחא, מברך עליו בורא מיני מזונות, כרב ושמואל דאמרי תרוויהו: כל שיש בו מחמשת המינין, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, עכ"ל. יש להעיר שבגירסתנו בש"ס, איתא[122]: דרב ושמואל אמרי תרוויהו: כל שיש בו מחמשת

---

115. משנה ברורה סי' רח סקמ"ח וביאור הלכה ד"ה בקדרה.

116. כפי שמשמע **לכאורה** מדברי השו"ע סוף ס"ט - אך עי' להלן שיטת רבינו יונה.

117. וביאר ש(גם) בסעי' ב', קאי כשישנו כזית דגן בכדי אכילת פרס.

118. אגרות משה ח"א סי' ע"א.

119. בכל הבא להלן, עי' בין השאר בספר ברכת ה' לרה"ג הרב משה הלוי ז"ל, ח"ב עמ' ק"ס ואילך.

120. רי"ף ברכות כו, א.

121. כותב רבינו יונה: פירוש ריהטא - כמו חביץ קדרה שאמרנו למעלה, שעשוי מקמח ומדבש, אלא שזה אינו עבה כל כך.

122. בברכות לז, ב.

המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות, ואין גורסים: ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. ונראה מסתימת הרי"ף שמה שמברכים אחרי "כל שיש בו מחמשת המינין" ברכה אחת מעין שלש, הוא גם אם אין בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, וכ"כ הביאור הלכה[123] בדעת הרי"ף.

וכן מוכח בדעת **הרמב"ם**, שכתב, בהלכות ברכות[124]: קמח של אחד **מחמשת המינין** שבשלו בקדרה, בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים, כגון לביבות וכיוצא בהן, וכן הדגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדרה, כגון הריפות וגרש הכרמל וכיוצא בהן, וכל זה הוא הנקרא מעשה קדרה, וכן כל תבשיל שערב בו מחמשת המינין בין קמח בין פת, **בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות**. ובהמשך[125]: כל שמברכין עליו בתחלה המוציא, מברכין לאחריו בסוף ברכת המזון כסדרה ארבע ברכות, **וכל שמברכין עליו בתחלה בורא מיני מזונות, מברכין בסוף לאחריו ברכה אחת מעין שלש**, חוץ מן האורז.. ממשיך הרמב"ם[126]: במה דברים אמורים, **שאכל מכזית ולמעלה**, אבל אכל פחות מכזית, בין מן הפת בין משאר אוכלין, והשותה פחות מרביעית, בין מן היין בין משאר משקין, מברך בתחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולבסוף אינו מברך כלל, עכ"ל. ומפורש מדברי הרמב"ם, שציין "שאכל מכזית ולמעלה", ולא ציין שיהיה כזית דגן דוקא, שלא בעינן אכילת כזית דגן בכדי לברך ברכה מעין ג'.

וכן מדברי **הרא"ש**[127], שכתב: **כל שעיקרו מחמשת המינין, אפילו רובו ממין אחר, מברכין עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש**, עכ"ל, משמע שאיננו דורש אכילת כזית דגן בכי אכילת פרס.

יוצא כי לדעת שלושת עמודי ההוראה: רבותינו הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, יש לברך ברכה מעין ג' אחר אכילה של **כזית תבשיל או עוגה העשוי מתערובת** של קמח מחמשת המינים, עם דברים אחרים, מה שיהיה אחוז הדגן בתערובת[128].

שיטת רבי דוד אבודרהם בשם רבינו יונה, המובאת בב"י:

עם כל זה, כתב רבינו **הב"י**[129]: וכתוב בארחות חיים (הל' ברכות אות ו) בשם הרב בעל האשכול (ס"ס כח): קימחא דחיטי או שערי, דערבינהו בהדי קימחא דדוחן

123. סי' רח ס"ט ד"ה ואחריו.

124. רמב"ם הלכות ברכות פ"ג ה"ד.

125. שם הי"א.

126. שם הי"ב.

127. רא"ש ברכות פ"ו סי' ז'.

128. פשוט שה"מ: במגבלות המובאות בסדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ג לגבי ברכת בורא מיני מזונות בתערובת: כשנותנין את הדגן **ליתן טעם בתערובת** (ושם מפרט אדה"ז: אבל אם אין נותנים אותו אלא כדי לצבוע את התבשיל או כדי לדבקו ולהקפותו (שיהיה עב קצת), הרי הוא טפל לתבשיל).

129. בית יוסף סי' רח ד"ה וכתוב בארחות חיים (מקביל לס"ט בשו"ע).

או גלבונים או אלונים, מברך בורא מיני מזונות. ואי עבדינהו פת, המוציא ושלש ברכות, כרב ושמואל, דאמרי: כל שיש בו מחמשת המינים מברך בורא מיני מזונות, עד כאן לשונו. וזה לשון ה"ר דוד אבודרהם (עמ' שיד): שאם עירב באותו קמח אחד מחמשת המינים ועשה ממנו פת, מברך המוציא ושלש ברכות. ואם בשלה בקדרה, מברך בורא מיני מזונות, ולבסוף מעין שלש. וכתב ה"ר יונה דדוקא שיש באותו קמח מאחד מחמשת המינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס. אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים, אינו מברך לבסוף שלש ברכות אלא בתחלה מברך המוציא, כיון שיש בו טעם דגן, אף על פי שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס, ולבסוף מעין שלש. והוא הדין כשבשלוהו בקדרה, שמברך תחלה בורא מיני מזונות, אבל לבסוף מברך בורא נפשות רבות, עכ"ל[130]:

וכאן נראה שיטה מחודשת בהבנת הב"י והשו"ע[131], וכדלהלן: על אף **שהיה נראה** שהדרישה המובאת על ידי רבי דוד אבודרהם בשם רבינו יונה (שיהיה "באותו קמח, מאחד מחמשת המינים, כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס") ענינה שאכן **יאכל בפועל** כזית דגן בכדי אכילת פרס[132] כדי שיוכל לברך ברכה מעין ג', או ברכת המזון (לפי המקרה); יש לדייק שאין צורך באכילת כזית דגן בכדי אכילת פרס, אלא **שיהיה באותה התערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס**, ואז אם יאכל כזית מן **התערובת, יוכל לברך ברכה מעין ג'**, וזאת אפילו אם לא יאכל כלל כזית דגן בכדי אכילת פרס, ואפילו לא כזית דגן בכלל! וטעמו של רבינו יונה: בפחות משעור זה, אין חשיבות לדגן לגרור אחריו את שאר המינים שבתערובת לברכה מעין ג', אבל **משיעור זה ואילך, כל התערובת נהפכת כאילו היתה דגן**, ודי באכילת כזית ממנה. כך דייק בספר **ברכת ה'**[133], והביא שכך יש לדייק מדברי **הרא"ה**[134] **ומחידושי הריטב"א**[135], ושכן כתבו בפירוש **המאמר מרדכי**[136], **בעל הפרי חדש**[137] **והרב מטה יהודה**[138]. וכ"פ הגר"ע יוסף

130. של הרב דוד אבודרהם.

131. היינו: שלא כשיטת המ"ב (הבסיסית - שמביא למסקנה בתור "טוב ליזהר") שהבאנו לעיל.

132. וכמובא לעיל בשם המ"ב - ועי' בספר ברכת ה' עמ' קס"ו הערה 110, ובספר הלכה ברורה ח"י עמ' תי"ב, שכך היא שיטת המהר"א יצחקי בשו"ת זרע אברהם או"ח סי' א'; ושו"ת פרח שושן או"ח כלל א' סוסי' ג'; והמ"ב בשער הציון סקמ"ה בשם הגר"א ודרך החיים; והשערי תשובה סי' רח, יב; והערוך השלחן רח, יח; והחסד לאלפים רח, ג; והכה"ח רח, נג. ועי' הלכה ברורה שם שהיא **שיטת הראב"ד והרשב"א** (ולמעשה - בברכת ה' ובהלכה ברורה דוחים שיטה זו להלכה).

133. ברכת ה' ח"ב עמ' קס"ד.

134. בספר פקודת הלויים על ברכות לז, א.

135. חידושי הריטב"א על ברכות לט, א.

136. מאמר מרדכי סי' רח סקט"ו.

137. בשו"ת מים חיים סי' א'.

138. מטה יהודה סי' רח סק"ד.

בחזון עובדיה[139]**. וכ"פ הגה"ר דוד יוסף שליט"א בספר הלכה ברורה**[140]**. וכ"פ הגה"ר אבא שאול באור לציון**[141]**.**

אם נתרגם את הדברים ביחס דגן/שאר דברים, לשיטת הגרא"ח נאה, לפיו כזית הוא נפח של 25.6 סמ"ק, אזי: 1. לשיטה לפיה אכילת פרס היא אכילת כמות של "4 ביצים" של המאכל, היינו 230 סמ"ק, יוצא כי על יחס הדגן/שאר דברים, בעוגה, להיות קצת יותר מ-1/9, כדי שיצטרכו לברך ברכה מעין ג' לאחר אכילת כזית מן העוגה. אך 2. לשיטה לפיה אכילת פרס היא אכילת כמות של 3 ביצים (וכשיטה זו פוסק אדה"ז בהקשר לשהיה של יותר מכדי אכילת פרס לגבי צירוף לכזית[142]**), היינו 172.5 סמ"ק, יוצא כי על יחס הדגן לעומת שאר הדברים, בעוגה, להיות קצת יותר מ-1/7 (נקח 1/6) כדי שיצטרכו לברך ברכה מעין ג' לאחר אכילת כזית מן העוגה**[143]**.**

להלן דברי אדמו"ר הזקן בנידון, מסדר ברכת הנהנין פ"ג[144]**: מין דגן, הואיל ונקרא מזון, הוא חשוב עיקר לעולם, שאפילו רוב התבשיל דבש או מינים אחרים, ומיעוטו מאחד מחמשת המינין, אפילו עיקרו מחמת הדבש או מינים אחרים והדגן אינו אלא להטעימו ולהכשירו, הוא נעשה עיקר, ומברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין ג'. והוא שיש ממשות הדגן במה שאוכל, אבל אם אין בו אלא טעמו בלבד, אינו מברך בורא מיני מזונות. ויש אומרים שאין לברך לאחריו מעין ג' על תערובות ה' מיני דגן אלא אם כן יש בתערובות כזית דגן בכדי אכילת פרס. ויש לחוש לדבריהם לאכול עוד כזית שברכתו האחרונה היא על המחיה בודאי, ועוד כזית שברכתו היא בורא נפשות רבות בודאי, כמו שנתבאר למעלה (ספ"א)**[145]**.**

---

139. חזון עובדיה ט"ו בשבט - ברכות, עמ' ק"צ-קצ"ב. ושם מובאים כל אותם המקורות המובאים בספר ברכת ה'.

140. הלכה ברורה ח"י עמ' ת"י - תי"א.

141. אור לציון ח"ב עמ' קכ"ט בהערות. ושם הוסיף שמה שהכל מצטרף לכזית (כשישנו כזית דגן בכדי אכילת פרס) הוא רק בנוגע למה שמעורב בלישה, ולא לגבי מילוי פירות וכד'; ובדומה כתב ההלכה ברורה ח"י עמ' תטז. ועי' עוד להלן בזה מה שכתבנו לגבי עוגת טורט. אך ע"ע להלן שכתבנו, בשם הגרש"ז אויערבאך במנחת שלמה סי' צא ס"ד ובמילואים והשמטות (שם עמ' תקס"ב), שאמנם כך היא דעת החיי אדם והמ"ב, אך לשיטת אדה"ז, אם ישנו כזית דגן בכדי אכילת פרס, **כל מה שנתבשל יחד** מצטרף לכזית.

142. סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ב.

143. עי' בכ"ז ב"לוח יומי הלכה למעשה, שבועות התשפ"ב", לרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין, מילואים יא עמ' ס"ט - ע"ב.

144. סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב.

145. וע"ע בדברי אדה"ז בסדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ד.

ומשמע בהדיא שאדמו"ר הזקן חושש לדעת ג' עמודי ההוראה - וזוהי השיטה הראשונה המוזכרת כאן, ולשיטת רבינו יונה, כפי שפירשנוה לעיל - כשיטה שניה[146]. וע"ע שו"ע אדמו"ר הלכות פסח[147], שם הבנה זו האחרונה מפורשת, וז"ל אדה"ז שם: ... אם עירב קמח חטים עם קמח דוחן או שאר קטניות ... אינו יוצא בה יד חובתו אלא אם כן יש בה קמח דגן, כזית, בכדי אכילת פרס ממנה, דהיינו שבכל פרס ממנו, יש בו כזית קמח דגן, שאז יוצא ידי חובתו בכזית ממנה, לפי שטעם כזית דגן הנרגש בתוך הפרס של אורז או שאר מיני קטניות מהפך את הפרס להיות כמו דגן ממש, והרי זה כאלו אכל כזית דגן ממש.

לכן, למעשה:

- **אם אוכל כזית מאפה, שבעיסתו הדגן מעורב באופן שיש במאפה כזית דגן בכדי אכילת פרס (כ-1/6 מן התערובת), אזי יש לברך ברכה מעין ג' אחר האכילה. להעיר: יש מי שסובר שבעוגת טורט, הקרם או הריבה וכו' שלא מעורבים בעיסה, לא נחשבים בחישוב הכזית, וה"ה שהשוקולד שבוופל ג"כ לא נחשב בשיעור הכזית[148]. אך לדעת אדמו"ר הזקן, אם הכל נאפה יחד, גם בעוגה כזו, יברך ברכת על המחיה על אכילת כזית מו התערובת, וזאת בתנאי שיהיה כזית דגן בכדי אכילת פרס בעוגה[149], וכנ"ל.**

---

146. וכך דייק ג"כ הרה"ג הרב אברהם אלאשווילי שליט"א בהערותיו על הלכה זו, וז"ל: ומסתימת לשונו, **משמע שאז יוכל לברך אפילו על אכילת כזית בלבד מהתערובת**, וכדעה הא' לקמן פרק ח' הלכה ג'.

147. סי' תנ"ג ס"ז.

148. עי' שו"ת פרח שושן או"ח כלל א סוף סי ג'; ברכת ה' ח"ב עמ' ק"ע; ספר ברכת הנהנין לרה"ג הרב יחיאל מיכל שטרן, עמ' רכ"ב; לגבי בצק ממולא בפירות - וה"ה הכא. וכן במנחת שלמה ח"א סי' צא ס"ד (עמ' תקמ"ה), כותב הגרש"ז אויערבאך ז"ל: בנוגע לעוגת גבינה או כרוכית (הנקרא שטרודל), כיון שהגבינה והפירות שבתוך הכרוכית ניכרין בפני עצמן, לכן, אף אם השיכבה של הדגן היא עבה וחייב לברך מזונות, מכל מקום, לאחריהן יש לברך בורא נפשות כיון דאין רגילין לאכול מהם כזית בכדי אכילת פרס, ולא דמי ל"לעקאך" שהסוכר מעורב יפה ונעשה כגוף אחד עם הדגן, מה שאין כן באותם הדברים שהזכרנו, אף שהגבינה והפירות נטפלים לקמח, אבל הרי הם נפרדים. ובדומה כותב האור לציון ח"ב עמ' קכ"ט, וההלכה ברורה ח"י עמ' תט"ז. אך עי' בסמוך מה שכותב הגרש"ז אויערבאך, שם במילואים, לדעת אדמו"ר הזקן.

149. כותב הגרש"ז אויערבאך שם ב"מילואים והשמטות" (עמ' תקס"ב), על מה שהבאנו בשמו בהערה הקודמת: כל זה כפי הכרעת המשנ"ב כהחיי אדם בסי' ר"ח סעיף ט', אך העירו לי **שבשו"ע הרב** סי' רי"ב ובעוד מקומות, מבואר שסובר **דאם נאפה או נתבשל ביחד, ויש בכל התערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס**, שאף אם אכל רק כזית בלבד מהתערובת, אפילו הכי, מברך לאחריו מעין שלש, עכ"ל. וכתב לי הרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין שאף הוא סובר שיש לצרף גם את המילוי וכד' שאינו מעורב בעיסה, לכזית הנצרך לברכת על המחיה, מסתימת אדמו"ר הזקן שלא חילק, והוסיף: "ויתר על כן, מוכח בכ"מ בדעת אדה"ז בעיקר וטפל, שגדר כל שי"ב מה' מיני דגן מברך בורא מיני מזונות, שכל התערובת נקראת על שם הדגן ... ובפשטות הוא הדין נמי לגבי שיעור כזית".

- **אם אוכל כזית מן תערובת שבה הדגן מעורב באופן שאין בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, יצטרך, לשיטה הראשונה[150] לברך ברכה מעין ג', ולשיטה השניה[151]: בורא נפשות. לכן פוסק אדמו"ר הזקן להחמיר ולחוש לשתי השיטות[152].**

הלכה ב – סיכום והשלכות מעשיות

ה. **קביעת סעודה על לחם שאינו גמור, היא משיעור אכילה של 4 ביצים** (230 סמ"ק)[153] **של פת, וזאת בתנאי שישבע** (תנאי זה היא חומרה של אדמו"ר הזקן) [154](**עבור אכילה ממנה לא ישבע, החיוב בנטילת ידים, בברכת המוציא ובברכת המזון הוא** רק החל מאכילה של חצי עשרון. כ-1.25 ליטר).

ו. **אם יאכל מלחם שאינו גמור בשיעור הנמוך מ-4 ביצים, אך ישבע** (או פחות מחצי עשרון, החל משיעור 6 ביצים, ולא ישבע), **יצטרך לברך על כזית לחם גמור,** מספק[155]. **עבור אכילה של פחות מכביצה לחם גמור, יטול ידים ללא ברכה**[156].

ז. **עבור אכילה שממנה לא ישבע, יברך בורא מיני מזונות וברכת על המחיה, וזאת בתנאי שהאכילה תהיה פחותה מ-6 ביצים**[157].

ח. **כאשר משערים את הנפח של מאפה כלשהו, משערים אותו כמות שהוא, ללא שום מעיכה; אלא שאת החללים הגדולים**[158]**, לא לוקחים בחשבון**[159]. **לגבי פת ספוגית,**

---

150. שיטת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש.

151. שיטת רבינו יונה המובאת בב"י בשם רבי דוד אבודרהם.

152. אך מענין לציין שאין אדמו"ר הזקן חושש כלל לשיטה המובאת במ"ב ובאגרות משה (ועוד הרבה אחרונים - עי' לעיל בהערות), לפיה מברכים ברכה מעין ג' אך ורק אם אוכלים **בפועל** כמות של כזית דגן ממש בכדי אכילת פרס.

153. שיעורי תורה לגרא"ח נאה סי' ג' סט"ז. ועי' להלן שאת הנפח, משערים ללא דחיסה (ושלא כשיטת הגרא"ח נאה).

154. [**דעת שאר הפוסקים:** בשו"ע של מרן, סי' קסח ס"ו, פסק: פת הבאה בכיסנין, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולאחריו ברכה אחת מעין שלש. ואם אכל ממנו שעור שאחרים רגילים לקבע עליו, **אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו המוציא וברכת המזון**].

155. [**דעת שאר הפוסקים:** בשו"ע של מרן שם: ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו, אף על פי שהוא קובע עליו, אינו מברך אלא בורא מיני מזוונות וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם].

156. שו"ע אדמו"ר סי' קנח ס"ב.

157. עי' בחלק העיונים, שם ערכנו טבלה המסכמת את שלושת הסעיפים האחרונים כאן.

158. עי' בספר שערי הברכה פרק י"ד ס"ה שנותן לזה גדר המתקבל מאוד על הדעת: אם הם חללים רגילים המצויים בכל מיני המאפה, כגון לחם ועוגות שעיסתם נעשית ספוגית לאחר אפייתם, מצטרפים החללים עם המאפה לשיעור ברכה אחרונה, ומשערים כזית **בנפח הכללי של המאפה**; אך אם החללים גדולים מהרגיל, **כמו שמצוי בסופגניות, בבורקס וכדומה, אינם מצטרפים לשיעור**, וצריך למעוך את המאפה כשבאים לשער את גודלו.

159. ע"פ שו"ע אדמו"ר סי' תפו ס"ב.

כפת של עוגת ספוג[160], של לחם אחיד או של ה"לחמניות"[161] הרגילות[162], שצפיפותן נמוכה, משקלו של חלק של מאפה בנפח של כזית, נמוך מאוד. ע"פ ספר "כזית השלם", יוצא כי כזית לחם אחיד פרוס הוא קצת יותר מ-1/4 פרוסה, ומשקלו כ-8 גרם; וכי כזית לחמניה הוא כ-1/12 לחמניה, ומשקלו כ-7 גרם. מספרים אלו רחוקים מאוד מכזית של 27 גרם או של 30 גרם לו אנחנו רגילים![163]

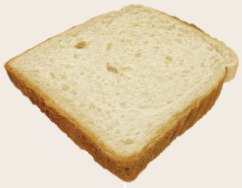

יש בפרוסה זו בין 3 ל-4 כזיתים!

יש בלחמניה זו כ-12 כזיתים,

במילים אחרות, יש בה כ-6 ביצים, ולכן אי אפשר לאכול אותה בלי נטילת ידיים וברכת המזון (אלא שאם אינו שבע, יאכל כזית לחם גמור)[164]!

160. שבלילתה מבוססת על ביצים מוקצפות, כך שמוחדר בה אויר, המקנה לעוגה את המרקם שלו הספוגי.

161. חשוב לציין כי אין שום קשר בין המכונה "לחמניות", בלשון המודרנית, להן אנחנו מתייחסים כאן; לבין הלחמניות עליהם חז"ל מדברים (ברכות מב, א), אליהן מתייחס אדמו"ר הזקן להלן ה"ה.

162. את בצק הלחם והלחמניות מתפיחים בעזרת שמרים, או, מאז המצאתם לפני כ-120 שנה, בעזרת אבקות האפיה. אבקות אלו מבוססות על תערובות שמגיבות עם המים, כשהן באות במגע אתם, ויוצרות גז פחמן דו חמצני CO_2, שאחראי על יצירת בועות בבצק, העוזרות להתפחתו. כיום, התערובות המצויות באבקות האפיה יוצרות תגובה שניה, בטמפרטורה גבוהה, בזמן האפיה.

163. **יש לציין כי הרוב המכריע של הפוסקים (כולל רבני חב"ד) דוחה את שיטת הגרא"ח נאה, לפיה דוחסים את הבצק של פת ספוגית כדי לשער את נפח הכזית**; ע' בחלק העיונים בו הארכנו מאוד בביאור סוגיה זו.

164. **יש לעובדה זו חשיבות גדולה כאשר מדובר בפת הבאה בכיסנין (בנ"ד: ב"לחמניות מזונות"), כי 4 ביצים (ושביעה) מהווים שיעור קביעת סעודה המחייב נטילת ידים, ברכת המוציא וברכת המזון.**

ממדי קופסת גפרורים Three Stars אחת:

3.5 * 5.3 * 1.2 שהם 22.3 סמ"ק - קצת פחות מכזית.

לכן:

הנפח של 4 ביצים (230 סמ"ק) הוא נפחם של קצת יותר מ-10 קופסאות גפרורים (10.3 קופסאות).

ט. אם אוכל כזית מאפה שברכתו בורא מיני מזונות[165], שבעיסתו הדגן עורב באופן שיש במאפה לפחות כזית דגן בכדי אכילת פרס[166] (המשמעות היא, שהיחס בין הדגן לכל התערובת, בנפח, הוא כ-1/6[167]), אזי יש לברך ברכה מעין ג' אחר האכילה[168]; כל זה בתנאי שאוכל כזית מן העוגה[169] בזמן של עד "כדי אכילת פרס"[170]. יש לציין שאף על פי שלכמה דעות, הקרם או הריבה וכו' שבעוגת טורט וכד', שלא מעורבים בעיסה, לא נחשבים בחישוב הכזית[171], והוא הדין לפי זה, שהשוקולד

---

165. לפי הכללים שיפורטו בקובץ זה.

166. המקרה בו אין בעוגה כזית דגן בכדי אכילת פרס, נידון בסעיף הבא.

167. עי' בחלק העיונים.

168. יש לציין **שבעלי שיטה זו חולקים על השיטה המובאת במ"ב** סי' רח סקמ"ח ובביאור ההלכה, לפיה טוב ליזהר לאכול בפועל כזית מן הדגן כדי לברך ברכה מעין ג' - עי' בחלק העיונים.

169. וכ"פ **הגה"ר יוסף ישעי' ברוין** (Ask the Rav #4393) , וז"ל: בוופלים, בלינצ'ס, ועוגת גבינה, אם יחס הדגן לשאר הרכיבים הוא אחד משישה, **היינו שלפחות ששית מהעוגה (וכדומה) הוא מקמח**, מברך על המחיה אם אכל כזית.

170. **בקצות השלחן** סי' נט, בדי השלחן סק"ד, כותב הגרא"ח נאה, בשם הצמח צדק, שהוא **"ששה או שבעה דקות"**. והדברים מובאים **בספר המנהגים** עמ' 45. ושם בהערה 3: "ובשד"ח פאת השדה אסיפת דינים מע' אכילה בסופה הובאה שמועה מהרה"צ וכו' הר"ה מפאריטש בשם הצ"צ אשר שיעורי אכילת פרס הוא **"לא פחות משלשה מינוטין ולא יותר על שבעה מינוטין"**; ואף שאין אנו אחראין לכל השמועות ובפרט שהוא בסתירה לשו"ת הצ"צ הנ"ל - **למיחש מיבעי"**, ע"כ. ועי' ב"לוח יומי הלכה למעשה, שבועות התשפ"ב", לרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין, מילואים יא עמ' ס"ט - ע"ב, שהעיר, ע"פ שיעורי תורה לגרא"ח נאה, שהשיעור של 7 דקות הוא לפרס של 4 ביצים ולא של 3 ביצים, ע"ש בעיון.

171. עי' שו"ת פרח שושן או"ח כלל א סוף סי ג'; ברכת ה' ח"ב עמ' ק"ע; ספר ברכת הנהנין לרה"ג הרב יחיאל מיכל שטרן, עמ' רכ"ב; לגבי בצק ממולא בפירות - וה"ה הכא. וכן דעת המנחת שלמה ח"א סי' צא ס"ד (עמ' תקמ"ה, אך עי' הערה הבאה), וכ"פ באול"צ ח"ב עמ' קכ"ט, וכ"פ בהלכה ברורה ח"י עמ' תט"ז.

שבוופל ג"כ לא נחשב בשיעור הכזית; הרי שלדעת אדמו"ר הזקן, אם הכל נאפה יחד, גם בנוגע לדברי מאפה אלו, יברך ברכת "על המחיה" על אכילת כזית מן התערובת, וזאת בתנאי שיהיה כזית דגן בכדי אכילת פרס בעוגה[172], וכנ"ל.

עוגת טורט

י. כאשר אוכלים כזית מן עוגה, שבעיסתה מעורבים יחד עם הקמח מחמשת מיני הדגן, גם שאר קמחים, כקמח תירס וכד', או/ו שאר דברים, כדבש וכד'; ושהיחס בין קמח הדגן לשאר התוספות קטן מ-1/6; על אף שהברכה הראשונה נשארת "בורא מיני מזונות"[173], באים למחלוקת ראשונים לגבי הברכה האחרונה: לשיטת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, מברכים בכל אופן ברכה מעין ג', אך לדעת רבינו יונה, מברכים אז ברכת "בורא נפשות". במקרה זה, פוסק אדמו"ר[174] הזקן לחוש לשתי השיטות[175], ולאכול, נוסף על העוגה, כזית מאכל שברכתו האחרונה ודאי "על המחיה", וכזית שברכתו האחרונה ודאי "בורא נפשות"[176].

---

172. כותב **הגרש"ז אויערבאך ז"ל** שם ב"מילואים והשמטות" (עמ' תקס"ב), על מה שהבאנו בשמו בהערה הקודמת: כל זה כפי הכרעת המשנ"ב כהחיי אדם בסי' ר"ח סעיף ט', אך העירו לי שבשו"ע הרב סי' רי"ב ובעוד מקומות, מבואר שסובר דאם נאפה או נתבשל ביחד, ויש בכל התערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, שאף אם אכל רק כזית בלבד מהתערובת, אפילו הכי, מברך לאחריו מעין שלש, עכ"ל. וכתב לי **הרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין**, שאף הוא סובר שיש לצרף גם את המילוי וכד' שאינו מעורב בעיסה, לכזית הנצרך לברכת על המחיה, מסתימת אדמו"ר הזקן שלא חילק, והוסיף: "ויתר על כן, מוכח בכ"מ בדעת אדה"ז בעיקר וטפל, שגדר כל שי"ב מה' מיני דגן מברך בורא מיני מזונות, שכל התערובת נקראת על שם הדגן ... ובפשטות הוא הדין נמי לגבי שיעור כזית".

173. ע"פ סדר ברכת הנהנין פ"ג הלכות ב-ד.

174. עי' סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב ופ"ח ה"ד.

175. **ולהעיר: מצב זה עשוי להתרחש כשאוכל שניצלים, שלרוב הפוסקים יש לברך עליהם בורא מיני מזונות, בגלל הציפוי, אך בהם יתכן שלא יהיה כזית מזונות בכדי אכילת פרס.**

176. סדר ברכת הנהין פ"ג ה"ב, עי' לעיל באריכות, בחלק העיונים, מה שכתבנו בנושא זה; והיא הבנה מחודשת (אף אם כבר הובאה בספרי כמה מפוסקי זמננו).

הלכה ג

אכילת לחם שאינו גמור, עם לפתן המשביע

ואם אינו שבע ממין לחם זה לבדו, אלא שאוכלו עם לפתן המשביע, כגון שמלפתו בבשר או דגים וכיוצא בהם, עד ששבע, הרי זה כאילו שבע ממנו לבדו, לפי שהלפתן טפלה לו, ונתחייב בברכת המזון מן התורה. ולפיכך, האוכל כד' ביצים ממין לחם זה עם לפתן כזה עד ששבע, מברך המוציא וברכת המזון, ובפחות מכן, מברך על לחם אחר תחלה:

צידוף לפתן כשאכל ד' ביצים/פחות מד' ביצים של פת, ולא שבע אלא בצידוף הלפתן – דינו כאילו שבע מהפת עצמה, ולפי כמות הפת שאכל

- **אם אוכל ד' ביצים של מין לחם שלא רגילים לקבוע עליו סעודה (הנקרא בפי כל: "לחם שאינו גמור"), אך אינו שבע מן הלחם לבדו, מצטרף ה"לפתן המשביע" להחשיבו שבע; ואם אכן נהיה שבע יחד עם אכילת הלפתן, יוצא ש(היה) חייב בנטילת ידים, בברכת המוציא ובברכת המזון[177].**
- **אם אוכל פחות מד' ביצים של אותו לחם שאינו גמור (אפילו אכל רק כזית)[178], אך אוכל בנוסף לפתן גם כן, ושבע; עליו (לפני תחילת האכילה) ליטול ידיו, לברך המוציא על כזית לחם גמור, ולברך בהמ"ז[179], (אך אין הלפתן מצטרף לשיעור ד' ביצים, לחייב ולאפשר לברך ברכת המוציא וברכת המזון, ללא שיאכל כזית לחם גמור).**

יש לציין שמצב זה מאוד מצוי, ויש להזהר ממנו מאוד. הרי אפילו אכילה מועטת של "לחמניות מזונות"[180] עם לפתן, כך שיגיע לידי שביעה, מחייבת מן הדין נטילת ידים וברכת המוציא על לחם גמור, וברכת המזון[181].

---

177. הָחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ גו' (קהלת ב, יד), וחשוב לשער, לפני תחילת הסעודה, אם יהיה שבע, או לא. המקרה בו בירך תחילה בורא מיני מזונות, נידון בהלכה הבאה.

178. פשוט. וכ"כ הגה"ר אברהם אלאשווילי על סוף ה"ב דלעיל.

179. כמקרה בו נהיה שבע מאכילת הלחם לבדו, אך אוכל ממנו פחות מ-4 ביצים, ע' לעיל ה"ב.

180. מושג "מופרך" לבעל נפש, כפי שמבואר בה"ט להלן, אך ע"ש שכתבנו, שאין מדרגת "בעל נפש", מדרגת כל אדם.

181. ולהעיר מדברי שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' לב, שכתב: וכל ענין לחם מזונות שאוכלים סעודות שלמות וגדולות בלי נטילת ידים ובלי ברכת המוציא, יש בזה כעין זלזול בנטילת ידים, וגם מכניסים עצמם לספקות גדולות לדינא, אם אוכלים יחד עם שאר הסעודה כדי שביעה. ועי' באריכות בנושא ה"לחמניות המזונות" להלן בעיונים סביב ה"ט.

בשני המקרים כאן, יוצא כי אם שבע מאותו לחם רק בצירוף הלפתן, מחשיבים רק את כמות אותו הלחם שהוא אכל, אך מצרפים את הלפתן לשביעה, כאילו שבע מהפת עצמה.

- **הנקרא כאן "לפתן המשביע" כולל את הדברים שמלפתין את הפת וגם משביעים, כגון: בשר, דגים[182], גבינה[183] וכד'.**

הלכה ג – סיכום והשלכות מעשיות

יא. אם אוכל כמות של ד' ביצים של לחם שאינו גמור ואינו שבע מאכילת לחם זה לבדו, אך שבע בצירוף אכילת לפתן המשביע, כבשר, דגים או גבינה; נחשב הדבר כאילו שבע מן הלחם הלא גמור לבדו, וחייב בנטילת ידים, בברכת המוציא ובברכת המזון[184]. מצב זה מצוי מאוד לאור העובדה כי אכילת "לחמניה מזונות" כבר נחשבת לאכילת יותר מ-4 ביצים של לחם שאינו גמור[185].

יב. אם אוכל פחות מד' ביצים של לחם שאינו גמור (אפילו אכל רק כזית)[186], ואינו שבע מאכילת לחם זה לבדו, אך שבע בצירוף אכילת לפתן המשביע; אזי נחשב (גם כאן) זה כאילו שבע מן הלחם הלא גמור שאכל, ועליו ליטול ידים, לברך המוציא על כזית לחם גמור לפני תחילת האכילה, ולברך ברכת המזון בסוף אכילתו[187]. יש לציין שמצב זה מצוי מאוד!

---

182. בשר או דגים: דברי אדה"ז כאן.

183. עי' להלן ה"ח.

184. [**דעת שאר הפוסקים:** כבר ראינו שלשיטת **השו"ע** קסח, ו, אכילת פת הבאה בכיסנין בשיעור שאחרים קובעים עליה סעודה, נחשבת לקביעת סעודה אף אם לא שבע, כי בטלה דעתו אצל כל אדם, ונוטל ידיו בברכה ומברך ברכת המוציא וברכת המזון].

185. עי' מה שכתבנו בנידון ב"סיכום והשלכות מעשיות" על הלכה ב'.

186. פשוט. וכ"כ הגה"ר אברהם אלאשווילי על סוף ה"ב דלעיל.

187. [**דעת שאר הפוסקים:** כותב **המ"ב** קסח, כד: כתבו האחרונים דאם ... אכלו עם בשר או דברים אחרים שמלפתים בו הפת, סגי כשאוכל שיעור שאחרים רגילין לשבוע ממנו כשאוכלין גם כן עם דברים אחרים, עכ"ל המ"ב. והוא ע"פ דברי **המ"א** סקי"ג. אך **הכף החיים** אות מז כתב בשם הברכי יוסף שאין ראיות המ"א מכריעות, והוסיף על זה הכה"ח: גם לשון הטור והש"ע לא משמע הכי, שכתבו ואם אכל **ממנו** שיעור וכו'; משמע דדוקא אכילת השיעור תהיה ממנו, ולא בהצטרפות דבר אחר עמו. וכן **בהלכה ברורה** ח"ח עמ' תל"א-ב דוחה להלכה את דברי המ"א, ע"פ שו"ת יביע אומר ח"ח או"ח סי' כב אות כא, ח"ט סי' צח אות כא, וח"י סוף סי' יח].

הלכה ד

התחיל לאכול מלחם שאינו גמור, ונמלך לקבוע עליו סעודה

ואם מתחלה היה בדעתו לאכול אכילת ארעי, ובירך בורא מיני מזונות, ואחר כך נמלך לאכול עוד כדי שביעה וקביעות סעודה, נכון לצאת ידי כל ספק ולברך תחלה מעין ג' על מה שכבר אכל, וישהה מעט, ויטול ידיו, ויברך המוציא, ויאכל עד כדי שביעה, ויברך ברכת המזון, אף שאינו שבע מאכילה השניה לבדה אלא בצירוף אכילה הראשונה, שכבר בירך אחריה מעין שלש. והוא שאכל באחרונה כד' ביצים לפחות:

החליט ליטול ידיו ולקבוע סעודה על לחם שאינו גמור, אחרי שכבר התחיל לאכול מאותו הלחם

- בזה אומר כאן אדה"ז שעליו 1. לברך תחילה על המחיה על מה שכבר אכל, 2. ליטול ידיו ולברך המוציא על אותה הפת. 3. בסוף, יברך בהמ"ז - בתנאי שיאכל באכילה השניה לפחות ד' ביצים - על אף ששביעתו לא מן האכילה השניה לבדה, אלא בצירוף שתי האכילות.

יש לציין שכמו שעבור הלפתן בהלכה הקודמת, האכילה הראשונה כאן לא מצטרפת לשיעור הד' ביצים, אך מצטרפת לענין השביעה.

יש לציין עוד כי כאן חוזר בו אדה"ז מפסיקתו בשו"ע אדמו"ר[188], לפיה לא יברך מעין ג' אחרי האכילה הראשונה, " לפי שמצטרף עם מה שיאכל להפטר בברכת המזון כיון ששניהם מין לחם אחד" והשאלה אם יברך או לא המוציא לפני האכילה השניה תלויה שם באם יאכל עוד כדי שביעת סעודה או לא.

אמנם, בדיעבד, מי שמסתפק אם אכל כבר שיעור קביעת סעודה, לא יברך מעין ג' אלא יטול ידיו ויאכל עוד ד' כביצים, או כזית לחם גמור[189].

הלכה ד – סיכום והשלכות מעשיות

יג. **אם בירך בורא מיני מזונות על לחם שאינו גמור, ונמלך לאכול ממנו שיעור שביעה וקביעות סעודה, נכון שיברך מעין ג' על מה שאכל, יטול ידיו, יברך המוציא, יאכל מאותו לחם שאינו גמור (לפחות כמות של ד' ביצים) עד כדי שביעה, ויברך**

188. שו"ע אדמו"ר קסח, ח, ועי' תהל"ד סקי"א.

189. אם אוכל רק כזית, יטול ידיו בלי ברכה (שו"ע אדמו"ר סי קנח ס"ב), שאין נט"י למפרע. אמנם, אם אוכל כזית לחם גמור ועוד כזית לחם שאינו גמור, יברך על נטילת ידים.

ברכת המזון[190] **(פשוט שיכול גם ליטול ידיו ולברך המוציא על כזית פת גמור, ואז כבר יוכל לברך ברכת המזון). בדומה לצירוף הלפתן לעיל, גם כאן האכילה הראשונה אינה מצטרפת לשיעור 4 הביצים, אך מצטרפת לענין השביעה, היינו שמספיק (כדי שיברך על נטילת ידים, המוציא וברכת המזון), שישבע בצירוף האכילה הראשונה, אך בתנאי שיאכל, כנ"ל, (לפחות) 4 ביצים של אותו לחם שאינו גמור באכילה השניה לבדה**[191].

190. [**דעת שאר הפוסקים: בשו"ע של מרן** סי' קסח ס"ו דן במקרה של מי שנמלך ואכל שיעור קביעת סעודה (שזהו מעין בדיעבד), ובזה כותב: ואם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט וברך בורא מיני מזונות, ואחר כך **אכל** שיעור שאחרים קובעים עליו, **יברך ברכת המזון אף על פי שלא ברך המוציא תחלה**. ועי' **במ"ב** סקכ"ו שכתב ע"ז: יברך עליו בהמ"ז: כיון שהשלים לשיעור קביעת סעודה. **אבל המוציא אין צריך** לברך על מה שנמלך לאכול, כיון **דאין במה שמונח לפניו** אחר שנמלך, שיעור קביעת סעודה, אלא ביחד עם מה שאכל כבר. **ואם באמת יש** שיעור קביעת סעודה במה שלא אכל עדיין, צריך **ליטול ידיו ולברך המוציא ועל נטילת ידים וברכת המזון. ובשער הציון** סקכ"א, כתב: אבל לענין ברכת בורא מיני מזונות, תלוי בזה אם היה נמלך גמור [דהיינו שהיה בדעתו מתחלה שלא לאכול יותר, ואחר כך נמלך לאכול עוד], צריך לברך בורא מיני מזונות, כן כתבו המחצית השקל ושאר אחרונים. ולכאורה בענייננו, הלא בודאי, אף דלא חישב בההיא מתחלה שלא לאכול יותר, כחישב דמי, דהלא ידוע דאם אוכל כשיעור קביעת סעודה, מברך המוציא, וגם נוטל ידיו, והוא, כיון שבירך רק בורא מיני מזונות, על כרחך דדעתו היה שלא לאכול כשיעור זה, עכ"ל שער הציון. ובדומה לדברי בעל המ"ב כתב **בהלכה ברורה** ח"ח עמ' תכ"ט: ולענין ברכה ראשונה כשהיה בדעתו ורוצה לאכול כשיעור קביעות סעודה, הדבר תלוי, שאם בדעתו לאכול ממה שהביאו לפניו עתה כשיעור קביעות סעודה **מלבד מה שאכל מתחלה**, בזה **צריך ליטול ידיו ולברך "המוציא" על מה שבא לאכול עתה (ולאחר מכן מברך "ברכת המזון")**, **אבל** אם אינו אוכל מכאן והלאה כשיעור קביעות סעודה, אלא אוכל פחות מכך, באופן **שישלים לשיעור קביעות סעודה** בצירוף מה שאכל כבר, מברך "מזונות" על מה שבא לאכול עתה (ואין ברכת "מזונות" שבירך מתחלה פוטרת מה שבא לאכול עתה, שהרי היה בדעתו מתחלה שלא לאכול יותר, ועתה נמלך בדעתו), **ולאחר שסיים אכילתו, מברך "ברכת המזון"**].

191. עי' בחלק העיונים, שאדה"ז חזר בו, בהלכה זו, מפסיקתו בשו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח.

הלכות ה–ו

לחמים מבלילה רכה או מבלילה רכה מאוד, של קמח ומים

הלכה ה

ואלו הם מיני לחמים שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה עליהם: לחמניות וטרוקנין ופת הבאה בכיסנין.

לחמניות הם מיני לחמים דקים ורכים שהיתה בלילת הקמח במים בלילה רכה, ולא עבה כעיסת לחם גמור הנילושה ומתגלגלת בידים, אלא כעיסת סופגנין שאי אפשר לגלגלה בידים, ואפאה בתנור או במחבת בלי משקה. ואף על פי שהוא לחם גמור לענין חלה ומצה, אף על פי כן, הואיל ואין דרך רוב בני אדם לקבוע עליו סעודה, לא תקנו לברך המוציא וברכת המזון, אלא בורא מיני מזונות ומעין ג', עד שיאכל כשיעור קביעות סעודה:

הלחמניות[192]

- ג' סוגי לחמים ישנם, **שאין רגילים לקבוע עליהם סעודה**, ודינם פורט לעיל[193] (מברכים עליהם בורא מיני מזונות, ומעין ג', אא"כ קובע עליהם סעודה[194]). ג' הסוגים נקראים: "**לחמניות**" (בהן דנה הלכה זו), "**טרוקנין**" ו"**פת הבאה בכסנין**" (שיידונו בהלכות הבאות. וע"ע בהלכה הבאה דין "טריתא", שבלילתה רכה מאוד).
- **הלחמניות** הם לחמים "דקים ורכים" שבלילתם **בלילה רכה של קמח ומים** (לעומת לחם גמור, שבצקו עבה, ולשים ומגלגלים אותו בידים), **ואפים אותם בתנור, או במחבת ללא משקה**. דינם כאן: מברך עליהם בורא מיני מזונות ומעין ג', אלא אם כן אוכל מהם כשיעור קביעות סעודה. אך עי' בהלכה הבאה[195], מה שמוסיף על זה שם אדמו"ר הזקן.

סיכום והשלכות מעשיות מובאים אחרי ביאור הלכה ו.

---

192. יש לציין כי אין קשר כלל בין אותן הלחמניות המוזכרות ע"י חז"ל במסכת ברכות מב, א, על ידי רבותינו הראשונים, ועל ידי הפוסקים (כמו כאן, על ידי אדמו"ר הזקן) - שבלילתן רכה; לבין הנקראות היום "לחמניות" - שבלילתן עבה.

193. הלכות א-ד.

194. ואז הכל תלוי בכמות האכילה, ובאם שבע או לא, ע"ש.

195. ובטבלת הסיכום שערכנו שם.

הלכה ו

וכן טרוקנין שבוללין קמח במים, בלילה רכה יותר מדאי, אלא ששופכין לתוך גומא וחלל שבכירה או תנור, עד שנעשה עב קצת, אחר האפייה. וכן אם שפך הרבה לתוך המחבת עד שנעשה עב קצת אחר האפייה (שקורין בלינעס). אבל אם לא שפך לתוך גומא, אלא על גבי קרקע הכירה והתנור, ומתפשט שם עד שנעשה דק מאד אחר האפייה, והיא נקראת טריתא, אין עליה תורת לחם כלל לענין חלה, ואין מברכין עליה אלא בורא מיני מזונות ומעין ג', אפילו קבע סעודתו עליה. וכן אם שפך מעט מבלילה רכה יותר מדאי, לתוך מחבת רחבה, ומתפשטת שם על שולי המחבת, ונעשה דק מאד גם אחר האפייה (שקורין בלינצעס), אין קביעות מועלת בהן כמו בטריתא. ויש חולקים ואומרים שטריתא, מברכין עליה המוציא וברכת המזון בשיעור קביעות סעודה כמו בטרוקנין, ויש לחוש לדבריהם שלא לאכול שיעור קביעות סעודה, כי אם שיברך המוציא על לחם גמור תחלה. ויש מחמירים עוד לפי זה לומר שלא נתנו חכמים שיעור קביעות סעודה לברך המוציא וברכת המזון בטרוקנין, אלא כשבלילת העיסה רכה יותר מדאי, אבל כשאינה רכה יותר מדאי, אף שאי אפשר לגלגלה בידים, אלא טורפו בכף בקערה ואפאו בתנור או במחבת, בלי משקה, ונעשה עבה קצת אחר האפייה, ולא דק מאד כטריתא, לחם גמור הוא, ומברכין עליו המוציא וברכת המזון בכזית. וכן מה שנתנו שיעור קביעות סעודה בלחמניות, הוא בבלילה רכה יותר מדאי, או שנעשו רקיקין דקין מאוד אחר האפייה, כטריתא, ואף אם אין הבלילה רכה יותר מדאי. וטוב לחוש לדבריהם, שלא לאכול כי אם בתוך הסעודה:

לחמים שבלילתן רכה והיא עשויה מקמח ומים[196] הלחמניות, הטרונקין והטרייתא

שם	הלכה	תאור	דין
לחמניות (ב) בסיכום דלהלן	ה-ו	(ה"ה) הם מיני לחמים דקים ורכים מבלילה רכה. (ה"ו) אך **טוב לחוש** לדעה לפיה הדין המובא כאן (לפיו מברך עליהם המוציא וברכת המזון רק בקביעת סעודה) הוא רק **כשהבלילה רכה "יותר מדי", או שנעשו הלחמניות רקיקין דקין מאוד אחר האפיה**, כטרייתא, אף אם אין הבלילה רכה יותר מדי. אחרת:	**בורא מיני מזונות ומעין ג', אא"כ אוכל מהם כשיעור קביעות סעודה, שאז מברכים עליהם המוציא וברכת המזון.**
לחמניות (ג) שם	ו	**כשאין הבלילה רכה יותר מדי ואין הלחמניות רקיקין דקין מאוד אחר האפיה.**	**טוב לחוש למי שסובר שאז הם לחם גמור, ולכן לא יאכלם (אפילו לא מעט) כי אם בתוך הסעודה.**
טרוקנין (ב) שם	ו	**בלילה רכה "יותר מדי"[197] ששופכין הרבה ממנה במחבת[198], עד שנעשה עב קצת אחר האפיה (שקורין בלינעס).**	**בורא מיני מזונות ומעין ג', אא"כ אוכל מהם כשיעור קביעות סעודה, שאז מברכים עליהם המוציא וברכת המזון.**

196. לגבי **דין העוגות הבחושות ועוגות הספוג, שבלילתן ממי פירות כו'**, הרי בביאור סדר ברכת הנהנין לרה"ח הרב יקותיאל גרין ז"ל פ"ב עמ' 58 הערה 7, כתב שהם כ"מזונות גמור" אחריהם מברכים **לעולם** מעין ג', ואינם כלולים בסוגי הלחמים שבסעיפים אלו. אך דבריו צ"ע, וידידי הרבנים הגאונים הגה"ר מיכאל שיחי' אבישיד והגה"ר אליהו שיחי' פולטורק סוברים **שכאשר אוכל מהם שיעור קביעת סעודה, יש לברך עליהם המוציא וברכת המזון**, כי הרי מצד מי הפירות כו', הם ודאי לא פת גמורה אלא כפת הבאה בכיסנין, ומצד בלילתן הרכה **אך עוביין הרב**, הן דומות לטרוקנין דכאן.

197. ומן הדין: הוא הדין כשאין הבלילה רכה יותר מדי, אלא שהיא רכה שטורפין בכף בקערה - אך טוב לחוש אז כו', כמובא בשורה הבאה בטבלה.

198. או "ששופכין לתוך גומא וחלל שבכירה או תנור" (לשון אדה"ז כאן).

טרוקנין (ג) שם	ו	**כשאין הבלילה רכה יותר מדי, אלא שהיא רכה שטורפין בכף בקערה**[199]**, ונעשה כנ"ל קצת עב** אחר האפיה, ולא דק מאוד כטריתא.	**טוב לחוש למי שסובר שאז הם לחם גמור; ולכן לא יאכלם** (אפילו לא מעט) **כי אם בתוך הסעודה.**
טריתא (א) שם	ו	בלילה **רכה "יותר מדי"**[200] **ששופכין מעט ממנה לתוך מחבת**[201] רחבה[202] **ונעשה דק מאוד גם אחר האפיה (שקורין בלינצעס).** [ואין לה תורת לחם כלל לענין חלה].	**בורא מיני מזונות ומעין ג'**[203]**. ויש לחוש לדברי האומרים שמברכים עליהם המוציא וברכת המזון בשיעור קביעת סעודה, ולכן: אין לאכול מהם שיעור קביעת סעודה ללא שיברך תחילה המוציא על לחם גמור.**

סיכום הדברים

(א) אם הבלילה רכה מאוד והרקיקים דקים מאוד (טריתא - בלינצעס)

מברכים על המאכל בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך לאחר וקיים ספק אם ישנה ב"לחם" זה קביעות סעודה או לא, אזי: אם ירצה לאכול ממנו שיעור קביעות סעודה, יברך המוציא על כזית לחם גמור[204]**.**

---

199. הבלילה דומה אז קצת לעיסה שלשים.

200. היינו: נוזלית (שו"ע הקצר פרק נה).

201. אם נדייק בדברי אדה"ז, הנקראת טריתא היא הנעשית על גבי קרקע הכירה והתנור דוקא, והנעשית במחבת דינה "כמו בטריתא".

202. או ששפך על גבי קרקע הכירה והתנור, ומתפשט שם עד שנעשה דק מאוד אחר האפיה.

203. לפי הדעה הראשונה: אפילו קבע סעודתו עליה. אך ממשיך אדמו"ר הזקן: ויש לחוש כו', כמופיע בטבלה.

204. [**דעת שאר הפוסקים:** הכרעת **מרן בשו"ע** קסח, טו: טריתא, דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותה ושופכים על הכירה, והוא **מתפשט** ונאפה, אין עליו תורת לחם כלל, ואין מברכים עליו **אלא בורא מיני מזונות** וברכה אחת מעין שלש **אפילו קבע סעודתו עליו**, עכ"ל. אך ע' **במ"א** סק"מ שכתב: בטור כתוב **דאם קבע עליו, מברך המוציא**, והרב ב"י חולק עליו, ולי נראה דהדין עם הטור - ע"ש שמאריך המ"א בראיות. **ובמ"ב** סק"צ כתב: המ"א מצדד דבקבע, מברך עליו המוציא [וכן הוא דעת הב"ח לדעת הטור], **וכתב הא"ר דמחמת זה, אין לאכלו אלא תוך הסעודה**, ובמגן גבורים מכריע לדינא כהשו"ע ע"ש, עכ"ל המ"ב. ועי' בספר **הלכה ברורה** סי' קסח עמ' תמ"ח שכתב שכשהבלילה רכה עד שמתפשטת מסביב, בזה פשיטא שמברך מזונות ועל המחיה אפילו בקובע סעודתו עליה, ואין צריך להחמיר לאוכלה באמצע הסעודה. ועל פי זה פוסק שם בעמ' תצ"ד: **קרם**, שהוא עיסה רכה ביותר עד שהיא רכה כמים, ואי אפשר לאחוז העיסה ביד, ושופכים ממנה על המחבת ומתפשט העיסה מסביב, ברכתו **"מזונות" אפילו קובע סעודתו עליו**. אך לגבי **לחוח**,

נפקא מינה לגבי בלינצ'ס, קרפים (מעין בלינצ'ס בלי שמרים crepes) **-, וכן לגבי לחוח תימני**[205]**, עליהם מברכים בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם ירצה לאכול מהם שיעור קביעות סעודה, יטול ידיו ויברך המוציא על כזית לחם גמור**[206].

פשוט כי דין הבריקים הטוניסאים והסיגרים, קל יותר, ואין בהם משום קביעות סעודה, היות והם מטוגנים בשמן עמוק, וכפי שיבואר בהמשך[207].

בריקים

דין הוופלים:

כותב המגן אברהם[208]**: ומכל מקום, אותן שאופים בדפוס ברזל, אף על פי שהן מכונסין בדפוס שקורין בפראג ואפלטק"ס**[209]**, מכל מקום, כיון שהן רקיקין דקין מאוד אחר האפייה, אפילו קבע עלייהו, לא הוי קביעות, ומברך בורא מיני מזונות** (של"ה ב"ח)**, עכ"ל. והרי לשיטת המגן אברהם**[210] **לפיו מברכים המוציא על טריתא בקביעת סעודה, יוצא שדין הוופלים שונה מדין טריתא.**

פוסק שם בעמ' ת"צ: לחוח, שהוא בצק שבלילתו רכה ביותר, ושופכים אותו **על מחבת חם** עד שנאפה, ברכתו "מזונות", **ואם קובע סעודתו עליו, מברך "המוציא"**. ואם לא נעשה בתוך מחבת אלא נעשה על גבי כירה פתוחה באופן שהבצק מתפשט על פני הכירה, אפילו קובע סעודתו עליו, מברך "מזונות". ובמקום שיש ספק בדבר כיצד נעשה, צריך להחמיר שלא לקבוע סעודתו עליו, או שיאכילנו באמצע סעודה של פת רגילה, ע"כ. ובדומה **בפסקו תשובות** ח"ב עמ' ת"ס, ובספר **הליכות ברכות** סי' קסח עמ' קע"ה, מדמים את הבלינצ'ס הדקים מאוד לווופלים המובאים במ"א (עי' בדברנו להלן), ועפ"ז דעתם שאין קביעות סעודה בבלינצ'ס **הדקים מאוד**. ובהליכות ברכות שם כותב שיש כן קביעת סעודה **על שאר הבלינצ'ס, ועל הלחוח**].

205. לחם שאופים התימנים, שבלילתו רכה ביותר, ושופכים אותה על מחבת חם עד שנאפה, עי' הלכה ברורה ח"ח עמ' תמ"ד.

206. וכך הוא בטבלה שבסוף ספר שמירת הכשרות, שם איתא, בערך בלינצ'ס הערה 10: **בלינצ'ס** העשוי מבלילה שנדרש לבחוש אותה בכף, אם מתכנן לאכול ממנו 230 סמ"ק ומעלה ולשבוע - יברך "המוציא" וברכת המזון. אבל **העשוי מבלילה נוזלית, כשאוכל ממנו 230 סמ"ק, יאכלו בתוך סעודה שנטל בה את ידיו** [ולגבי **שאר הפוסקים**, עי' בהערה לעיל].

207. סדר ברכת הנהנין פ"ב הי"ב, להלן. עי' ג"כ ספר הליכות ברכות סי' קסח עמ' קע"ה.

208. סי' קסח סק"מ.

209. וופלים.

210. סי' קסח סק"מ, הובא לעיל.

ובדומה, **במ"ב**[211]: וכתבו הפוסקים דאותן שקורין בפראג וואלאפלאטקע"ס, שנעשין גם כן בלילה רכה, אך מפני שמתפשטין באפייאתן, נעשים דקין וקלושים הרבה יותר מאותן נאלסילקע"ס ... אין לברך עליהם המוציא אפילו בדקבע, דאין על זה תורת לחם כלל, ודמיא לטריתא[212] ... ובשער הציון[213] כתב: ובעמק הברכה מבואר אופן עשייתן, וז"ל, שלוקחים סולת ובלילתה גם כן רכה מאד, ונוטל בכף מאותה כלי שהעיסה בתוכו, ושופך אותה בדפוס של ברזל שקורין פור"ן, ויש למעלה עוד ברזל אחר כמוהו, והעיסה נשפך בין שני הברזלין, וכשמהדק ברזל בברזל יחד [כעין צבת] ואתו הרקיק הוא בתוך, אז נאפה מיד על הברזל שהוא חם מאד, ואלו אין להם תורת לחם כלל, הואיל ונתפשטו כל כך דק דק, ע"כ דברי המ"ב.

אך עי' בספר **שערי ברכה**[214] ערך ופלים, שמפנה לערך להיט, שם[215] מבאר שכיום, הרבה ופלים, כריות, קורנפלקס ועוד, נעשים בשיטת אקסטרוזיה[216], היינו שלוקחים תערובת של קמחים, ואין מגבלים אותם במים אלא מכניסים אותם לתנור שיש בו לחץ של חום גדול מאד המנפח את חלקיקי הקמחים, והם נדבקים יחד על ידי הלחץ והחום. וע"ע שם באריכות. ושם למסקנה כותב המחבר ששאל על זה את הרה"ח הרב לוי ביסטריצקי ע"ה, שהעלה שברכת ופלים אלו: שהכל נהיה בדברו, כי אין מים בלישת הקמח (דבריו מובאים כיום באריכות בספר כשרות[217]; וכן בשו"ת הרב לוי ביסטריצקי ז"ל: **ארעא דגליל**[218] (שהוצא לאור לאחרונה ע"י בנו שיבלחטו"א, ידידי הרה"ח הרב מרדכי ביסטריצקי שליט"א), אך למסקנה הביא מחבר הספר שערי ברכה את דברי הגר"ש ואזנר ז"ל, לפיו יש לברך גם על ופלים אלו בורא מיני מזונות, כי לדעתו דין הכוסס את הקמח שברכתו שהכל, אינו אלא משום שזה נחשב כשינוי מדרך האכילה, מה שאין כן הכא, ע"ש.

בפועל, נראה לומר[219] שיש לברך על וופלים בורא מיני מזונות, ויוכל לאכול מהם שיעור קביעות סעודה מחוץ לסעודה, ולא כמו שבטריתא[220].

---

211. מ"ב סי' קסח סקל"ח.

212. לשיטה לפיה אין כלל קביעת סעודה בטריתא, עי' לעיל בהערות את השיטות השונות שהביא המ"ב.

213. שער הציון שם סקל"ו.

214. לרב שמואל יוסף שטיצברג, פכ"ג.

215. בהערה 300.

216. Extrusion

217. ספר כשרות ח"א - הוצאת המכון לחקר והגברת מודעות בנושאי כשרות המזון, עמ' 41 ואילך.

218. שו"ת ארעא דגליל סי' מ"ג.

219. כמו שבטבלאות שבסוף ספר שמירת הברכות.

220. בציונים והערות שבמ"ב עוז והדר המבואר, סי' קסח ס"ק עה, כתבו: ובאחרונים דנו לגבי הופלים של זמנינו, שלכאורה אופן עשייתם דומה לאופן עשיית הוואלפלאטקע"ס שבפראג. אמנם יש שכתבו שכיון שהופלים המצויים בזמננו עשויים מכמה שכבות שביניהם מרוח איזה מרקחת, הרי זה דומה למי שצירף כמה רקיקים

למעשה: יש לברך על וופלים ברכת בורא מיני מזונות ומעין ג' גם אם יאכל מהם שיעור קביעות סעודה.

(ב) אם הבלילה רכה והרקיקים דקים מאוד, או שהבלילה רכה מאוד וה"לחם" (המאכל) נעשה עב קצת

מברכים על המאכל בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ובקביעות סעודה, מברך המוציא וברכת המזון על מאכל זה עצמו[221].

נפקא מינה לגבי פאנקייקס (pancakes), עליהם מברכים בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם ירצה לאכול מהם שיעור קביעות סעודה, יטול ידיו ויברך עליהם המוציא וברכת המזון[222].

(ג) אם הבלילה רכה והלחם דק או שנעשה עב קצת

על אף שמן הדין מברכים על פת זו בורא מיני מזונות[223], טוב לחוש לדעה לפיה יש לברך עליה המוציא, ולברך המוציא על כזית לחם גמור, וברכת המזון, ואם ירצה לאכול שיעור קביעות סעודה, יוכל לברך המוציא על לחם זה עצמו.

ביחד, ושמא דינם שונה מהוואלפלאטקע"ס שבפראג, שהיו עלים דקים ביותר. ואם כן יתכן שנחשב כפת הבאה בכיסנין, שבשעור קביעות סעודה, יש לברך המוציא וברכת המזון, ע"כ. אך לפי מה שכתבנו בפנים, נראה שלדעת הגה"ר חיים שלום דייטש, **אין כלל קביעת סעודה על וופלים**, וכך סתמנו למסקנה.

221. [**דעת שאר הפוסקים: בשו"ע** מרן סי' קסח ס"ח: לחמניות ... ואותן שבלילתן רכה ודקים מאד, שקורין ניבלא"ש, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, **ואם קבע סעודתו עליהם, מברך המוציא וברכת המזון**. אך ע' **בהלכה ברורה** סי' קסח עמ' תמ"ח, שכתב: ולענין הלכה נראה, שאף על פי שבשלחן ערוך כאן פסק כשיטת התוספות שבדבר שבלילתו רכה, אם קובע סעודתו עליו, מברך המוציא, וכן נראה מדברי האחרונים, שמסכימים בזה לדעת השלחן ערוך; מכל מקום, כיון שלדעת רש"י, לא מהני בזה קביעות סעודה כלל, ורבים מהראשונים סבירא להו כרש"י ... ויש מהראשונים שנסתפקו ... לכן נכון להחמיר אפילו כשבא לקבוע סעודתו על דבר שבלילתו רכה, **שיאכלנו בתוך הסעודה**, אחר שיברך המוציא על פת, שהרי לדעת אחרונים רבים, אמרינן ספק ברכות להקל אפילו נגד הוראות מרן השלחן ערוך. וכל זה כשבלילתו רכה באופן שאינה רכה כל כך עד שהיא מתפשטת מסביב, בזה פשיטא שמברך מזונות ועל המחיה אפילו בקובע סעודתו עליה, ואין צריך להחמיר לאוכלה באמצע הסעודה (עי' מה שהבאנו לעיל בהערות על (א))].

222. וכך הכריע ג"כ בפסקי תשובות סי' קסח סוף סי"ב.

223. על אף שכותב אדמו"ר הזקן שטוב לחוש כו' ולא לאוכלם אלא בתוך הסעודה, הרי אם ירצה לאוכלם מחוץ לסעודה ולברך עליהם בורא מיני מזונות, כעיקר הדין, בזה כותב הגרא"ח נאה סי' מ"ח בבדי השלחן סק"ד וסק"ח, שיטול ידיו ללא ברכה, לחוש לסברא השניה.

הלכות ה–ו – סיכום והשלכות מעשיות

יד. אם הבלילה רכה מאוד והרקיקים דקים מאוד (טריתא - בלינצעס)

מברכים על המאכל בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך לאחר וישנו ספק אם יש ב"לחם" זה קביעות סעודה או לא - יברך המוציא על כזית לחם גמור אם ירצה לאכול ממנו שיעור קביעות סעודה. נפקא מינה לגבי בלינצ'ס, קרפים (מעין בלינצ'ס, ללא שמרים - crepes), וכן לגבי לחוח תימני[224]; עליהם מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם ירצה לאכול מהם שיעור קביעות סעודה[225], יטול ידיו ויברך המוציא על כזית לחם גמור[226].

בלינצ'ס

קרפים

לחוח

טו. להעיר: הוורפ (Wrap) וכן הטורטיה[227] עשוים מבלילה עבה, ולכן אם עשוים מקמח חיטה (ולא מקמח תירס) וממים (ולא ממי פירות), ברכתם המוציא, ולא מזונות כברכת הלחוח.

וורפ

טורטיה

224. לחם שאופים התימנים, שבלילתו רכה ביותר ושופכים אותה על מחבת חם עד שנאפה, עי' הלכה ברורה ח"ח עמ' תמ"ד.

225. דבר שלכאורה לא כל כך מצוי.

226. [**דעת שאר הפוסקים: קרפים** - לפי **השו"ע** סי' קסח סט"ו, לגבי טריתא, וכ"פ **ההלכה ברורה** סי' קסח עמ' תמ"ח, מברך עליהם בורא מיני מזונות גם אם קובע עליהם סעודה. **לחוח** - ע"ז פוסק **ההלכה ברורה** שם עמ' ת"צ שאם קובע עליו סעודה, מברך המוציא וברכת המזון, כאשר נעשה בתוך מחבת].

227. שלא כהלחוח העשוי מבלילה רכה, והאווירי מאוד, הטורטיה עשויה מבלילה עבה המכילה מעט מים והמתגלגלת בקושי. הוורפ עשוי אף הוא מבלילה עבה, אך הוא דק מאוד.

טז. מברכים על וופלים[228]: בורא מיני מזונות[229], ואין בהם קביעת סעודה[230].

וופלים

והוא הדין לגבי **אובלטים** - עי' להלן[231].

יז. אם הבלילה רכה והרקיקים דקים מאוד, או שהבלילה רכה מאוד וה"לחם" (המאכל) נעשה עב קצת, מברכים על המאכל בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ובקביעות סעודה, מברך המוציא וברכת המזון על מאכל זה עצמו. נפקא מינה לגבי פאנקייקס (pancakes)**, עליהם מברכים בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם ירצה לאכול מהם שיעור קביעות סעודה, יטול ידיו ויברך עליהם המוציא וברכת המזון.**

פנקייקס

יח. אם הבלילה רכה והלחם דק, או שנעשה עב קצת על אף שמן הדין מברכים על פת זו בורא מיני מזונות, טוב לחוש לדעה לפיה יש לברך עליה המוציא, ולברך המוציא על כזית לחם גמור, וברכת המזון אחר האכילה; ואם ירצה לאכול שיעור קביעות סעודה, יוכל לברך המוציא על לחם זה עצמו.

---

228. עי' שו"ת אור לציון ח"ב עמ' ק"א בהערות, שכותב: **ואף שהמילוי של הוופלים לא ניתן אלא לאחר האפיה, מכל מקום, כיון שדרכם בכך, חשיב פת העשויה כמין כיסים שממלאים בה, ומברך עליה בתוך הסעודה** (לשיטת הרב בן ציון אבא שאול ז"ל, מברכים בתוך הסעודה על פת הממלאת את שלושת הקריטריונים של "פת הבאה בכיסנין"; לדעת אדמו"ר הזקן, מספיק שהפת תהיה בצורת כיס הממולא במיני מתיקה, כפי שיבואר להלן - ולכן הדברים כאן מתאימים גם לשיטת אדה"ז). אך עי' בשו"ת עמק ברכה ח"א עמ' י"ב בהערות, שהסתפק בנידון.

229. עי' בחלק העיונים שגם כשהוופלים מיוצרים בשיטת אקסטרוזיה, בה מגבלים תערובת קמחים ללא שום מים, ברכתם בורא מיני מזונות (ע"פ פסיקת הגר"ש וואזנר ז"ל).

230. כי הרקיקין דקין **עד מאוד** אחר האפיה - עי' מ"א סי' קסח סק"מ ע"פ השל"ה והב"ח.

231. להלן ה"ז-ט.

הלכות ז–ט

פת הבאה בכיסנין

הלכה ז

פת הבאה בכיסנין, יש מפרשים שהיא עיסה שנילושה בחלב או בחמאה או בדבש או בשמן ויין או בשאר מי פירות או במי ביצים ושומן, לפי שאינה עשויה לקביעות סעודה, כי רוב בני אדם כוססין ממנה מעט, ואין קובעין סעודה אלא על פת שנילושה במים לבדה, ואם עירב עמהם מעט מים בלישתה, הולכין אחר הרוב. וכן עיסה גמורה שנילושה במים, שעירב גם תבלין בלישתה עד שאין דרך רוב בני אדם לאכול ממנה הרבה ולקבוע עליה סעודה מפני רבוי התבלין.

ויש חולקים על זה ואומרים שמברכין המוציא וברכת המזון על פת זו, כי אינו דומה ללחמניות וטרוקנין שאין רוב בני אדם קובעין סעודה עליהן מחמת שינוי בלילתן לגריעותא, שבלילה רכה אינה סועדת הלב כל כך כלחם גמור. אלא פת הבאה בכיסנין היא פת גמורה העשויה כמין כיס, וממלאין אותה קודם אפייתה במיני מתיקה, כמו דבש וצוקר או שקדים ואגוזים וכיוצא בהם משאר מיני פירות או תבלין, והמילוי הוא העיקר, כי עיקר עשייתה אינה למזון ולהשביע אלא לעדון ותענוג, ומזון העיסה הוא טפל. והיה ראוי לברך על המלוי ולפטור העיסה, אלא לפי שהעיסה היא מחמשת המינים שהם הנקראים מזון, אינה נעשית טפלה אל המלוי כשמתכוין לאכילתה ג"כ, כמו שיתבאר (בפ"ג). ולכן די לברך עליה בורא מיני מזונות ועל המחיה, אבל לא המוציא וברכת המזון, עד שיאכל שיעור קביעות סעודה (שאז העיסה היא עיקר, שסועדת הלב). ואין בכלל זה עיסה הממולאת בשומשמין שעושין בפורים במדינות אלו, שאין עיקר עשייתם לעדון ותענוג, אלא למזון ולהשביע:

פת הבאה בכיסנין – רקע

בגלל חשיבות הנושא והשלכותיו המעשיות הרבות, נרחיב כאן את הלימוד במקורות:

- **גמרא ברכות:** עי' לעיל ה"א, שם נדונה חלקית[232] הסוגיא הדנה בפת הבאה בכיסנין[233]: רב הונא אכל תליסר ריפתי (מפת הבאה בכיסנין - רש"י) בני תלתא תלתא בקבא, ולא בריך (אחריו - רש"י). **א"ל רב נחמן:** עדי כפנא (עדי: אלו, כלומר: אלו, לרעבון נאכלו, ואכילה מרובה כזו לא נפטרת מברכה!, אלא: כל שאחרים קובעין אכילתן בכך, טעון ברכת המזון, כך פירש רב האי - רש"י). **אלא כל שאחרים קובעים עליו סעודה, צריך**

232. בהקשר לנסיון להגדיר את המושג: "קביעות סעודה".

233. ברכות מב, א.

לברך. רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה, בי רב יהודה בר חביבא. אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין. כי אתא, שמעינהו דקא מברכי המוציא. אמר להו: מאי ציצי דקא שמענא, דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? אמרי ליה: אין, דתניא: רבי מונא אמר משום רבי יהודה: פת הבאה בכסנין, מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל: הלכה כרבי מונא. אמר להו: אין הלכה כרבי מונא אתמר. אמרי ליה: והא מר הוא דאמר משמיה דשמואל, לחמניות, מערבין בהן, ומברכין עליהן המוציא! שאני התם דקבע סעודתיה עלייהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו - לא.

- **אך נחלקו רבותינו הראשונים בהגדרת אותה "פת הבאה בכיסנין":**

- **לדעת רבינו חננאל[234], פת הבאה בכיסנין היא פת "העשויה כמין כיסין מלאים סוכר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן"[235]. וכ"ה דעת הרשב"א[236].**

- **לדעת הרמב"ם[237], היא "עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב, או שעירב בה מיני תבלין, ואפאה".**

- **לדעת רב האי גאון[238], הם כעכין, והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת, שעושין אותה כעכין יבשין, וכוססין אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה, ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קמעא.**

- **ביאור דעת הרמב"ם:**

יש להעיר, כי מתחילת דברי הרמב"ם: "עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב", נראה שמדובר בעיסה שהדבש, השמן או החלב, עיקר, ובה מיעוט המים. אך מסוף דבריו: "או שעירב בה מיני תבלין", נראה שלא נדרש רוב (אך אולי תבלין שונה, כי אין רגילות כלל להוסיף רוב תבלין בעיסה). נראה להלן שאכן נחלקו גדולי רבותינו האחרונים בדעת הרמב"ם:

וז"ל **הבית יוסף**[239]: והרמב"ם כתב בפרק ג' מהלכות ברכות (ה"ט) שהיא עיסה שנילושה בדבש או בשמן או בחלב, או שעירב בה מיני תבלין ואפאה. והיה נראה לומר דהיינו דוקא בשלא נתן מים אלא מעט, אבל אם נתן בה מים הרבה, אף על גב שנתן בה גם כן שאר משקין, כיון דמיעוטא נינהו, בטלים הם לגבי המים, ויש לאותה עיסה דין פת לכל דבר. והכי דייק לישניה, שכתב: שנילושה בדבש וכו', דאם לא כן, הוה ליה למימר עיסה שנתן

234. רבינו חננאל, ברכות מב, א. דעת רבינו חננאל מובאת בשמו ג"כ בערוך ערך כסן, אחר דעת רב האי גאון, וכן בדברי רבינו יונה כט, א, סוף ד"ה שאין.

235. ועי' בהערותינו להלן על הלכה זו ועל ה"י, שלדעת אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין, שיטה זו היא לכו"ע.

236. מובאת בב"י סי' קסח, בקטע המקביל לס"ז בשו"ע.

237. רמב"ם הלכות ברכות פ"ג ה"ט.

238. מובא בספר הערוך ערך כסן.

239. בית יוסף סי' קסח שם.

לתוכה דבש וכו'. אלא דממה שכתב: או שעירב בה מיני תבלין, איכא למידק איפכא, דהא תערובת תבלין, דבר מועט הוא, ואפילו הכי, מוציאו מתורת לחם, לענין המוציא. ותדע, דהא עיסה שנילושה במי פירות, תנן (חלה פ"ב מ"ב) דחייבת בחלה, ואפילו הכי, אינו מברך עליה המוציא, כל שלא קבע עליה. הילכך על כרחך לומר דלאו במידי דמיקרי לחם[240] **תליא מילתא, אלא לא קבעו חכמים לברך המוציא ושלש ברכות אפילו בכזית, אלא בלחם שדרך בני אדם לקבוע עליו**, דהיינו עיסה שנילושה במים לבד, בלי שום תערובת. **אבל כל שיש בה שום תערובת** ממי פירות או מתבלין, כיון שאין דרך בני אדם לקבוע סעודתן עליו, לא חייבוהו לברך המוציא ושלש ברכות, אלא אם כן אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו. **והוא שיהיה טעם התערובת ניכר בעיסה**, דומיא דעירב בה מיני תבלין שטעמם ניכר בעיסה, וזה נראה עיקר, **ולישנא דנילושה דנקט הרמב"ם, לאו דוקא**[241].

אך הדרכי משה[242] כותב על דברי הב"י: אבל אין המנהג כדבריו, שהרי בשבתות וימים טובים ונשואין, מברכין המוציא על מיני לחם המתובלין הרבה, וניכר בהם במראה וטעם. ע"כ נראה דס"ל **דלא יצא מכלל לחם במה שעירב בו תבלין או שאר משקין מעט, אלא אם כן עיקר העיסה נילוש באותן דברים, ואפשר שגם דעת הרמב"ם כן**, דלא כפירוש שפירש הב"י. ומכל מקום נראה לי שאותן מיני מתיקה שקורין לעקו"ך, דינן כדין פת הבאה בכיסנין, שהרי יש בהן דבש ובשמים הרבה, **ועיקר העיסה נילוש בהן.**

- **הכרעת השו"ע והרמ"א בסוגית פת הבאה בכיסנין:**

מסיק הב"י שם: ולענין הלכה, כיון דספיקא במידי דרבנן הוא, נקטינן כדברי כולם להקל, **ובין כיסים שממלאים אותם בדבש ושקדים**, כגון הנקראים רושקיליא"ש דיאלחש"ו, **ובין עיסה שעירבו בה מי פירות או מיני תבלין, בין הנקראים בישקוגו"ש, כולם דין פת הבאה בכיסנין יש להם ...**

וז"ל רבותינו השו"ע והרמ"א בסי' קסח:

ס"ו: פת הבאה בכיסנין, מברך עליו: בורא מיני מזונות, ולאחריו: ברכה אחת מעין שלש; ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו, אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו המוציא וברכת המזון ...

ס"ז: פת הבאה בכיסנין, יש מפרשים: פת שעשוי מין כיסים שממלאים אותם דבש או סוקר ואגוזים ושקדים ותבלין, והם הנקראים רישקולא"ש ריאלחש"ו; **וי"א שהיא עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה, והוא שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין**

240. כמו כל מה שחייב בחלה, שנקרא לחם בקרא (פרשת שלח - במדבר טו, יט-כ): וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם **מִלֶּחֶם** הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַה': רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ:

241. המילים "לאו דוקא" חסרות בבית יוסף, והן נוספו ע"פ ה"חדושי הגהות" על הבית יוסף (שכתב: חסרון הניכר יש כאן ... ונראה להגיה דצריך לומר: ולישנא דנילושה דנקט הרמב"ם, קשה, או: ולישנא דנילושה, לאו דוקא).

242. דרכי משה סי' קסח אות ב.

ניכר בעיסה, (וי"ח שזה נקרא פת גמור, אלא אם כן יש בכח הדבק תבלין או דבק כמיני מתיקה שקורין לעקי"ך, שכמעט הדבק והתבלין הם עיקר[243], וכן נוהגים[244] (רמ"י ועיין וכן יש לפרש דעת רמב"ם); וי"מ שהוא פת, בין מתובלת בין שאינה מתובלת, **שעושים אותם כעבים יבשים וכוססין אותם**, והם הנקראים בישקוני"ש. והלכה כדברי כולם, שלכל אלו הדברים, נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין.

בסיכום: במחלוקת הראשונים אודות הגדרת פת הבאה בכיסנין, פסק השו"ע כשלושת הדעות. לגבי דעת הרמב"ם, נחלקו השו"ע והרמ"א: לדעת השו"ע, די שיהיה "טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה" כדי שהלחם יחשב לפת הבאה בכיסנין. אך ולפי הרמ"א, המנהג - וכן יש לפרש, לדעתו, את דברי הרמב"ם - להחשיב את הפת ללחם גמור כל עוד ואין "הרבה תבלין או דבש" כך ש"כמעט הדבש והתבלין הם עיקר".

- **הכרעת אדמו"ר הזקן בשו"ע אדמו"ר[245]:**

(ט) .. פת הבאה בכיסנין, יש מפרשים שהיא פת עשויה כמין כיס, שממלאין אותה קודם אפייתה בדבש או בצוק"ר או שקדים או אגוזים או שאר כל מיני פירות או תבלין, אף על פי שהעיסה עצמה נילושה במים לבד, ונאפת בתנור או במחבת בלא שום משקה (כגון עפי"ל פלאדי"ן או פאווי"דלא פלאדי"ן). ובכלל זה מה שעושים בפורים עיסה רחבה וכפולה, וממלאים אותה בשומשמין, ואפילו אם המילוי הוא רב מאוד ועיקר הכוונה בפת זו לאכילת המילוי, מכל מקום, מין דגן הוא חשוב, ואינו בטל לגבי המילוי, ואף על פי שהוא רב ממנו, ולכך מברכין עליו בורא מיני מזונות וגם המילוי נפטר בברכה זו שהוא טפל למין דגן ..

(י) .. וכל זה, כשהמילוי הוא מפירות וכיוצא בהם, מדברים שאין דרך לקבוע סעודה עליהם לא ללפת בהם את הפת ולא למזון ולשובע, אלא אוכלים אותם לקנוח סעודה ולתענוג,

---

243. חשוב להעיר כי נחלקו רבותינו גדולי האחרונים (עי' בין השאר ט"ז סק"ז; ערוך השלחן סכ"ד; דעת תורה למהרש"ם מברעזאן על שו"ע קסח, ז) בהבנת דברי הרמ"א, שלא הזכיר מפורשות מושג של "רוב", אלא של "עיקר". **לדעת אדמו"ר הזקן**, שכתב בפירוש כאן, לגבי עיסה שנילושה בחלב או בחמאה או בדבש או בשמן ויין או בשאר מי פירות או במי ביצים ושומן: "ואם עירב עמהם מעט מים בלישתה, הולכין אחר **הרוב**", מדובר אכן ברוב מי פירות וכו' נגד המים. אך לגבי **תבלין**, יש לציין שלפי ניסוח אדמו"ר הזקן, שהוסיף: "וכן עיסה גמורה שנילושה במים, **שעירב גם תבלין בלישתה עד שאין דרך רוב בני אדם לאכול ממנה הרבה ולקבוע סעודה עליה מפני רבוי התבלין**", נראה שלא נדרש רוב תבלין לעשות את הפת "פת הבאה בכיסנין" (וכבר העירו על זה הגה"ר אברהם אלאשווילי בהערותיו על הלכה זו, וכן ידידי הגה"ר אליהו פולטורק, עי' לעיל. אחר כך ראיתי שכן העיר ג"כ בספר ליבון הלכה עמ' 185). ועי' לעיל שכך נראה אכן לחלק לדעת הרמב"ם הלכות ברכות פ"ג ה"ט, שלגבי דבש, שמן וחלב, מציין שמדובר על עיסה שנילושה בהם עם מיעוט מים, כל עוד ולגבי תבלין, כתב: או **שעירב בה** מיני תבלין (וע"ע לעיל מה שכתבנו בנידון בשם הב"י והרמ"א בדרכי משה. וכן עי' במ"ב סקל"ג שנראה שמחלק בין תבלין לבין שאר דברים). אך **לפי הגרא"ח נאה**, אין לחלק, וגם לגבי תבלין, מדובר ברוב תבלין, וכפי שפסק אדמו"ר הזקן בשו"ע שלו.

244. דברי הרמ"א.

245. שו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ט עד סי"ב.

כמ"ש בסימן קע"ז, ולכן אין דרכם של רוב בני אדם לקבוע סעודה ג"כ על הפת הממולאת מהם. **אבל אם המילוי הוא מדברים שדרך בני אדם לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת, כגון בשר ודגים וגבינה וביצים וירקות (או שדרך לקבוע סעודה עליהם למזון ולשובע אף על פי שאין מלפתין בהם הפת כגון כרוב ותרדין וכל כיוצא בהם ממעשה קדירה שהם מעיקר הסעודה)** כמו שיתבאר שם, אין מילוי זה מוציא את הפת הממולאת בו, מתורת לחם גמור שהכל קובעים עליו, לפי שגם על זו אין רוב בני אדם נמנעים מלקבוע סעודה עליהם מפני המילוי שבה, כיון שהמילוי ראוי ג"כ לקבוע עליו סעודה, ללפת בו את הפת (או למזון ולשובע).

ויש אומרים שאין חילוק בין מילוי פירות למילוי בשר וגבינה וכיוצא בהם, ולעולם מברך בורא מיני מזונות אלא א"כ אוכל שיעור שרוב בני אדם קובעים עליו. **והעיקר כסברא הראשונה. וירא שמים לא יאכל מהם פחות משיעור קביעת סעודה, אלא בתוך הסעודה, למזון ולשובע, כמו שיתבאר**[246]:

(יא) ויש מפרשים שפת הבאה בכיסנין היא פת שנילושה בדבש או בחלב וחמאה או בשומן או בשמן או במי ביצים או במי פירות ויין או בשאר משקין, חוץ ממים. ואפילו עירב בה מעט מים, **אם הרוב הוא משאר משקין, מברכין עליו בורא מיני מזונות** וברכה אחת מעין ג'. ואף על פי שכל המשקין אין מוציאין העיסה שנלושה בהם מתורת לחם לענין חלה, מכל מקום, אין דרך בני אדם לקבוע סעודה אלא על פת שנלושה במים, לפיכך, אין בה חשיבות לחם גמור לברך המוציא וברכת המזון, אלא א"כ אוכל שיעור שרוב בני אדם קובעים עליו. **וכן אם עירב בה תבלין הרבה יותר ממים**, אף על פי שנלושה במים לבד, ואפי' אם עירב בה תבלין ודבש יותר מקמח, שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר, והקמח הוא לדבקם ולהקפותם, אין הקמח טפל אצלם לברך עליהם ברכה הראויה להם, לפי שמלבד מה שהקמח מדבק ומקפה התערובת, הוא מכשירו ומתקנו ג"כ לאכילה, ומן הסתם ניתן הקמח בתערובות זה על דעת שניהם, לדבק ולהכשיר. וכיון שהוא מין דגן ,הוא חשוב ואינו בטל בתערובת כל שבא ג"כ להכשירו לאכילה ולכן מברכין על תערובת זו בורא מיני מזונות ואם אכל שיעור קביעות סעודה מברך ברכת המזון על תערובת זה. (כמו שמברכין ברכת המזון על תערובת קמח תבואה בקמח קטניות שעשה מהם פת אם יש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס קמח תבואה כמו שיתבאר לקמן) **אבל עיסה שנילושה במים ועירב בה מעט דבש ותבלין אף על פי שטעם הדבש ותבלין נרגש בעיסה אין מברכין עליה בורא מיני מזונות אלא המוציא וברכת המזון כיון שהרוב מים וכן במעט חלב וחמאה ושמן ושומן ושאר משקין ומי פירות.** ועל כן, יפה עושים שאופין עוגות (שקורין שמאל"ץ קוכ"ן) ללחם משנה, כי אין שם רק מעט שומן:

246. יש לציין שבסדר ברכת הנהנין כאן ה"ח, פוסק אדה"ז שפת זו היא לחם גמור, ולכן בפועל, יברך עליה המוציא וברכת המזון, ולא יצטרך לברך על כזית לחם "רגיל".

(יב) ויש מפרשים שפת הבא בכיסנין היא פת שנלושה אפילו במים, ואפילו אינה מתובלת ואינה ממולאת, **אלא שעושים אותה עוגות יבשות וכוססין אותה לתיאבון ולא כדי להשביע** (שקורין קיכלי"ך).

ולענין הלכה, יש להקל בדברי סופרים כדברי כולם, ובפרט בספק ברכות, שלא לברך ברכת המזון ד' ברכות על מה שלסברא אחת די בברכה אחת מעין ג', כי אין כאן ספק של תורה אף אם אכל כדי שביעה, שהוא חייב בברכת המזון מן התורה, **שהרי מן התורה די לעולם בברכה אחת מעין ג'.** וכיון שמברך ברכה אחת מעין ג', אין לו לברך המוציא, שלא יהיו ברכותיו סותרות זו את זו, ועוד שברכת בורא מיני מזונות כוללת גם כן לחם גמור, אלא שמפני חשיבותו, הוציאוהו מכלל שאר מזון, וקבעו לו ברכה בפני עצמו. **וכל שאין ברור לנו שיש בו חשיבות לחם גמור, אין להוציאו מחזקתו שהוא בכלל מזון בודאי. ואף על פי שהמברך בורא מיני מזונות על לחם גמור, לא יצא ידי חובתו, הואיל ונשתנה לעילוי וחשיבות, נשתנית ברכתו, מכל מקום, בספק לחם גמור, יצא,** שספק ברכות של דבריהם להקל[247]. ואפי' לכתחילה, אין כאן חשש ברכה לבטלה, שכיון שהקילו חכמים בדבריהם לצאת בספק ברכה, אין זו ברכה שאינה צריכה ואינה לבטלה בודאי כיון שיוצא בה ידי חובתו, ורשאי לאכול על ידה, ואינו נושא שם שמים לשוא ולא לשקר, שהרי מברך ה' באמת שברא מיני מזונות. ולא עוד אלא שגם זה מזון הוא, אלא שכשאינו יוצא בה ידי חובתו בברכה זו, הרי זו ברכה שאינה צריכה ונושא שם שמים לשוא[248], אבל לא לשקר, אפילו אם בירך על דבר שאינו מזון כלל.

וכל בעל נפש[249] **הרוצה להחמיר על עצמו, לא יאכל פחות משיעור קביעות סעודה (אלא פת שנילושה במשקין או מי פירות והיא ממולאת בפירות**[250] **וכיוצא בהם) כי אם בתוך הסעודה למזון ולשובע כמו שיתבאר:**

הפסק של אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין כאן

- אדמו"ר הזקן מביא כהגדרה ראשונה של **פת הבאה בכיסנין**, את הגדרת הרמב"ם, שהיא **"עיסה שנילושה בחלב או בחמאה או בדבש או בשמן ויין או בשאר מי פירות או במי ביצים ושומן";** והוא מפרש (על פי הבנתו בדברי הרמ"א[251]) ש"**הולכין אחר הרוב**". ועל אף שמוסיף: "וכן עיסה גמורה שנילושה במים, שעירב גם תבלין בלישתה עד שאין דרך רוב בני אדם לאכול ממנה הרבה ולקבוע סעודה עליה מפני רבוי התבלין", ולא הזכיר

247. כל הפסקה הזו חשובה מאוד למעשה, עבור המקרים הרבים בהם מסתפקים **הפוסקים** אם יש לברך על מאפה מסוים ברכת בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', או המוציא וברכת המזון.

248. עי' שו"ע אדמו"ר סי' רטו ס"ג.

249. להעיר מרש"י על פסחים מ, א, ד"ה בעל נפש: חסיד.

250. והיינו דבר המשלב את תכונות ה"פת הבאה בכיסנין" של ב' שיטות, כאן: של הרמב"ם ושל רבנו חננאל.

251. עי' לעיל שהרחבנו באופן בו אדמו"ר הזקן מפרש את שיטת הרמ"א.

רוב תבלין[252], ביאר הגרא"ח נאה[253], שנראה שכוונתו כפי שכתב בשו"ע שלו, שמדובר ברוב תבלין דוקא[254]. אך הרבה חולקים על הבנה זו של הגרא"ח נאה[255].

- **לאחר מכן, כותב אדמו"ר הזקן: ויש חולקים על זה, ואומרים שמברכין המוציא וברכת המזון על פת זו; כי אינו דומה ללחמניות וטרוקנין, שאין רוב בני אדם קובעין סעודה עליהן מחמת שינוי בלילתן לגריעותא, שבלילה רכה אינה סועדת הלב כל כך כלחם גמור. ואז מביא אדמו"ר הזקן את דעת רבינו חננאל לפיה "פת הבאה בכיסנין היא פת גמורה העשויה כמין כיס, וממלאין אותה קודם אפייתה במיני מתיקה, כמו דבש וצוקר או שקדים ואגוזים וכיוצא בהם משאר מיני פירות או תבלין, והמילוי הוא העיקר, כי עיקר עשייתה אינה למזון ולהשביע, אלא לעדון ותענוג, ומזון העיסה הוא טפל[256]" ... ואין בכלל זה עיסה הממולאת בשומשמין שעושין בפורים במדינות אלו, שאין עיקר עשייתם לעדון ותענוג, אלא למזון ולהשביע.**

למעשה, עי' להלן[257], שבעיסה שנילושה ברוב חלב או מי פירות וכו', יש לסמוך מן הדין על הסברה הראשונה ולברך עליה בורא מיני מזונות; אך בעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול בלא נטילת ידים והמוציא על לחם אחר תחילה[258] (וע"ש שבנילושה ברוב דבש - היינו יותר דבש מאשר קמח - יש להקל גם ל"בעל נפש"). וידידי הרה"ג הרב מיכאל שלמה אבישיד שליט"א העיר לי כי **מדרגת "בעל נפש" אינה מדרגת כל אדם, ואפילו גדולי רבני חב"ד נוהגים בזה כעיקר הדין, ושכך ראוי להורות**, וכן מורה הרה"ג הרב חיים שלום דייטש שליט"א[259].

---

252. כ"ע ובשו"ע אדמו"ר קסח, יא, (הובא לעיל) דרש שיהיו התבלין "הרבה יותר ממים" כדי להוציא את הלחם מדין לחם גמור. ועי' לעיל בהערה על דברי הרמ"א, שם הארכנו בכ"ז.

253. בקצות השלחן פרק מ"ח, בבדי השלחן שם סקי"א.

254. **הערת ידידי הגה"ר אליהו פולטורק שליט"א**: לענ"ד, לא נראים דברי הגרא"ח נאה, שכן בסדר ברכת הנהנין, הלשון הוא, "שעירב בה תבלין בלישתה **עד שאין דרך רוב בני אדם לאכול ממנה הרבה ולקבוע סעודה עליה מפני רבוי התבלין**" - דהיינו שדרך בני אדם הוא חלק מהגדרתו, ולא רק סיבה. הרי רואים ברור שמדובר במציאות סובייקטיבית - דלא כשיטת אדמו"ר הזקן בלישה בשאר משקין, ולכן שינה אדמו"ר הזקו משו"ע שלו והלוח, ששם תלה ברוב תבלין, **משא"כ בסדר, שתולה בדרך בני אדם**. ורק בפ"ג ה"ד-ה, שהוא לדברי הכל, מצריך רוב, משא"כ כאן, שהוא רק לפי הרמב"ם, די בזה. שו"ר שהרב אלאשווילי העיר כן במהדרותו של סברה"נ.

255. עי' בהערות לעיל בשם הגה"ר אברהם אלאשווילי והגה"ר אליהו פולטורק - ו**כדבריהם נראה פשט דברי אדמו"ר הזקן**.

256. פשוט ששיעור המלוי לא מצטרף לכזית לברך ברכה מעין ג' - עי' שו"ת פרח שושן או"ח כלל א סוף סי ג'; ברכת ה' ח"ב עמ' ק"ע; ספר ברכת הנהנין לרה"ג הרב יחיאל מיכל שטרן, עמ' רכ"ב.

257. ה"ט.

258. וע"ש מה שהערנו על זה, לגבי מושג ה"לחמניות מזונות".

259. ועי' **בשו"ת משנה הלכות** חט"ו סי' קכ"ז, שכתב: ו**כבר שמעתי מגדול אחד שבא לפניו איש אחד לשאול על הלכה אחת שאמרו: בעל נפש יחמיר, אם הוא בכלל בעל נפש שגם כן צריך להחמיר, והשיב לו**

ברכה על פיצה, ע"פ הנ"ל: אם הבצק נילוש ברוב חלב או מי פירות וכד', אזי ברכתה של הפיצה: בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', כל עוד ואיננו אוכל שיעור קביעת סעודה, שאז יברך המוציא וברכת המזון. אחרת, ברכתה של הפיצה תהיה המוציא אפילו על כלשהו, וברכת המזון אם יאכל ממנה כזית או יותר[260].

כא קיים הבדל מהותי בין פת הממולאת בפירות וכד', כשוסון או פום (כיס ממולא רסק תפוחים), או כרוגלך (שבו ג"כ הרי המילוי הוא העיקר), או פת שנעשתה ברוב דבש (היינו שהקמח מועט והדבש הוא הרוב[261]) כגון לעקאח - לבין פת שנילושה במי פירות וכו' (והיינו שמי הפירות, השמן כו' מרובים על המים); שעל הראשונה, מברך בורא מיני מזונות גם בתוך הסעודה, אם אוכלה לעדון ותענוג, כי היא פת הבאה בכיסנין לכו"ע, כל עוד ועל השניה, יברך בורא מיני מזונות מחוץ לסעודה בלבד[262], אך בתוך הסעודה, יסמוך על ברכת המוציא שבירך על פת גמורה, משום ספק ברכות להקל[263].

הגדול בשאלה: תגיד לי, אתה נוסע על הבאס או רכבת סאבווייי בלע"ז? השיב לו: כן. בעינים סגורות או פתוחות? והשיב לו בעינים פתוחות, ככל אדם ווי אלע מענטשען, **אמר לו הרב:** דיך מיינט נישט דער בעל נפש, כלומר: **לא עליך אמר בעל נפש יחמיר**, עכ"ל. ועי' בספר **הלקח והלבוב** - ביאור התניא לרה"ח הרב אלכסנדר סענדר יודאסין, ח"ב בסופו, "מעשה שהיה" עמ' קצג: פעם נסע אדמו"ר בעל התניא והשו"ע ביחד עם החסיד הר' פנחס רייזעס נ"ע. **בדרך, הוציא ר' פנחס עוגה לאכול ואשר לא היה ממולא.** ואמר לו כ"ק אדמו"ר הזקן: הרי אין זה ממולא! וענה ר' פנחס: הרי רבינו כתב זה רק לבעלי הנפש! ואמר לו כ"ק: לו ידעתי שאינך בעל נפש, לא נסעתי עמך.

הערת ידידי הגה"ר אליהו פולטורק שליט"א: כבר דשו רבים **בגדר "בעל נפש"** (יחמיר) **לעומת "ירא שמים"** (יחמיר), וסברות לכאן ולכאן, ואכמ"ל. ולענ"ד, אין אנו אחראים על השמועות, ואי אפשר לקבוע בזה מסמרים, אלא תלוי במנהג, שיש דברים שנהגו להחמיר כבע"נ\יר"ש, ויש שאפילו רבותינו נשיאנו הקילו (לדוגמה, חדש בחו"ל). **ובנדו"ד, לא קיבלנו שחסידים צריכים להחמיר, והרוצה להחמיר יחמיר לעצמו.** ולענ"ד, אפילו למי שירצה להחמיר על עצמו כבע"נ, הרי בסדר ברה"נ הגביל אדה"ז מאוד את חומרת הבע"נ לעומת השו"ע שלו והלוח, שכן בשו"ע ובלוח סתם להחמיר כל שאינו גם נילוש וגם ממולא, אבל בסדר מגביל את החומרה לנילוש, ואולי יש לדייק מלשונו הזהב שרק בנילוש בשאר משקין יש לבע"נ להחמיר, אך לא בתבלין (אף אם אינו רוב נגד הקמח, שאז הוא לכו"ע), שכן בתבלין יש לצרף את רש"י לרמב"ם, וצ"ע. עכ"פ, כל שיש עוד איזה סניף להקל, לכאורה אין צורך לבע"נ להחמיר. לכן, לענ"ד, אין חומרת בע"נ בעוגה מבלילה רכה או כשיש שכבות של שוקולד או אגוזים, שהם ע"ד מילוי.

260. כל זה לשיטה בה נקטנו בקובץ, שלא כשיטת הספר ברכה כהלכה, המוזכרת בתחילת הקובץ, בהערה על הנאמר סביב ה"ג. בנוסף פשוט שגם כאן, בעל נפש יחמיר, כמו שבכל בצק הנילוש במי פירות וכד', ופשוט.

261. עי' כאן ה"ט.

262. ובעל נפש יחמיר שלא לאוכלו מחוץ לסעודה.

263. עי' בכ"ז להלן ה"י, ומה שכתבנו שם ב"סיכום והשלכות מעשיות".

לגבי דין המים בהם בישל או השרה פרי, כותב הגרא"ח נאה[264] **שדינם כ"מי פירות" לענין זה**, כי הרי כיון שנכנס בהם טעם הפרי, אין עיסה כזו עשויה לקביעות סעודה - שהרי נרגש היטב בעיסה טעם הפירות, והיא כעיסה שנילושה במי פירות ממש.

גם אם הבלילה נוזלית או אפילו רכה, כמו **שבעוגות הבחושות** עם שמן, סוכר, שוקולד וכד', מברך בורא מיני מזונות על העוגה, ואחר האכילה: ברכה מעין ג'; **או ברכת המזון אם קובע עליה סעודה**[265].

לפי דברי אדה"ז כאן, לגבי **העיסה הממולאת במיני מתיקה**, עיסה זו תיחשב לפת הבאה בכיסנין אך ורק **אם המילוי יהיה עיקר**, והיינו שהמאפה יהיה עשוי **לעידון ותענוג**, ולא למזון ולהשביע (ולא כפי שכתב בשו"ע אדמו"ר[266] ש"המלוי הוא מפירות וכיוצא בהם שאין ... דרכם של רוב בני אדם לקבוע סעודה ... על הפת הממולאת מהם", ולא הזכיר צורך שהמילוי יהיה עיקר). ולכן מפטיר כאן אדמו"ר הזקן: ואין בכלל זה עיסה הממולאת בשומשמין שעושין בפורים במדינות אלו, **שאין עיקר עשייתם לעדון ותענוג, אלא למזון ולהשביע.**

לגבי התנאי של "ממולא", יש להסתפק אם צריך שהפת תהיה ממולאת בדוקא, או שגם **פת של לחם שאפו כאשר ישנם רבוי מיני מתיקה בשכבה חיצונית**, נחשבת לפת הבאה בכיסנין. בספר **ליבון הברכה**[267] נוטה לדעה זו האחרונה "כי עיקר הטעם שמועיל ממולא הוא שניכר שינוי בעיסה בגלל המילוי במיני מתיקות הניכרים לעצמם". וכן בשו"ת **מנחת אשר**[268] כתב שאין נ"מ אם ה"מילוי" הוא בתוך כיס או מעל הבצק. ובדומה כתב **בהלכה ברורה**[269] ש"לא מצאנו גם לאחד מן הפוסקים בדורות הקודמים שדנו בדין זה, שיאמר שיש לחלק בזה".

אך עי' **באור לציון**[270] שכתב שממולא הוא בדוקא, ו"מבחוץ, כגון עוגיות שמפזרים עליהן סוכר מלמעלה ... חסר להן התנאי של ממולא", (אבל דבריו צ"ע, שהרי סוכר מפוזר הוא תבלין ולא מילוי. וכך דעת בעל **שו"ת עמק ברכה**[271] ג"כ מאחר ו"רבותינו הגאונים והראשונים דקדקו מאד שיהא פירושם תואם לשון הגמרא" ("פת הבאה בכיסנין"), עכ"ל.

---

264. בבדי השלחן שם סק"י.

265. עי' להלן ה"ט - חלק סיכום והשלכות מעשיות, בסופו.

266. שו"ע אדמו"ר קסח, י.

267. לרה"ג הרב אלכסנדר אריה מנדלבוים. ספר זה מהווה השלמה לספר "וזאת הברכה", עמ' 1-170.

268. שו"ת מנחת אשר ח"ב סי' כ"ב עמ' ס"ז.

269. הלכה ברורה ח"ח עמ' תפ"ד בבירור הלכה סקל"ז.

270. אור לציון ח"ב עמ' ק"א בהערות.

271. שו"ת עמק הברכה ח"א לרה"ג הרב עמנואל יוסף דוד - ירושלים תשפ"א.

והעיר לי ידידי הגה"ר אלי שיחי' פולטורק שלפי ביאור אדמו"ר הזקן שהוא משום שהעיסה כמעט טפלה למילוי, וגם משווה דין מילוי עם דין רוב תבלין, אין מקום לחלק, וכל שהמילוי או הציפוי הוא העיקר, ונאכל לעידון ותענוג, הוא בכלל זה, אלא שדיברה הגמרא בהווה, ע"כ. ולכן מסקנתנו למעשה היא שענין הכיס הוא לאו דוקא, והוא הדין כאשר ישנם רבוי מיני מתיקה בשכבה חיצונית.

- **יש לציין דבר חשוב שמחדש אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין כאן, ובהמשך[272]: עיסה הממולאת במיני מתיקה נחשבת לפת הבאה בכיסנין לכל הדעות[273], והוא שלא כפי שפסק אדה"ז[274] בשו"ע שלו[275], ובלוח ברכת הנהנין[276].**
- **כל עיסה שהמילוי טפל אליה, אף על פי שאוכלה לבדה אחר שנטל המילוי ממנה, אינו מברך עליה אלא בורא מיני מזונות, ולא המוציא, הואיל ובשעת אפייתה, היתה באה בכיסנין[277].**
- **כאשר המילוי איננו ממיני מתיקה אלא מבשר או דגים או גבינה וכיו"ב, נחשבת הפת ללחם גמור, כמבואר בהלכה הבאה.**
- **יש לציין כי אדמו"ר הזקן אינו מזכיר[278] כאן כלל את שיטת רב האי גאון, לפיה פת הבאה בכיסנין היא פת של עוגות יבשות שכוססין[279]! וכתב הגרא"ח נאה בקצות השלחן[280]: ובסימן קס"ח י"ב הביא יש אומרים שאפילו נילושה במים ואינה מתובלת, אלא שעושים אותה "עוגות יבשות" וכוססין אותן לתיאבון, ולא כדי להשביע (שקורין קיכלך), ברכתן**

---

272. ה"ט וה"י.

273. ולכן יש לברך עליה בורא מיני מזונות גם באמצע הסעודה, כשאוכל ממנה לתענוג, עי' להלן ה"י.

274. וכבר העיר ע"ז הרה"ח הרב אברהם שיחי' אלאשוילי בסדר ברכת הנהנין עם הערותיו, הוצאת קה"ת נ"י תשס"ו, על פ"ב ה"י.

275. שו"ע אדמו"ר קסח, יד.

276. לוח ברכת הנהנין פ"ח ה"י.

277. שו"ע אדמו"ר קסח, י.

278. ומענין שגם הרה"ג הרב שלמה גאנצפריד ז"ל **בקצור שלחן ערוך** סי' מח ס"ב התעלם לחלוטין משיטת רב האי גאון, וז"ל שם: מהו פת הבאה בכיסנין? יש אומרים שהוא פת שנעשה **כמין כיסים**, ממולא בפירות או בבשר או בגבינה וכיוצא בו, וכן כשנעשה כמו "פלאדין", ויש אומרים שהוא פת **שנילוש בשמן** או בשומן או בדבש או בחלב או בביצים או בשאר מי פירות, אפילו עירב בו גם מים, אלא שהוא המועט, ואנן נקטינן כדברי שניהם להקל, ומחזיקין אלו ואלו לפת הבאה בכיסנין, עכ"ל. (לגבי פלאדין, היא פת הממולאת בגבינה - עי' להלן סעי' י"ב בדברי אדמו"ר הזקן).

279. ולהעיר: יתכן שכיוון פסיקה לפיה פת זו היא לחם גמור, כבר רמוזה בשו"ע אדמו"ר, שעל אף שהזכיר את שיטת רב האי גאון שם בתחילת סי"ב, הרי שבסופו כתב: "וכל בעל נפש הרוצה להחמיר על עצמו לא יאכל פחות משיעור קביעות סעודה (אלא פת שנילושה במשקין או מי פירות, והיא ממולאת בפירות וכיוצא בהם) כי אם בתוך הסעודה למזון ולשובע ...". והרי בסוגריים, לא הזכיר כלל אדמו"ר הזקן את העוגות היבשות.

280. סי' מח בבדי השלחן סקי"א.

בורא מיני מזונות, ופסק להלכה בדברי סופרים כדעה זו, וכך פסקו כל האחרונים. ובסידור השמיט דעה זו לגמרי[281], משמע שאין דעתו להקל כלל בזה[282], ולולי דמסתפינא, אמינא שאם עשו "עוגות יבשות", ובתוך הלישה עירבו גם תבלין ומי פירות באופן שנרגש טעם התבלין[283], אף על פי שאין רוב נגד המים, בזה יש להקל גם לדעת אדמו"ר בסידור, כיון דדעת הבית יוסף בשו"ע שאם נרגש טעם התבלין, הוי פת כסנין, ובצירוף היש אומרים שעוגות יבשות לבד הוי פת כסנין[284], ישנם ב' סברות להקל, ויכולים לסמוך על זה; אך בעל נפש יחמיר, ע"כ מדברי הגרא"ח נאה.

ועי' בספר ממלכת כהנים[285] שכתב: "ושמעתי מהרה"ח שלום חסקינד ז"ל מעשה רב שאדמו"ר הריי"צ זי"ע בירך על קרקרים קטנים כאלו הנק' "טם-טם", בורא מיני מזונות, וכנראה כיון שיש בהם תבלינים, ונאכלים לתענוג בלבד", עכ"ל ספר ממלכת כהנים. אך לאחר בירור המציאות[286], מתברר שקרקרים אלו נעשים ברוב שומן ומיעוט מים, ולכן אין מזה ראיה.

ויש לומר שדעת כ"ק אדמו"ר - שעל דברי אדמו"ר הזקן[287] להלן: "ולענין הלכה בעיסה שנילושה בחלב וכיוצא בו משאר משקין או מי פירות חוץ ממים, מן הדין יש לסמוך על סברא הראשונה כו'", כתב[288]: "חוץ ממים: לכאורה פשוט, ואולי למעוטי עוגות יבשות דשו"ע קס"ח, יב" - היא כדעת הגרא"ח נאה[289].

---

281. ולהעיר מדברי הב"ח המובאים במ"א סי' קסח סקי"ח (על דברי השו"ע שם ס"ז: והלכה כדברי כלם): ותימא, הלא אם אינו מברך ברכה הראוי לו, בין כך ובין כך, איכא חומרא, ולכן נראה עיקר דכל הני כעכין יבשין, אפילו אית בהו תבלין או דבש, לא יאכל אלא תוך הסעודה, אלא אם כן הדבש הוא הרוב.

282. עי' **בחיים כהלכה** לרה"ח הרב ברוך שלמה בליזינסקי, עמ' 45, שכתב: ולדעתו (של אדה"ז) יש לברך גם על קרקרים וכדומה "המוציא", עכ"ל. ובדומה פסק הרה"ח הרב יוסף שמחה גינזבורג בספרו **שו"ת פינת ההלכה** ח"א עמ' 170.

283. יש להעיר שע"פ פשט דברי אדמו"ר הזקן בשיטת הרמב"ם בפת הבאה בכיסנין כאן, שלא הזכיר **"רוב"** לגבי תבלין, אלא שיהיה כך ש"אין דרך רוב בני אדם לאכול ממנה הרבה ולקבוע סעודה עליה מפני **רבוי** התבלין" - ק"ו שבצירוף שיטת רב האי גאון, ניתן להקל בשופי להחשיב את הפת כפת הבאה בכיסנין.

284. ויותר מזה, נראה לומר שלדעת אדמו"ר הזקן עצמו יש להסתפק גבי תבלין אם אכן דורש רוב תבלין, כפי שכתב בשו"ע שלו, וכפי שהסיק הגרא"ח נאה, או שמא יודה אדמו"ר הזקן שלגבי תבלין, לא נדרש רוב, אלא די בזה שמורגש היטב טעם התבלין, וכפי שכבר הערנו לעיל על דברי הרמ"א.

285. ממלכת כהנים, לרה"ח הגה"ר ישראל יוסף שיחי' הכהן הנדל, רב קהילת חב"ד מגדל העמק, סי' יג, עמ' ל"ח.

286. שנעשה ע"י ידידי הגה"ר אליהו שיחי' פולטורק, אצל גורמים אמינים מאוד.

287. בסדר ברכת הנהנין פ"ב ה"ט.

288. עי' סדר נטילת ידים לסעודה וסדר ברכת הנהנין (עם הערות וציונים "תורת מנחם" לכ"ק אדמו"ר), נ"י תשנ"ט, פרק ב' - תורת מנחם הערה ה.

289. **הרה"ג הרב מיכאל שיחי' אבישיד** העיר לי שהרבי הרי ביקש שלא ללמוד הלכה למעשה מפירושים שבלקוטי שיחות, ועל אחת כמה וכמה כאן שהרבי כתב: "אולי"; ועוד שקשה לבוא לחלוק על כל הפוסקים שפסקו

נעיר עוד: בספר פסקי בושם[290], מובא כי הגה"ר מאיר בראנדסדארפער ז"ל "לא אכל קרקרים (לחמית) שלא בשעת הסעודה". ובהערות[291] מציינים כמקור אפשרי להנהגה זו, את השמטת אדמו"ר הזקן כאן בסדר ברכת הנהנין.

עוד להעיר: כפי שהגרא"ח נאה נוטה לצרף המצאות (מעוט) תבלינים שנרגש טעמם, בקרקרים, כדי להתיר לברך עליהם בורא מיני מזונות (על אף שמפטיר שבעל נפש יחמיר, אבל, כנ"ל, אין מדרגת "בעל נפש", מדרגת כל אדם), נראה שהוא הדין כשמורגש שהקרקרים נילושו עם הרבה שמן[292], שניתן להקל יותר. וכן הוא הדין שיברכו בורא מיני מזונות על ביסקוויטים פריכים בהם מורגש היטב טעם השמן והסוכר. ובדומה

לברך על עוגות יבשות בורא מיני מזונות, מהשמטה של אדה"ז, בעיקר לאור דבריו בשו"ע שלו סי' קסח, יב ש"כל שאין ברור לנו שיש בו חשיבות לחם גמור, אין להוציאו מחזקתו, שהוא בכלל מזון בודאי ".

לאידך, **אמר לי הרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין שיש להחמיר מספק על כל פנים.**

וכן מצאתי בספר **ממלכת כהנים לרה"ג הרב ישראל יוסף הכהן שיחי' הנדל**, שער בירורי הלכה סי' יג, עמ' לו, שאף הוא דייק מדברי הרבי הנ"ל שדעתו הקדושה, שאדמו"ר הזקן חזר בו בסדר ברכת הנהנין ממה שפסק בשו"ע שלו (גם) כשיטת רב האי גאון. ושם הוסיף הרב הנדל: יש אומרים (נראה שהכוונה כאן **לרה"ג הרב חיים-שלום דייטש** המובאת בשו"ת פינת ההלכה לרב יוסף שמחה גינזבורג, ח"א עמ' 170) שהסיבה שאדמו"ר הזקן השמיט את הדעה שפת הבאה בכיסנין, פי': עוגות יבשות שכוססין אותם, הוא בגלל שבזמנו, לא היו עוגות יבשות שכיחות במדינות אלו, ולכן אינו נוגע למעשה, ובסידור הוא מביא רק מה שנוגע למעשה; ולפענ"ד, נראה שזה מופרך מעיקרו, כי בהקדמה **ללוח** ברכות הנהנין, כתב אדמו"ר הזקן, וז"ל: "ולהקל על הקורא, העתקנו בקצרה הלכות הצריכות **ושכיחות במדינתינו**", ובפ"ח ה"י כתב, וז"ל: "אבל אם אין באין לקנוח סעודה להקל מכובד המאכל ולתענוג שמו שרגילין שכוססין **עוגות יבשות** (שקורין קיכלי"ך) בסוף הסעודה" ... הרי מוכח להדיא שכן היה שכיח בימיו עוגות יבשות, עכ"ל הרב הנדל שם, והם לכאורה דברים של טעם.

וידידי הגה"ר **אליהו שיחי' פולטורק** דחה בפלפול ארוך מאוד את ההוכחה הנ"ל, והסיק: וכפי שקיבלתי ממו"ר (הגה"ר חיים-שלום דייטש שליט"א), **אין לחוש לשיטת הגרא"ח נאה**, והרוצה להחמיר יחמיר לעצמו. וכן **המנהג הפשוט בקרב אנ"ש בחו"ל שלא נתקבלה חומרת הגרא"ח נאה כלל**.והוא הוסיף על זה: **אך כל זה בקרקרים, בייגלה ושאר חטיפים, שאין הדרך לקבוע עליהם סעודה כלל, אך במציות וכדומה, שנילושו במים והדרך לקבוע סעודה עליהם, בוודאי לא שנא ממצה, וברכתם המוציא לכו"ע.**

290. פסקי הוראה הלכות הליכות והנהגות מתורתו של הגה"ר מאיר בראנסדארפער ז"ל, בעל שו"ת קנה בשם; עמ' נ"ו.

291. שם.

292. **וחזי לאצטרופי** מ"ש **הערוך השלחן** סי' קסח סכ"ד: "ולפ"ז כל הקיכלא"ך שלנו, הן שנלושין בביצים וקורין אותן אייע"ר קיכלא"ך, והן שנלושין בחלב או בחמאה שקורין פוטע"ר קוכי"ן, וכן העיגולים שקורין אייע"ר ביגי"ל, כשיש בהם הרבה ביצים או הרבה חלב או הרבה חמאה, **אף שיש בהם גם מים, אינם בהמוציא, ואין הולכין בהם אחר רוב ומיעוט** דידוע דאף אם בכמותם מעט,ם מן המים **מכל מקום באיכותם הם הרבה, כפי טבע של כל דבר שמן, שיש לו התפשטות גדולה**".

אמר לי הרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין, שמצאנו בכמה מקומות בקצות השלחן להקל כאשר ישנו צירוף של שני שינוים[293].

על מצה, נהגו בקהילות האשכנזיות לברך "המוציא" וברכת המזון במשך כל השנה. לפי דעת הגרא"ח נאה הנ"ל, הענין פשוט. אך גם מי שחולק על דברי הגרא"ח נאה ומורה לברך על עוגיות יבשות בורא מיני מזונות, מודה שמברכים המוציא על מצות, או מפני שבפועל אוכלים אותן למזון ולהשביע[294], או מפני שגדר "נכסס" הוא שהפת מתפוררת בפה, מה שאין כן במצה[295], או מצד המנהג[296]. לעומת זאת, המנהג, בקהילות הספרדיות, לברך על אכילת מצה, במשך השנה: בורא מיני מזונות, כעל פת הבאה בכיסנין, פרט לפסח, כי אז קובע סעודתו עליהן[297].

קרקרים דקים מאוד, "אובלטים" ודומיהם, שבנוסף להנ"ל, הם גם עשויים מבלילה רכה ודקה מאד, ברכתם מזונות לדברי הכל, גם אם קבע סעודה עליהם[298].

לגבי מיני מאפה כבורקסים, קרואסונים, ג'חנון ועוד, העשוים בדרך כלל מבצק עלים; על אף שהסיקו רוב הפוסקים[299] שמברכים עליהם בורא מיני מזונות ומעין ג'; ואם אוכלם שיעור קביעת סעודה: המוציא וברכת המזון (כאשר הם מצרפים היות עלי בצק העלים פריכיות ונילושים בהרבה מרגרינה), הרי שלאדמו"ר הזקן, אם המאפה

---

293. כמו שמצאנו בבדי השלחן על קצות השלחן סי' מח, סקכ"א, סקכ"ד וסק"ל, ע"ש.

294. עי' ציץ אליעזר חי"א סי' יט; שערי הברכה לגה"ר שמואל יוסף שטיצברג, עמ' תר"ה הערה 372, וזה פשוט ע"פ המבואר לעיל בדעת כ"ק אדמו"ר הזקן בשיטה זו, שהוא רק בדבר שאינו נעשה למזון.

295. סברת הגרש"ז אויערבאך ז"ל, קובץ צהר תשס עמ' רכ"ו, מובא בסיכום הלכות לרה"ג הרב שמואל אהרון ברוכיאן עמ' 617.

296. כדעה זו סובר בעל שו"ת שבט הלוי ח"א סי' רה, בהערותיו על סי' קסח בשו"ע.

297. **במחזיק ברכה** לחיד"א, סי' קנח סק"ה, מחלק בין פסח, שקובע סעודתו על המצות, לבין כל השנה, אך מוסיף: "ומיהו, ירא שמים, מהיות טוב, לא יאכל מצה אחר הפסח, כי אם כשקובע עליו". וכן **בשו"ת יחוה דעת** ח"ג סי' יב, מסיק: הספרדים ועדות המזרח נוהגים לברך על המצה, לאחר הפסח, בורא מיני מזונות ומעין שלש, ויש להם על מה שיסמוכו; וחסידים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה, ע"כ. וידוע ששיטת **הגה"ר מרדכי אליהו ז"ל** (מובאת בספר וזאת הברכה עמ' 359, אות ב) ש"על מצה של פסח, עד י"ד אייר מברכים המוציא, ומכאן ואילך, מזונות".

298. חיים כהלכה לרה"ח הרב ברוך שלמה בליזינסקי עמ' 94, ע"פ המנחת יצחק ח"א סי' עא.

299. עי': הלכה ברורה ח"ח עמ' 491; פסקי תשובות סי' קסח סי"ב, עמ' תס הערה 92; שערי ברכה עמ' תר ערך מלאווח, וע"ש הערות 354 ו-355.

נילוש ברוב מים, ברכתו המוציא[300]; ואם ברוב מרגרינה[301], אזי ברכתו בורא מיני מזונות ומעין ג' (ובמקרה זה, "בעל נפש"[302] יחמיר שלא לאוכלו מחוץ לסעודה).

לגבי מלאווח, בדרך כלל, מטגנים אותו בחמאה או במרגרינה רוחשת (אך לא בטיגון עמוק שהשומן צף על פניו, שאז הוי כמבושל), וברכתו בורא מיני מזונות ומעין ג'; ואם אוכלם שיעור קביעת סעודה, צריך לברך על לחם אחר תחילה[303]. אבל אם טיגנם במעט מאוד שומן - דהיינו שמשח שומן על המחבת רק כדי שלא ישרפו[304] - דינם כשאר מיני מאפה מבצק עלים כנ"ל.

סיכום והשלכות מעשיות מובאים אחרי ביאור הלכה ט.

300. ולהעיר: התנאי של "תוריתא דנהמא" ("תואר לחם" או "צורת הפת") מובא בחז"ל לגבי האיכות שצריכה להיות כדי להחשיב פת לכזו - ולאפוקי מבלילה רכה, מ"פת" מאוד דקה וכד'. כמה מרבותינו האחרונים הרחיבו את המושג בהקשר של תבנית הפת שצריכה להתקיים לדעתם, אך אדמו"ר הזקן לא הזכיר זאת כלל.

301. אך ראה בקובץ רז"ש (ע' 78-77) שהחמיר שלא להחשיב מרגרינה שלא הומסה לפני הלישה, כמי פירות, אבל לפי הגרא"ח נאה, בין כה מצרפים חומרים מוצקים לרוב נגד המים, כמבואר לעיל. ולהעיר: אף **שבדרך כלל בצק עלים נעשה ברוב מרגרינה** , עכ"ז קיימים הרבה מיני מאפה מסוגים אלו (מלאווח, ג'חנון, וכו') שנילושים ברוב מים, וצריך לבדוק כל מקרה לגופו.

302. עי' לעיל מה שכתבנו על מושג זה.

303. כפי שיבואר להלן הלכה יב.

304. כפי שיבואר להלן הלכה יא.

הלכה ה

במה דברים אמורים, כשהמלוי הוא ממיני מתיקה או מיני פירות הנאכלין לעדון ותענוג, ולא למזון ולהשביע, וגם אין דרך רוב העולם ללפת בהם הפת. אבל אם המילוי הוא מבשר ודגים או גבינה שהם מיני לפתן המשביעין, או אפילו מיני ירקות שאין משביעין ומלפתין בהם הפת, או אפילו אינו לפתן כלל, אלא שהוא מדברים הנאכלים למזון ולהשביע ודרך לקבוע סעודה עליהם, אין המילוי מוציא הפת מתורת לחם גמור, ומברכין עליה המוציא וברכת המזון בכזית, אף אם עיקר כוונתו באכילת פת זו, בשביל המילוי שבתוכה, והפת טפלה בכוונתו, וכמו הסועד לחם גמור ועיקר כוונתו על הלפתן או על שארי דברים הבאים מחמת הסעודה, ואוכל הפת בתורת טפלה להלפתן ושאר דברים, שמברך המוציא וברכת המזון בכזית:

פת העשויה כמין כיס, הממולא בלפתנים או בדברים המשביעים, ולא במיני מתיקה

- פת העשויה כמין כיס ממולא, נחשבת לפת הבאה בכיסנין רק אם המילוי הוא ממיני מתיקה או פירות וכיו"ב. אך **אם המילוי הוא ממיני לפתן** (המשביע, כבשר או דגים או גבינה; **או שאינו משביע, כירקות שמלפתין את הפת**), **או שהוא מדברים הנאכלים למזון ולהשביע ודרך לקבוע סעודה עליהם**; אזי דין הפת כלחם גמור, ומברך עליו המוציא, ומברך ברכת המזון אם אוכל ממנו כזית[305].

את החילוק הזה הביא המ"א סי' קסח סקמ"ד - על דברי השלחן ערוך שם סוף סט"ו - בשם השלטי גיבורים והשל"ה. ולכאורה הוא פשט דברי מרן שם שכתב: **פשטיד"ה הנאפת בתנור בבשר או בדגים או בגבינה**, מברך עליה **המוציא וברכת המזון**. ודעת הט"ז סק"ו וסק"כ שאין חילוק, ושעל שניהם מברכים בורא מיני מזונות ומעין ג', אא"כ קבע עליהם סעודה, והעמיד בסק"כ את דברי מרן בסט"ו, **בכשקבע סעודה על הפשטידה.**

סיכום והשלכות מעשיות מובאים אחרי ביאור הלכה ט.

305. כאן חזר אדה"ז מן החומרה שהביא בשו"ע שלו ס"י כפי שציינו לעיל בהערות על דברי אדמו"ר הזקן שם.

הלכה ט

ולענין הלכה, בעיסה שנילושה בחלב וכיוצא בו משאר משקין או מי פירות חוץ ממים, מן הדין יש לסמוך על סברא הראשונה, שבדברי סופרים, הלך אחר המיקל. אך כל בעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול בלא נטילת ידים והמוציא על לחם אחר תחילה, רק בנילושה בדבש יש להקל אם הקמח מעט והדבש הוא הרוב, והעיקר לעדון ותענוג המתיקות, כמו שנוהגין במדינות אלו (שקורין לעקיך), אלא שהקמח נחשב עיקר מחמת שהוא מין מזון, וגם מכשיר התערובות לאכילה, כמו שיתבאר (בפ"ג):

פת שנילושה בחלב או במי פירות וכיו"ב

- פוסק כאן אדמו"ר הזקן שמן הדין, גם **פת שנילושה ברוב חלב או במי פירות כו'** היא מין פת הבאה בכיסנין (וכשיטת הרמב"ם), אך הוא מוסיף שבעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול ממנו בלא נטילת ידים וברכת המוציא על כזית לחם גמור, ואז מתחייב בברכת המזון. ועי' לעיל[306] שכתבנו שאין מדרגת "בעל נפש" מדרגת כל אדם כלל, **ושגדולי רבני חב"ד לעולם נהגו בזה כ"עיקר הדין"**. וע"ש מה שכתבנו לגבי ברכה על רוגלך (כשאין המילוי בו העיקר) וכד'.

פת שנילושה בדבש וכד', ובו הקמח הוא מיעוט

- יש להקל לברך בורא מיני מזונות[307] על פת שנילושה בדבש, **אם הקמח מועט והדבש הוא הרוב**[308], והעיקר לעדון ותענוג המתיקות.
- ועי' בקצות השלחן[309], שם כותב הגרא"ח נאה: ופשוט דהוא הדין **אם עירב בקמח תבלין או שקדים טחונים וכיוצא, עד שהם הרוב נגד הקמח**, גם כן ברכתן בורא מיני מזונות **לכולי עלמא**, ופשוט גם כן שמצרפין יחד הדבש עם המי ביצים ושמן והתבלין, ואם בין כלם הם רוב נגד הקמח, ברכתן בורא מיני מזונות לדברי הכל, ע"כ.
- להעיר: גם בנוגע לדברי מאפה אלו, "קביעת סעודה" מחייבת נטילת ידים בברכה, ברכת המוציא וברכת המזון[310].

306. על ה"ז.

307. והיינו שלא אומרים כאן ש"בעל נפש יחמיר".

308. להעיר שמדובר כאן בדבש המרובה על הקמח, ולא (רק) על המים!

309. קצות השלחן סי' מח, בבדי השלחן סקי"ד.

310. הדברים מפורשים בסדר ברכת הנהנין פ"ג סוף ה"ד וסוף ה"ה, ע"ש.

- כמו שלגבי כיס הממולא בדברי מתיקה, גם כאן, אין חולק שיש לברך על דברי מאפה אלו גם באמצע סעודה על פת, כשעשויים לעדון ותענוג[311].

הערות חשובה אודות היחס ל"לחמניות המזונות"

לחמניות מזונות

נושא הלחמניות ה"מזונות" העסיק רבות את פוסקי הדורות האחרונים, וממשיך להעסיק את פוסקי ימינו. הדיון מתמקד בכמה מישורים:

1. האם יתכן בכלל מושג של לחמניות מזונות?

לגבי פת שנילושה בשאר משקין (פת הבאה בכיסנין לשיטת הרמב"ם), ההתייחסות בקובץ זה הינה אך ורק **לקריטריונים אובייקטיבים של רוב מי פירות** (אך והכוונות באפיית פת זו וכן הרגלי האכילה, אינם רלוונטים). לכן יוצא כי מברכים "בורא מיני מזונות" על מה שמוגדר כפת הבאה בכיסנין לשיטת הרמב"ם (איך שמפרשה אדמו"ר הזקן), **גם אם אוכלה אותו למזון ולשביעה**. וזאת על פי תפיסה לפיה השו"ע, הרמ"א, הב"ח , המ"א, הט"ז, אדמו"ר הזקן וכל גדולי , התייחסו לפת הבאה בכיסנין **לשיטת זו** באופן אובייקטיבי, ולא ציינו כלל הסתייגות לענין. ועוד, שהרי פסק אדה"ז בשו"ע שלו[312] ש"כל שאין ברור לו שיש בו חשיבות לחם גמור, אין להוציאו מחזקתו שהוא בכלל מזון בודאי", ע' באריכות לעיל, שם הבאנו את לשונו הזהב של אדמו"ר הזקן במלואו. וכך היא דעת ידידי הרה"ג הרב מיכאל שלמה שיחי' אבישיד, וכך ג"כ מסר לי הרה"ג הרב יוסף שעי' שיחי' ברוין[313], רב שכונת קראון הייטס; שניהם מגדולי רבני חב"ד בדורנו[314].

---

311. כך משמע מדברי אדה"ז להלן ה"י, וכך הורה לי הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שיחי'.

312. שו"ע אדמו"ר סי' קסח סי"ב.

313. ע' שיעור "כיצד מברכין - מזונות או מוציא, מאת הרה"ג יוסף ישעי' ברוין (כינוס תורה - 5 יוני 2017)" .

314. ולהעיר: **לשיטת המאמר מרדכי** (סי' קסח סי"ד, הביאו בעל המ"ב בביאור הלכה סי' קסח ס"ז, ד"ה והלכה כדברי כולם), לפיה כיון שלא נזכר באופן ברור שחולקים הפוסקים בזה, אפשר **שמודים זה לזה** (וכן הוא בדרך החיים הנ"ל) - אפשר לומר שהקריטריון של פת שנעשתה לעדון ולתענוג הוא הענין הבסיסי, וכל פת העונה לקריטריון זה הינה פת הבאה בכיסנין, ואם נעשתה לשביעה, אז ברכתה המוציא, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. **אך לשיטת אדמו"ר הזקן לפיה נחלקו הראשונים** במהות הפת הבאה בכיסנין (ע' שו"ע אדמו"ר סי' קסח סי"ב, וכן כאן מהלכה ז' ואילך), וכן מוכח מדברי הב"י סי' קסח (שכתב: ולענין

עם כל זה, יש לציין שקיימת הבנה אחרת[315], לפיה **אין הדבר תלוי כל כך** בהגדרה אובייקטיבית, אלא העיקר הוא שהפת הספציפית עליה דעתו לברך "בורא מיני מזונות", תהיה פת שנאפתה על דעת לאכלה **לעידון ותענוג, ולא למזון ולהשביע**; אחרת ברכתה תהיה המוציא, כברכה על לחם גמור, אפילו אם יאכל ממנו כמות מזערית. לפי גישה זו, יוצא שהשיטות השונות בראשונים בהגדרת פת כיסנין, אינם סותרות זו את זו, אלא הן דוגמאות לסוגי פת שלא קובעים עליהם סעודה אלא נאכלים לקינוח או כחטיף.

גישה כזו מפורשת **בדרך החיים**[316], שמדייק כן מרש"י ומסיק: "דעיקר טעם הפטור בפת הבא בכיסנין הוא משום דכיון דעל פת כזו אין רגילין לקבוע עליו סעודה, לא חשוב לברך עליו המוציא וג' ברכות, **ולפ"ז הכל תלוי בראות עיני המורה**, וכל שהוא פת שאינו מדרך העולם לקבוע עליו סעודה לפי ראות עיניו, יש לו דין פת כיסנין". וכן **בשדי חמד**[317] בשם מוהר"י עזריה, וז"ל: **העושים עיסה לעשות ממנה פת הבאה בכסנין** ועושים מאותה עיסה גלוסקאות גדולות כדי לאכול בסעודה בבית המשתה ובשבת ויו"ט, אף דנותנים בתוכה תבלין ושמן וביצים, **מברכים המוציא, כיון דאדעתא דהכי עשויות, הו"ל כלחם גמור** (והוסיף עוד על זה שם:) ואם רוצה לאכול מהם דרך עראי, חייב לברך המוציא וג' ברכות, **דאדעתא דהכי עשו אותו הלחם, לקבוע סעודתה עליו**, עכ"ל השדי חמד. והמשנה ברורה סותם "דפת כיסנין הוא העשוי רק לקינוח סעודה בעלמא"[318].

ובאמת, מקור שיטה זו נמצא כבר בראשונים, וכפי שכותב אדמו"ר הזקן[319]: "וכן משמע **מלשון הרי"ף ורא"ש** שקראו כל אכילת עראי: כיסנין, אם כן, "**הבאה בכיסנין**", פירוש היינו: **שעשוייה לאכלה** בתורת כיסנין, דהיינו **לקנוח ולא לקביעות סעודה**", עכ"ל. וכן מוכח מדברי אדה"ז כאן סוף ה"ז, לגבי **עיסה הממולאת בשומשמין**[320], ע"ש. אחרי זה ראיתי שגם בספר **ליבון הלכה**[321] (המהווה המשך לספר "וזאת הברכה") מובאת ההלכה אודות העיסה הממולאת בשומשמין בתור הוכחה לשיטה זו.

לשיטה זו, כל המושג של "לחמניות מזונות" נהפך ללא רלוונטי כלל, כאשר פת כזו נאכלת למזון ולשביעה; וה"ה לגבי **פיצה "מזונות"**, אף אם נילושה ברוב מי פירות. דנו בזה בין השאר בספר **ברכה כהלכה** לרה"ג הרב אליהו קליקשטיין[322] **ובקונטרס ברכת הפת** למו"ר הרה"ג הרב שלמה לוי[323], וכן בספר **שערי הברכה**[324] לרה"ג הרב שמואל יוסף שטיצברג. ומצאתי בספר **פסקי בושם** (אוסף פסקים והנהגות

הלכה, כיון דספיקא במידי דרבנן הוא, נקטינן כדברי כולם להקל), הב"ח סק"ג, הט"ז סק"ו והמג"א סקי"ח, פשוט שקיום הקריטריון של עדון ותענוג איננו מוכרח בכל פת הבאה בכיסנין.

315. שאינה סותרת בהכרח את דברי כל אותם הפוסקים.

316. דרך החיים לגאון מליסא, ב"קונטרס אחרון" (הנדפס בהגדת מעשה נסים), הלכות בורא מיני מזונות, דין ג'.

317. שדי חמד אסיפת דינים מערכת ברכות סימן א ס"א; בשדי חמד שבהוצאת כ"ק אדמו"ר הוא בח"ד עמ' תשסה.

318. באור הלכה סי' קסח סי"ז.

319. קו"א סי' קסח סק"ב.

320. ע' סוף ה"ז.

321. ליבון הלכה עמ' 181.

322. בני ברק תש"ס.

323. אלון שבות תשמ"ט.

324. שערי הברכה עמ' שע"א סס"ב.

הגה"ר מאיר בראנדסדארפער[325] ז"ל): וכן לא היה אוכל לחמניות הנקראים "לחמניות מזוונות", מפני ריבוי הספיקות שיש בהם, אם ברכתם המוציא וברכת המזון, או מזונות ומעין שלש[326].

אך כנ"ל, דעת הרה"ג הרב מיכאל אבישיד שליט"א והרה"ג הרב יוסף ישעי' ברוין שליט"א, שיש לברך בורא מיני מזונות על אותן הלחמניות, וכדעתם ג"כ דעת הרה"ג הרב חיים שלום דייטש שליט"א; שכן, כל המעיין בדברי אדמו"ר הזקן יווכח שלדעתו, שיטת הרמב"ם במי פירות היא שיטה אובייקטיבית של רוב ומיעוט, כנ"ל. וראה בסעיף הבא ובהערה שם ביאור ביסוד המחלוקת בזה בין גישת אדמו"ר הזקן לגישת בעל המשנה ברורה, בהבנת פירוש הט"ז בשיטת הרמב"ם, מחלוקת ממנה נובע החילוק גם לנדו"ד.

אמנם, מפורש בדברי אדמו"ר הזקן בפרקנו ששיטת רב האי גאון (כעכין יבשים)[327] **ושיטת רבינו חננאל (מילוי)**[328] **(שלפי אדמו"ר הזקן בסידורו, מוסכמת על כולם)**[329] **- תלויות במציאות שפת זו עשויה לאכילה לעידון ותענוג, ולא לקביעת סעודה**[330]**. לכן מברכים המוציא על מצה, ולכן אדמו"ר הזקן דוחה לגמרי את שיטת הט"ז שגם מילוי בשר וכדומה הוי פת הבא בכיסנין.**

---

325. פסקי בושם עמ' נז.

326. וע"ש בהערות אריכות בסוגיה. אך בעמ' נח שם: אמנם מי שבכל זאת רוצה לאוכלם שלא בתוך סעודתו, היתה הוראת רבינו שיש לו לברך עליהם **במ"מ ומעין שלש, כדין כל הלחמים המסופקים, אבל זה ודאי שאין לו לברך עליהם המוציא וברכת המזון**.

327. עי' שו"ע אדמו"ר סי' קסח סי"ב: ויש מפרשים שפת הבאה בכיסנין היא פת שנלושה אפילו במים, ואפילו אינה מתובלת ואינה ממולאת, אלא שעושים אותה עוגות יבשות **וכוססין אותה לתיאבון ולא כדי להשביע** (שקורין קיכלי"ך).

328. עי' כאן ה"ח.

329. יש לציין אגב שמאז שאדה"ז חיבר את סידורו, נתגלו תשובות מרב האי גאון ומהרמב"ם, שמאמצים גם את שיטת ר"ח, **וכפי שכתב אדמו"ר הזקן ברוח קודשו ששיטת ר"ח היא לכו"ע!**
בתשובות הגאונים מתוך הגניזה (מאת ר' שמחה אסף, ירושלים תרפ"ט), עמ' 181, בשם רב האי גאון (כמובא שם בעמ' 180): וששאלתם: פת הבאה בכיסנין מהו? מביאין פירות ופת נקיה, **ונותנין בה שמן ודבש ואיגוזין ושומשמין, ולשין אותן בכרכום**, ואופין אותם בתנור, ועושין מהם כמה מינין דמות צפרים ודמות אילנות וכמה מינין, לאחר שגומרין סעודה ומברכין ברכת המזון, מביאין אותן עם כיסנין, ומברך עליהן בורא מיני מזונות.
בתשובות הרמב"ם מהד' בלאו, ח"ב סי רי"ג: שאלה: ומה יאמר אדוננו בדבר קטאי"ף שמביאים אחר הסעודה על השלחן, וכיוצא בהם ממה שדרכם של בני אדם להתמתק בו אחר הסעודה על השלחן...? תשובה: ודעו שהקטאי"ף, פת הם, וחייבים בחלה, ולכן אם אוכלים אותם בפני עצמם אחר הסעודה, לא יברך עליהם בתחלה, ולא יתיחדו בברכה בסוף, אבל הקטאי"ף **הממולאים** והמטוגנים, דינם לדעתי כדין פת הבאה בכיסנין, עכ"ל (ואין לומר שהוא מחמת הטיגון שאם כן לא היה מסיק שהוא פת הבאה בכיסנין. אלא על כרחך הכוונה שמטוגן בשמן מועט, ולכן בלי המילוי, הוי לחם גמור, כבתחילת דבריו שבתוך הסעודה, אין מברכים עליהם, וזה שמזכיר את הטיגון, דיבר בהווה, שסוג הקטאי"ף הממולא נעשה ע"י טיגון).

330. והוא הדין לגבי עיסה שבה הדבש מרובה על הקמח.

2. האם טעם מי הפירות כו' צריך להיות ניכר?

כפי שראינו לעיל[331]: לפי הבנת השו"ע[332] בדעת הרמב"ם: ב"עיסה שערב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה", די ש"יהיה **טעם תערובת** המי פירות או התבלין **ניכר בעיסה**" כדי שפת זו תיחשב ל"פת הבאה בכיסנין", עליה מברכין ברכת בורא מיני מזונות. לעומת זאת, הרמ"א[333] בדעה שהפת תיחשב ל"פת הבאה בכיסנין" אך ורק אם מי הפירות וכו' יהיו הרוב[334] בעיסה.

אלא שגם אז קיימת מחלוקת בדעת הרמ"א. כותב **הט"ז**[335], בביאור דברי הרמ"א הנ"ל: צריך שיהיה בה הרבה תבלין או דבש ומיעוטו מים ... **דהיינו מצד הטעם, שיותר נרגש טעם הדבש והתבלין מטעם העיסה**, דהוא דוקא כסנין. וכותב המ"ב[336] ביותר אריכות: ... תבלין מעורב בהן עד שעל ידי זה יהיה **מנכר התבלין בטעם** יותר מהקמח, וכן בדבש ושמן וחלב, בעינן שיהיה הרוב מהן ומיעוט מים, **שעל ידי זה נרגש מהן הטעם הרבה מאד** עד שעל ידי זה הם העיקר, וטעם העיסה טפל ... , עכ"ל. יוצא שדרישת "רוב מי פירות" כו' איננה במקום תנאי השו"ע שיהיה הטעם ניכר, אלא להיפך: דרישת רוב מי הפירות וכו' בעיסה ענינה שיהיה הטעם תוספות אלו ניכר מאוד[337].

ידידי הגה"ר מיכאל שלמה שיחי' אבישיד בדעה נחרצת שאין אדה"ז פוסק כהמשנ"ב בענין זה[338], ושרגילים להורות להחשיב את הפת כפת הבאה בכיסנין כאשר נילושה ברוב מי פירות כו', **גם ללא שינוי טעם ניכר, כי איכות הפת היא מיהא שונה**. ובדומה ענה לי ידידי הגה"ר יוסף ישעי' שיחי' ברוין, שהוסיף שהרי גם בחלב, נזכר הדין דמהני רוב, וידוע שבמציאות, בתערובת חלב גם כן, השנוי מועט מאד.

לעומת דברי הט"ז, כותב **המהרש"ם מברעזאן**, בספרו דעת תורה[339]: ומ"ש בשו"ע דהוא שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה, נ"ל דהיינו אם הוי רוב מים, **אבל ברוב מי פירות, אין צריך שיורגש בהעיסה טעם המי פירות**, ע"ש.

---

331. בביאורנו לה"ז ולה"ט.

332. שו"ע סי' קסח ס"ז.

333. רמ"א שם.

334. ע"ש שכך הבין אדמו"ר הזקן בדברי הרמ"א.

335. ט"ז סי' קסח סק"ז.

336. מ"ב סי' קסח סקל"ט (על שו"ע ס"ח).

337. וצ"ע אם הבנת המ"ב מוכרחת בדעת הט"ז. ולהעיר שבקונטרס אחרון סי' קסח סק"ד הפנה אדמו"ר הזקן לט"ז זה, בלי להדגיש כבעל המ"ב את ענין הטעם ע"ש.

338. ואכן אין אזכור בדברי אדמו"ר הזקן לדגש דומה לזה של המ"ב, לא כאן ולא בשו"ע אדמו"ר סי' קסח סי"א.

339. דעת תורה סי' קסח ס"ז.

ועי' בספר משנת יוסף[340] שכתב שהבד"צים השונים הסתמכו על הדעת תורה הנ"ל, נגד דעת הט"ז והמ"ב והרבה אחרונים, כדי לפרסם שברכת לחמניות רבות בהם לא ניכר טעם מי פירות, היא בורא מיני מזונות.

בפועל, מסר לי ידידי הרה"ג הרב אליהו שיחי' פולטורק, שבארצות הברית, רבים מהציבור הליטאי מברכים "המוציא" וברכת המזון על המכונה "לחמניות מזונות"[341], ורוב הציבור החסידי מברך עליהן ברכת "בורא מיני מזונות" וברכת מעין ג'.

3. קיים חשש שאין בכלל רוב מי פירות:

להעיר מדברי שו"ת שבט הלוי[342], שכתב: ובענין מזונות לחם שבזמנינו, אם נעשין בתערובת רוב מי פירות, דהיינו שיהיו משונין בטעם ובמראה ... ורק מיעוט מים באופן שמן הסתם ניכר היטב הטעם בעיסה, אין בידינו למחות בחוזק יד, אבל לולא זה, ויש חשש גדול שלא נעשה באופן הנ"ל אעפ"י שלדעת הב"י אולי גם זה מועיל, מכ"מ בודאי שומר נפשו ירחק מזה. וכל ענין לחם מזונות שאוכלים סעודות שלמות וגדולות בלי נט"י ובלי ברכת המוציא, יש בזה כעין זלזול בנט"י וגם מכניסים עצמם לספקות גדולות לדינא, אם אוכלים יחד עם שאר הסעודה כדי שביעה[343], עכ"ל.

4. קביעות סעודה:

כבר ראינו לעיל שבלחמניות המצויות, 2/3 לחמניה מהווה כבר כמות של 4 ביצים, שהוא שיעור קביעות סעודה. נוסיף על זה שגם אם יאכל מהם פחות משיעור קביעת סעודה, אך שאת הלחמניה הוא יאכל יחד עם לפתן המשביע, כבשר או דגים או גבינה וכד' כך שישבע מאכילה זו, הרי שיתחייב לברך המוציא על כזית לחם, וכפי שהזהיר אדמו"ר הזקן לעיל[344].

הלכות ז–ט – סיכום והשלכות מעשיות

כללי:

יט. פת הבאה בכיסנין הוא אחד מסוגי הלחם שאינו גמור, עליו מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם אוכל ממנו שיעור קביעת סעודה, מברך המוציא

340. משנת יוסף על המשנה ברורה לידידי הרה"ג הרב יוסף לוי שליט"א, בפירושו תוספת המשנה סי' קסח סקל"ט.

341. בהתאם לפסיקת המ"ב.

342. שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' לב.

343. עי' להלן 4).

344. ה"ג.

וברכת המזון, כפי שראינו לעיל. ישנן ג' דעות לגבי מהות פת הבאה בכיסנין, וכדלהלן.

פת כמין כיס הממולאת במיני מתיקה (דעת רבנו חננאל והרשב"א):

כ. לדעת רבנו חננאל והרשב"א, פת הבאה בכיסנין היא **פת גמורה העשויה כמין כיס, וממלאים אותה קודם אפייתה בכל מיני מתיקה**[345]. לפי אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין, דעה זו מקובלת על הכל.

שטרודל אגוזים

כא. עיסה זו הממולאת במיני מתיקה, נחשבת לפת הבאה בכיסנין רק **אם המילוי הוא העיקר בה**[346], כי אז נחשבת העיסה כעשויה לעידון ותענוג, ולא למזון ולהשביע.

כב. לגבי **התנאי של "כיס"**, יש להסתפק אם צריך שהפת תהיה דוקא ככיס ממולא, או שגם עיסה שאפו כאשר מעורב בה, או שישנו בשכבה החיצונית, רבוי מיני מתיקה, תיחשב לפת הבאה בכיסנין[347]. בזה נחלקו פוסקי זמננו, אך לפי דברי אדמו"ר הזקן לפיהם מה שפת זו נחשבת לפת שאין רגילים לקבוע עליה סעודה,

345. חשוב לציין כי על אף שלדעת פוסקים רבים, בחישוב הכזית שיש לאכול כדי להתחייב בברכה מעין ג', אין מילוי הפירות מצטרף - עי' שו"ת פרח שושן או"ח כלל א סוף סי ג', ברכת ה' ח"ב עמ' ק"ע, ספר ברכת הנהנין לרה"ג הרב יחיאל מיכל שטרן, וע"ע הלכה ברורה ח"י עמ' תט"ז בדומה - ולפוסקים אלו הוא בשונה מדברים המעורבים בעיסה (ועי' לעיל סביב לה"ב שנדרש שיאכל כזית מן העוגה, ובתנאי שלפחות 1/6 ממנה היא מן הדגנים - ע"ש); הרי שלדעת אדמו"ר הזקן, המילוי כן מצטרף לכזית - ראה בכל זה בדברינו סביב ה"ב. ופשוט שצריך ג"כ **שיאכל כזית מהעוגה בכדי אכילת פרס** - עי' **סדר ברכת הנהנין** פ"ח ה"ב; **מנחת שלמה** ח"א סי' ע"א ס"ד.

346. תנאי זה (המוזכר כאן בסב"ה פ"ב ה"ז) מהווה חידוש על מה שנפסק בשו"ע אדמו"ר קסח, י, שם לא הוזכר תנאי שיהיה המילוי עיקר. **אך יש לציין ש"העיקר" אין הכוונה שהמילוי יהיה הרוב, אלא שיהיה המאפה עשוי "לעדון ותענוג".**

347. בספר ליבון הברכה (השלמה לספר "וזאת הברכה") נוטה לדעה זו האחרונה "כי עיקר הטעם שמועיל ממולא הוא שניכר שינוי בעיסה בגלל המילוי במיני מתיקות הניכרים לעצמם". וכן בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' כ"ב עמ' ס"ז) כתב שאין נ"מ אם ה"מילוי" הוא בתוך כיס או מעל הבצק. ובדומה כתב בהלכה ברורה (ח"ח עמ' תפ"ד בבירור הלכה סקל"ז) ש"לא מצאנו גם לאחד מן הפוסקים בדורות הקודמים שדנו בדין זה שיאמר שיש לחלק בזה". אך עי' באור לציון (ח"ב פי"ה הע' י', עמ' ק"א) שכתב שממולא הוא בדוקא אבל "מבחוץ, כגון עוגיות שמפזרים עליהן סוכר מלמעלה ... חסר להן התנאי של ממולא". וכך דעת בעל שו"ת עמק ברכה ח"א ג"כ מאחר ו"רבותינו הגאונים והראשונים דקדקו מאד שיהא פירושם תואם לשון הגמרא" ("פת הבאה בכיסנין").

הוא משום ש"מזון העיסה הוא טפל" למילוי; אין מקום לחלק[348], וכל שהמילוי או הציפוי הוא העיקר ונאכל לעידון ותענוג, הוא בכלל זה, אלא שדיברה הגמרא ("בכיסנין") בהווה. ולכן מסקנתנו למעשה היא שענין הכיס הוא לאו דוקא - והוא הדין כאשר ישנו רבוי מיני מתיקה בעיסה בלי שתהיה בצורת כיס, או אפילו כאשר מיני המתיקה נמצאים בשכבה חיצונית.

כג. כל עיסה שהמילוי טפל אליה, אף על פי שאוכלה לבדה אחר שנטל המילוי ממנה, אינו מברך עליה אלא בורא מיני מזונות, ולא המוציא, הואיל ובשעת אפייתה, היתה באה בכיסנין[349].

כד. כאשר המילוי איננו ממיני מתיקה, אלא מבשר או דגים או גבינה וכיו"ב[350], נחשבת הפת ללחם גמור[351] (אם לא שנילוש ברוב מי פירות, או שעשוי מבצק עלים וכד')[352].

---

348. וכך דעת ידידי הגה"ר אליהו שיחי' פולטורק.

349. שו"ע אדמו"ר קסח, י, ע"פ ט"ז סק"ח. ושם מוסיף אדה"ז: אבל אם אינו אוכל אלא **המילוי** שנטל ממנה לבדו, מברך עליו ברכה הראויה לו: שהכל, או בורא פרי האדמה, או בורא פרי העץ.

[דעת שאר הפוסקים: גם **המ"ב** סקכ"ז **והכה"ח** אות נו פסקו כדעת הט"ז; וכ"פ בספר **הליכות ברכות** סי' קסח עמ' קנ"ה].

350. היינו: ממיני לפתן המשביע כבשר או דגים או גבינה, או שאינו משביע כירקות שמלפתין את הפת, או מדברים הנאכלים למזון ולהשביע ודרך לקבוע סעודה עליהם - סדר ברכת הנהנין פ"ב ה"ח. ויש לציין **שלדעת אדמו"ר הזקן**, גם המילוי מצטרף לכזית לחייב בברכת על המחיה, כפי שציינו לעיל לגבי הפת המלאה בפירות וכד', וכן בסוף דברינו סביב ה"ב לעיל; בשם הגרש"ז אויערבך ז"ל ובשם הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שליט"א.

351. כ"ז היא דעת המ"א ואדמו"ר הזקן, אך דעת הט"ז והמהריק"ש, שאין חילוק בין מילוי דברי מתיקה או בשר או דג וכד', ובכל מילוי הוי פת הבאה בכיסנין.

[דעת שאר הפוסקים: המ"ב סקצ"ד פסק **כשיטת המ"א**, אך ע' שם בסוף סקצ"ד **ובביאור הלכה** סוף ד"ה פשטיד"א, שדעתו שאם עושה **רקיקים קטנים שמעורב בהם פתיתין של בשר וניכר שהם עשוים רק לקינוח אחר הסעודה**, דינם כפת המעורבת בפירות. דעת הגר"ע יוסף ז"ל בספרו **הליכות עולם** ח"ב פרשת פינחס אות י"ב וכן בספרו **חזון עובדיה** ט"ו בשבט - ברכות, עמ' סז, ג"כ כהמ"א, שכל שנעשית הפשטיד"א הממולאת בשר או דגים או גבינה, מבצק שנילוש במים, מברך עליה **המוציא** וברכת המזון. וכ"פ **ביאור לציון** ח"ב עמ' צ"ח בהערות: בורקס הממולא תפוחי אדמה או בשר וכדומה ... אם העיסה היא כעיסת לחם, אלא שנותן בתוך העיסה בשר או תפוחי אדמה וכדומה, דברים שדרך ללפת בהם את הפת, מברך עליו המוציא לחם מן הארץ. אך ע' **בבן איש חי** פרשת פנחס ס"כ שהביא את שתי הדעות (של המ"א ושל הט"ז), והסיק: ולענין הלכה, נקטינן ... לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש. וכ"פ **הכה"ח** אות קל"ז. **ובהלכה ברורה** ח"ח עמ' תע"ט כתב הרה"ג הרב דוד יוסף שליט"א: וירא שמים יזהר שלא לאכול בצק ממולא כזה אלא באמצע הסעודה, או שיאכל ממנו כשיעור קביעות סעודה ... ואם בכל זאת בא לאוכלו שלא באמצע סעודה, יטול ידיו בלי ברכה, ויברך עליו "**מזונות**" ו"על המחיה" (ובזה חולק על פסק אביו הגר"ע ז"ל בהליכות עולם - ע' לעיל, וכפי שמפרש שם בעמ' תפ"ב)].

352. הרי כאשר הבצק נילוש ברוב מי פירות, או ברוב מרגרינה כפי שהדבר מצוי בבצק עלים (ע' להלן), פשוט כי המאפה נחשב לפת הבאה בכיסנין מטעם אחר (דעת הרמב"ם - ע' להלן) וברכתו בורא מיני מזונות

לחם במילוי בשר

פת שנילושה בחלב או במי פירות כו' (דעת הרמב"ם):

כה. לדעת הרמב"ם, פת הבאה בכיסנין היא **עיסה שנילושה בחלב או בחמאה או בדבש או בשמן ויין או בשאר מי פירות או במי ביצים ושומן; וזאת** (לדעת אדמו"ר הזקן) **כאשר מרכיבים אלו מרובים מן המים**[353]. מוסיף אדמו"ר הזקן שיש חולקים על דעת הרמב"ם ואומרים שמברכים על פת זו המוציא וברכת המזון, ומסיק שבעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול ממנה בלא נטילת ידים והמוציא על לחם אחר תחילה. אך יש לציין כי אין מדרגת "בעל נפש", מדרגת כל אדם, וגדולי רבני חב"ד נהגו להקל בזה כעיקר הדין[354].

כו. על פי זה, מברכים על **חלות מתוקות** "המוציא" וברכת המזון, כל עוד והקמח נילוש עם רוב מים[355].

חלה מתוקה

(ולגבי בעל נפש, ע"ש מה שכתבנו).

353. אחרת, הפת היא לחם גמור, ושלא כשיטת השלחן ערוך.

354. כך מסר לי ידידי הרה"ג הרב מיכאל אבישיד שליט"א.

355. **[דעת שאר הפוסקים:** לדעת רוב הפוסקים הספרדים, מברכים בורא מיני מזונות על חלות מתוקות, ע"פ דברי **השו"ע** סי' קסח ס"ז. וז"ל **החזון עובדיה** חלק ט"ו בשבט - ברכות עמ' נ"ה: החלות המתוקות שנרגש בהם טעם המתיקות, ברכתן בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואין יוצאים בהם בשבת חובת שלש סעודות, אלא אם כן קובע סעודה עליהן. ובדומה פסק **האור לציון**, בספרו ח"ב עמ' צז: כל שמגיש טעם מתיקות בחלה או בלחמניה, יש לבני ספרד לברך עליה בורא מיני מזונות, וצריך שירגיש את המתיקות, ולא טעם שונה במקצת מחלה או לחמניה רגילה].

כז. לחמניות מזונות: ישנם מספר נקודות אליהן יש לשים לב באכילת לחמניות מזונות: 1) יש לוודא שהלחמניות יהיו נילושות ברוב מי פירות וכו'[356], ולא להסתפק בשנוי טעם[357]. 2) לפי המשנה ברורה[358] יש לוודא שהטעם השונה יהיה ניכר, אך אין זו דעת אדה"ז. 3) שיעור 4 ביצים לקביעות סעודה (כששבע)[359] מושג מהר מאוד בעיסה ספוגנית. בלחמניה רגילה, 2/3 לחמניה מהווה שיעור של 4 ביצים. 4) אם אוכל כזית או יותר מפת הבאה בכיסנין, אך פחות מ-4 ביצים, ושבע בצירוף שאר אכילות כעוף, בשר, גבינה וכו', אזי לא יוכל לברך על הלחמניות לא מזונות ולא המוציא, ויצטרך לברך המוציא על כזית לחם גמור.

לחמניות מזונות

כח. בדין מאפה מבצק עלים: כאשר בצק העלים נילוש ברוב מרגרינה[360], אזי ברכת המאפה: בורא מיני מזונות ומעין ג'; ואם קובע עליו סעודה, יברך על ניטלת ידים, המוציא וברכת המזון[361]. לכן לגבי מלאווח אפוי ומיני מאפה כבורקסים, קרואסונים ועוד, העשוים בדרך כלל מבצק עלים: אם בצקם נילוש ברוב מים,

---

356. לשיטת אדמו"ר הזקן.

357. שיטת מרן השו"ע להסתפק בשנוי טעם.

358. מ"ב סי' קסח סקל"ט.

359. עי' לעיל ה"ב.

360. כך הוא בדרך כלל.

361. עי' בספר **ממלכת כהנים** לגה"ר ישראל יוסף שיחי' הנדל, שער בירורי הלכה סי' יד, שכותב שגם לבעל נפש, הברכה על **מאפה מבצק עלים** תהיה בורא מיני מזונות, כי הולכים בתר מצב המאפה אחר האפיה (ע"ש), ואחר האפיה, הבצק נעשה שכבות שכבות, ואין בו תואר לחם כלל; לכן נראה שלדעתו, לא יברכו המוציא על מאפים אלו אף אם יקבעו עליהם סעודה. אך עי' ספר **שערי הברכה** עמ' תקכ"ג הערה 67 שכתב: אולי דינו (של בורקס העשוי מבצק עלים) כטריתא שאין בה קביעות סעודה, מאחר שכל דף בצק הוא דק מאד, אמנם בפשטות אין נראה כן, כיון שסוף סוף **על צורתו הכללית יש תואר לחם**. וכך אמר לי ג"כ **הגה"ר יוסף ישעי' שיחי' ברוין** שהעיקר הוא הצורה הכללית, ובזה יש לבורקס וכד' מבצק עלים תואר לחם, וממה נפשך: אם בתר מעיקרא אזלינן, הרי בשעת לישה, בלילה עבה היא, ואם בתר השתא, בשעת אפיה נמי נראה כלחם. **ונראה פשוט שתואר לחם, היינו שנראה דבר אפוי, ולא כתבשיל, ואין צורך שייראה כלחם רגיל.** ולהעיר שכבר קדמו לפקפק בזה בנתיבי ים חלה, בחלת לחם אות ל, ע' קע"ב; עכ"ל הרב ברוין.

ברכתם המוציא; ואם ברוב מרגרינה, אזי ברכתם בורא מיני מזונות ומעין ג', ואם קובע עליהם סעודה[362], יברך על נטילת ידים, המוציא וברכת המזון.

מלאווח אפוי

בורקס

קרואסונים

כט. **ברכה על ג'חנון, ע"פ הנ"ל: על ג'חנון העשוי מבצק עלים שנילוש ברוב מרגרינה, והאפוי[363], יש לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואם קובע עליו סעודה, המוציא וברכת המזון.**

ג'חנון

ל. **ברכה על פיצה: אם הבצק נילוש ברוב חלב או מי פירות וכד', אזי ברכת הפיצה תהיה בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואם קובע עליה סעודה, המוציא וברכת המזון. ואם נילוש הבצק ברוב מים, ברכת הפיצה המוציא אפילו על כלשהו, ויברך ברכת המזון אם יאכל ממנה כזית או יותר.**

פיצה

362. ע"פ המבואר **לעיל ה"ב, וה"ה בכל מקום בו מוזכר כאן מונח של "קביעות סעודה".**

363. הג'חנון עשוי מקמח, מרגרינה, קורט מלח וסוכר. לאחר יצירת השכבות הרבות של בצק העלים, מגלגלים אותו לקוטר של כשלושה סנטימטרים. את הג'חנון אופים בתוך סיר באפייה איטית - בטמפרטורה נמוכה, במשך 8 עד 12 שעות.

לא. **על בורקס או קרפלך מבצק עלים הממולא בתפוחי אדמה, בשר, תרד וכד'**, מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', **אם בצק העלים נילוש ברוב מרגרינה**[364] (לגבי בורקס הממולא במיני מתיקה, בלאו הכי מברכים בורא מיני מזונות ומעין ג' מצד המילוי).

קרפלך מבצק עלים ממולא בבשר

לב. קיים הבדל מהותי בין **פת הממולאת בפירות וכד', כשוסון או פום** (כיס ממולא רסק תפוחים), **או כרוגלך** (שבו ג"כ הרי המילוי הוא העיקר), **או פת שנעשתה ברוב דבש**[365] (היינו שהקמח מועט והדבש הוא הרוב[366]) כגון לעקאח - **לבין פת שנילושה במי פירות וכו'** (והיינו שמי הפירות, השמן כו' מרובים על המים); שעל הראשונים, מברך בורא מיני מזונות גם בתוך הסעודה, אם אוכלה לעדון ותענוג, כי מדובר בפת הבאה בכיסנין לכו"ע, כל עוד ועל הפת שנילושה במי פירות כו', יברך בורא מיני מזונות מחוץ לסעודה בלבד[367], אך בתוך הסעודה, יסמוך על ברכת המוציא שבירך על פת גמורה, משום ספק ברכות להקל[368].

שוסון או פום

רוגלך

364. כנ"ל.

365. עי' להלן.

366. עי' כאן ה"ט.

367. ובעל נפש יחמיר שלא לאוכלו מחוץ לסעודה, כנ"ל.

368. עי' בכ"ז להלן ה"י, ומה שכתבנו שם ב"סיכום והשלכות מעשיות".

לג. **דין המים בהם בישל או שרה פרי כדין מי פירות לענין זה[369]. מים שנתבשלו עם צמוקים או אורז או קפה או תה, דינם כמים, ולא כמי פירות[370]. מים המעורבים עם תרכיז, דינם כמים, ולא כמי פירות[371].**

פת שנילושה בדבש וכד', ובו הקמח הוא מיעוט:

לד. **גם לבעל נפש, יש להקל ולברך על פת שנילושה בדבש (לעקאח) בורא מיני מזונות, אם *הקמח* מועט והדבש הוא הרוב[372], והעיקר לעדון ותענוג המתיקות.**

לעקאח הנילוש ברוב דבש

לה. **והוא הדין אם עירב בקמח, תבלין או שקדים טחונים וכיוצא, עד שהם הרוב נגד הקמח, גם כן ברכתן בורא מיני מזונות לכולי עלמא, ופשוט גם כן שמצרפין יחד הדבש עם מי הביצים השמן והתבלין, ואם בין כולם הם רוב נגד הקמח, ברכתן בורא מיני מזונות לדברי הכל[373].**

לו. **גם בנוגע לדברי מאפה אלו, "קביעת סעודה" מחייבת נטילת ידים בברכה, ברכת המוציא וברכת המזון[374].**

לז. **כמו שלגבי כיס הממולא בדברי מתיקה, גם כאן, אין חולק שיש לברך על דברי מאפה אלו גם באמצע סעודה על פת, כשעשויים לעדון ותענוג[375].**

פת שעושין אותה כעכין יבשים וכוססין אותה (דעת רב האי גאון):

לח. **לדעת רב האי גאון, פת הבאה בכיסנין היא פת שעושים אותה כעכין יבשים, וכוססים אותה; אך אע"פ שאדמו"ר הזקן מביא דעה זו בשו"ע שלו, הרי שהוא**

---

369. גרא"ח נאה בבדי השלחן סי' מח סק"י.

370. שו"ת בע"פ לרה"ג הרב זלמן שמעון ז"ל דווארקין, קובץ רז"ש עמ' 77.

371. שם. וכן דעת הגרש"ז אויערבאך ז"ל, ע' שלמי ברכה עמ' רס"ד ועמ' רצ"ג.

372. לא מדובר כאן ברוב נגד המים (כשלא מחשיבים את הקמח) כפי שבדוגמאות הקודמים, אלא ברוב נגד הקמח. ולהעיר שבתנאים אלו, הבלילה תהיה בהכרח רכה (אך אין זה משנה הלכתית).

373. גרא"ח נאה בבדי השלחן שם סקי"ד. ובדומה כתב לי ג"כ הרה"ג הרב יוסף ישעי' ברוין, כאשר מאפה זה נעשה לעידון.

374. הדברים מפורשים בסדר ברכת הנהנין פ"ג סוף ה"ד וסוף ה"ה, ע"ש.

375. כך משמע מדברי אדה"ז להלן ה"י, וכך הורה לי הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שיחי'.

אינו מביא אותה בסדר ברכת הנהנין שבסדור. הגרא"ח נאה מסיק מכך שחזר בו כאן אדמו"ר הזקן מפסיקתו בשו"ע אדמו"ר. ויתכן שזאת דעת הרבי גם כן[376]. עפ"ז ראוי להחמיר שלא לאכול קרקרים וכד' מחוץ לסעודה הנעשית על לחם גמור[377], אלא אם כן קיימת עוד סיבה להקל, כערוב הרבה תבלין בפת, או כשמורגש שהקרקרים נלושו עם הרבה שמן (אף אם המים הם הרוב)[378].

קרקרים

376. עי' סדר נטילת ידים לסעודה וסדר ברכת הנהנין עם הערות וציונים "תורת מנחם" לכ"ק אדמו"ר, נ"י תשנ"ט, פ"ב - תורת מנחם הערה ה.

377. **[דעת שאר הפוסקים:** בשו"ע קסח, ז פוסק לברך עליהם בורא מיני מזונות. אך עי' **בכה"ח** שם סקס"ו שכתב: ומשמע דכל שאינם עשויין כאותן כעכין לקנוח בעלמא, אלא לקביעות סעודה, לחם גמור הוא, ואף על פי שהן יבשים. וכ"כ בית דוד סימן פ"ג, דלחם גמור שנותנים אותו לפעמים בתנור ליבשו, שיהא קשה כמו **הבישקוגו"ש** (צנימים), כדי שלא יתעפש או יפסיד, בימי הקיץ, צריך נטילת ידים אפילו בכזית].

378. וכך אמר לי הגה"ר יוסף ישעי' ברוין, וכמו שמצאנו בבדי השלחן על קצות השלחן סי' מח, סקכ"א, סקכ"ד וסק"ל להקל כאשר ישנו צירוף של שני שינוים, ע"ש.

לט. ברכה על מצה: המוציא וברכת המזון[379].

מצות

מ. על **צנימים** - כולל צנימים שמוכרים כעין קרקרים (**טוסט מלבה**) - מברכים המוציא לחם מן הארץ וברכת המזון[380].

צנימים

379. **שו"ת שבט הלוי** ח"א סי' ר"ה, בהערותיו על סי' קסח בשו"ע; **ציץ אליעזר** ח"א סי' י"ט; **שערי הברכה** עמ' תר"ה.

[דעת שאר הפוסקים: מנהג **הספרדים** לברך על מצות, במשך השנה, בורא מיני מזונות, וכדלהלן: במחזיק ברכה **לחיד"א**, סי' קנח סק"ה, מחלק בין פסח, שקובע סעודתו על המצות, לבין כל השנה, אך מוסיף: ומיהו, ירא שמים, מהיות טוב, לא יאכל מצה אחר הפסח, כי אם כשקובע עליו, עכ"ל. וכן **בשו"ת יחוה דעת** ח"ג סי' יב, מסיק: **הספרדים ועדות המזרח** נוהגים לברך על המצה, לאחר הפסח, בורא מיני מזונות ומעין שלש, ויש להם על מה שיסמוכו; וחסידים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה. יש לציין **שבמוצאי חג הפסח, כשעדיין אין הלחם מצוי כלל**, דעת הגר"ע יוסף ז"ל שיש עדיין לברך על מצות ברכת בורא מיני מזונות, כך מובא **בהלכה ברורה** ח"ח סי' קסח עמ' תמ"ב, בשמו, מתשובת כתב יד. וכ"פ ג"כ **ביאור לציון** ח"ב פי"ב אות ד'. ושיטת **הגה"ר מרדכי אליהו ז"ל** - מובאת בספר וזאת הברכה עמ' 359, אות ב - שעל מצה של פסח, עד י"ד אייר מברכים המוציא, ומכאן ואילך, מזונות. לגבי **מי שאוכל תמיד אך ורק מצה ואינו אוכל לחם אחר כלל**, פסקו **בשו"ת יחוה דעת** שם בסוף הסימן, **ובהלכה ברורה** שם, שאף למנהג הספרדים, מברך עליה "המוציא" וברכת המזון, אף בשאר ימות השנה].

380. מור וקציעה קנ"ח בד"ה ויש לידע, ועי' בין השאר בלוח הרבכות שבסוף ספר שמירת הרבכות, ערך צנימים, שם הביא שברכת הצנימים: המוציא וברכת המזון **ללא חילוק בין סוגי צנימים** (וזאת גם למי שסובר שמברכים על כעכין יבשים: בורא מיני מזונות). והטעם: כי צנימים עשוים למזון ולהשביע, והם אינם אותם הכעכין היבשים העשוים לקנוח ותענוג. ועי' ג"כ מה שכתבנו לגבי קרוטונים אפוים, סביב הט"ו להלן.

[דעת שאר פוסקים: בשו"ת מנחת יצחק ח"א סי' עא סק"ח, וכן בספר **שערי ברכה** עמ' שס"ד הערב קי"ז, בשם השו"ת הנ"ל, מחלקים בין צנימים הנאפים 1) לקנוח 2) ברדיה אחת, עליהם סוברים שיש לברך בורא מיני מזונות, לבין צנימים הנאפים בשתי רדיות, שברכתם המוציא אף אם נאפים לקנוח, כי אחר שנאפו פעם אחת ונהיו ללחם, כבר לא מאבדים את שם לחם באפיה השניה. ועי' ג"כ מה שכתבנו בנידון לגבי קרוטונים אפוים, להלן, סביב הט"ו].

מא. קרקרים דקים מאוד, "אובלטים" ודומיהן, שבנוסף להנ"ל, הם גם עשויים מבלילה רכה ודקה מאד, ברכתם בורא מיני מזונות[381] לדברי הכל, וזאת גם אם קבע סעודה עליהם.

אובלטים

מב. יש להקל ולהתייחס לעוגות יבשות שבעיסתם עירבו גם תבלין כו' באופן שמורגש טעמו, אע"פ שאין רוב נגד המים; כפת הבאה בכיסנין[382].

קרקרים עם זעתר

מג. וכן הוא הדין שיברכו בורא מיני מזונות על ביסקוויטים פריכים, כי מורגש בהם היטב טעם השמן ו/או הסוכר.

בסקוויטים

381. **חיים כהלכה** לרה"ח הרב ברוך שלמה בליזינסקי עמ' 94, ע"פ המנחת יצחק ח"א סי' עא.

382. גרא"ח נאה בבדי השלחן שם סקי"א, בלשון: לולא דמסתפינא. יסוד ההיתר לדעתו הוא צירוף דעת השו"ע שהבין ברמב"ם שדי בהרגשת הטעם, לדעת רב האי גאון בפת הבאה בכיסנין (אך יש לציין שהפטיר הגרא"ח נאה: אך בעל נפש יחמיר). ועי' מה שכתבנו לעיל לגבי קרקרים. אך עי' לעיל שהרבה חולקים על הגרא"ח נאה ומקילים בתבלין שטעמו ניכר היטב, לשיטת הרמב"ם, גם ללא רוב, ללא צירוף שיטת רה האי גאון; וכך לכאורה פשט דברי אדמו"ר הזקן כאן ה"ז.

עוגות ספוג ועוגות בחושות:

מד. **עוגות ה"ספוג"**[383] **והעוגות הבחושות**[384] ברכתן בורא מיני מזונות, ואחרי אכילתן: ברכה מעין ג'; ואם אוכל מהם שיעור קביעות סעודה[385], מברכים עליהם המוציא וברכת המזון. הרי מצד מי הפירות כו', הם ודאי לא פת גמורה אלא כפת הבאה בכיסנין, ומצד בלילתן הרכה אך עוביין הרב, הן דומות לטרוקנין[386]. וכן מברכין עליהן בורא מיני מזונות גם בסעודה על לחם גמור, אם הן נאכלות לתענוג וקינוח[387].

עוגת ספוג

383. עי' לעיל מה שכתבנו לגבי עוגות אלו: 1. שמשערים את הנפח של פת ספוגית ללא שום מעיכה, 2. שברכתן האחרונה תהיה מעין ג' בתנאי שלפחות 1/6 מהתערובת תהיה מקמח דגנים.

384. דומות לעוגות הספוג, אלא שעוגות הספוג גבוהות ואווריריות יותר, בגלל המצאות ביצים מוקצפות, שמתפיחות מאוד את הבצק.

385. עי' בזה לעיל ה"ב.

386. עי' לעיל הלכה ו'.

387. עי' בטבלה שבסוף ספר שמירת המצות, הערה 43, לגבי עוגות מבלילות נוזליות כבלילות עוגות אלו.

הלכה י

אכילת לחם שאינו גמור בתוך סעודה

כל מיני לחמים אלו שברכתם בורא מיני מזונות, אם באו על השולחן בתוך הסעודה, שלא מחמת הסעודה, דהיינו שלא לאכול לשם מזון ולהשביע, אלא לעידון ותענוג בלבד, או בסוף הסעודה לקינוח, להקל מכובד המאכל, אין נפטרים בברכת המוציא שעל הפת, וצריך לברך עליהם בורא מיני מזונות, אבל לא לאחריהם מעין ג', לפי שנפטרים בברכת המזון, חוץ מפת שנילושה בחלב וכיוצא בו, שאין לברך עליהם בורא מיני מזונות בתוך הסעודה או בסופה בכל ענין, מאחר שיש אומרים שברכתם המוציא כלחם גמור, ונפטרת כבר בברכת המוציא, וספק ברכות להקל.

ואם אוכל מלחמים אלו תוך הסעודה למזון ולהשביע, ואפילו מיני עיסה הממולאים בפירות, אין צריך לברך אפילו על הפירות, לפי שהם נחשבים כטפלה אל העיסה, ונפטרים עמה בברכת הפת:

לחמים שברכתם מזונות, שאוכל בתוך סעודתו

- על הלחמים שנחשבים לפת שאינה גמורה רק מצד **שנילושו בחלב, במי פירות וכד'**[388]: אין לברך בסעודה בכל מקרה[389], כי יש מי שחושב שברכתם המוציא, **וספק ברכות להקל**.
- **על שאר הלחמים** (המוגדרים להלן): אם אוכלם בתוך הסעודה **לעדון ותענוג בלבד**, או בסוף הסעודה לקינוח: מברך עליהם בורא מיני מזונות בתוך הסעודה, ואחריהם, נפטרים בברכת המזון.

"שאר הלחמים" - עליהם יש לברך בורא מיני מזונות באמצע הסעודה, אם נאכלים **לעדון ותענוג**, כולל:

הלחמים מבלילה רכה שברכתם בורא מיני מזונות[390]

דברי המאפה הממולאים במיני מתיקה (ולאו דוקא אלה שבצורת כיס, אלא הוא הדין "רוגלכים" וכד'), שברכתם בורא מיני מזונות לכל הדעות[391]

---

388. עליהם כתב אדמו"ר הזקן בה"ט שבעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול מהם בלא נטילת ידים והמוציא על לחם אחר תחילה.

389. ואין זה משנה אם אוכלם למזון ולהשביע, או לעדן ותענוג. ופשוט שהנחיה זו איננה לבעל נפש, אלא לכולם!

390. עי' לעיל ה"ו.

391. עי' לעיל ה"ז. פשוט שבזה, חזר בו אדמו"ר הזקן מפסיקתו בשו"ע אדמו"ר סי' קסח סי"ד, שם כתב: וכל מיני לחמים הללו שאין דרך רוב בני אדם לקבוע סעודה עליהם, אם בא לאוכלם בתוך הסעודה **לקנוח סעודה ולתענוג** להקל מכובד המאכל, כמו שרגילין שכוססין עוגות יבשות בסוף הסעודה או מיני מתיקה, אינם

העוגות בהן הדבש ו/או שאר המרכיבים (מחוץ למים) מרובה על הקמח[392]

עוגות הספוג והעוגות הבחושות[393]

הסופגניות וכד' המטוגנות בשמן עמוק[394].

ואם אוכל מאותם הלחמים בתוך הסעודה, למזון ולהשביע, אין לברך עליהם, ונפטרים בברכת הפת.

כאן המקום לסכם את שיטות רבותינו הראשונים והאחרונים בסוגית אכילת פת הבאה בכיסנין בסעודה, ולציין את מסקנת שאר הפוסקים[395]:

כתב רבינו הרא"ש[396] שאם אוכל לחמניות שבלילתן רכה, בתוך הסעודה, מברך לפניהן בורא מיני מזונות, וכ"פ מרן בשו"ע[397]. והמ"א[398] והט"ז[399] כתבו שדין זה הוא **גם בפת הבאה בכיסנין**[400]. אולם הנודע ביהודה בדגול מרבבה[401] והגאון רבי עקיבא איגר[402], כתבו

נפטרים בברכת הפת, **וצריך לברך עליהם בתחילה בורא מיני מזונות**, כמו שצריך לברך על פירות בקנוח סעודה, כמ"ש בסי' קע"ז. **אלא שהפת הבא בכיסנין**, לפי שנחלקו בה ויש אומרים שלחם גמור הוא מה שיש אומרים שהוא פת הבאה בכיסנין, **לפיכך אין לברך בתוך הסעודה אלא על מה שלדברי הכל נקרא פת הבאה בכיסנין** (וע"ש סעי' ט' עד י"ב, שבשו"ע אדמו"ר, מתייחס אדמו"ר הזקן לשלושת הסוגים של ממולא, נילוש במי פירות, ופריך, כפת הבאה בכיסנין, ולכן לשיטתו שם, יש לברך על פת הבאה בכיסנין שאוכל לעדון ותענוג בסעודה, רק אם יש בה ג' התכונות השונות של פת הבאה בכיסנין. ועי' בשו"ת אוצרות יוסף שבסוף הלכה ברורה ח"ח, סי' י"א, עמ' ס"ט, ששיטה זו היא שיטת הנודע ביהודה בדגול מרבבה סי' קסח והגאון רעק"א בהגהותיו סק"ו, ושכ"פ ג"כ החיי אדם כלל מ"ג אות ט', החסד לאלפים סק"ג, הקיצור שו"ע סי' מג אות ו' והכה"ח אות ע"א).

392. עי' לעיל ה"ט ובחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב ה"ט.

393. עי' לעיל בחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב ה"ט.

394. עי' להלן בחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב הי"ב.

395. דעת אדמו"ר הזקן סוכמה לעיל.

396. רא"ש ברכות פ"ו סי' ל'.

397. שו"ע סי' קסח ס"ח.

398. מ"א שם סקכ"ב.

399. ט"ז שם סק"י.

400. המבוארת בשו"ע שם ס"ז.

401. דגול מרבבה סי' קסח.

402. רעק"א בהגהותיו סק"ו.

דהיינו דוקא אם הוא ודאי פת הבאה בכיסנין לדברי הכל. וכ"פ אדה"ז בשו"ע אדמו"ר[403], החיי אדם[404], הקצור שו"ע[405] והכה"ח[406].

והחיד"א בספרו טוב עין[407] כתב שלא לאכול בסעודה פת הבאה בכיסנין (בה אין את ג' התכונות השונות הנ"ל והיינו:) שעבורה יש מחלוקת אם היא אכן פת הבאה בכיסנין[408], ושכן נהגו גדולי הדור שלפני דורו.

והמשנה ברורה בביאור הלכה[409] הביא את הדעה לפיה מברכים מזונות, בסעודה, על פת הבאה בכיסנין שאוכלה לתענוג[410], לאחר מכן כתב שלפי הספק שבפת הבאה בכיסנין, אין לברך על פת הבאה בכיסנין, בתוך הסעודה, אא"כ מדובר על פת שהיא פת הבאה בכיסנין לכו"ע[411]. אך הוסיף שלפי שיטת המאמר מרדכי, דאפשר דמודו זה לזה, אין קושיא כל כך[412]. ולדינא, כתב: נראה דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה, כגון לעק"ך וקיכלי"ך, או שאוכל כעכי"ן יבשים, לא יברך בתוך הסעודה אפילו אם אוכלן לקינוח. ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות [וכמו שצייר המחבר באופן הראשון], המברך עלייהו בתוך הסעודה לא הפסיד, דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן, דזהו פת כיסנין[413]. והוסיף ע"ז: ובח"א, משמע דאף על לעק"ך וקיכלי"ך, לכתחלה, ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן.

לעומת זאת, בשו"ת אוצרות יוסף[414] שבסוף ספר הלכה ברורה[415], סיכם הגה"ר דוד יוסף שליט"א את שיטות הראשונים בסוגית ברכה על פת הבאה בכיסנין שאוכלה לקנוח בתוך הסעודה, כדלהלן:

---

403. שו"ע אדמו"ר סי' קסח סעי' י"ד; מה שאין כן כאן, בסדר ברכת הנהנין.

404. חיי אדם כלל מג אות ט'.

405. קצור שו"ע סי' מג אות ו'.

406. כה"ח סי' קסח אות ע"א.

407. טוב עין סי' י"ח אות נ"ב.

408. כי הרי, מחד, נפסק שמברכים על פת זו: "בורא מיני מזונות", ולאידך, כל עוד ולא יהיו בה את ג' התכונות הנ"ל, תמיד יהיו הרי ראשונים שיחשיבו את הפת הזו ללחם לכל דבר (דבר זה הוא לדעה לפיה פליגי אהדדי).

409. ביאור הלכה על קסח, ח, ד"ה טעונים.

410. היא דעת המ"א.

411. וכתב על זה: כ"כ דגמ"ר והגר"ז (הוא אדה"ז), וכעין זה זה כתב ג"כ בחידושי רע"א וח"א.

412. והיינו שאין קושיא על המגן אברהם, ולשיטה זו אכן מברכים בתוך הסעודה על כל פת הבאה בכיסנין שאוכל לתענוג.

413. וכדברי אדה"ז בסדר ברכת הנהנין כאן.

414. שו"ת אוצרות יוסף סי' י"א.

415. הלכה ברורה לגה"ר דוד יוסף שליט"א, ח"ח.

שיטה א - היא שיטת תוספות הרא"ש ותוספות רבינו פרץ והשבולי הלקט ורבינו יונה וההגהות מיימוניות ועוד ראשונים, לפיה **מברך** אז על כל פת הבאה בכיסנין[416].

שיטה ב - היא שיטת הרא"ה והריטב"א והמאירי ועוד ראשונים, לפיה אינו מברך על פת הבאה בכיסנין באמצע הסעודה, אך כן מברך בסוף הסעודה **לפני אמירת ברכת המזון**. שיטה זו מובאת בב"י[417] כשיטת הרשב"א, ועניינה, שכיון דאילו קבע סעודה על פת הבאה בכיסנין, היה מברך המוציא וברכת המזון, דין הוא שברכת הפת פוטרת אותה.

שיטה ג - היא שיטת הרשב"א והרשב"ץ שהיה צריך לברך רק לפני אמירת ברכת המזון, אך בזמן הזה, **אין אנו מושכין את ידינו** מאכילה אף אחר הסעודה, ולכן לא יברך כלל על פת הבאה בכיסנין **כל עוד ולא בירך ברכת המזון**.

שיטה ד - היא שיטת ההשלמה והמאורות בביאור דעת הרי"ף ורש"י, שבכל ענין, **לא מברכים** על פת הבאה בכיסנין כל עוד ולא בירך ברכת המזון (בלי קשר עם משיכת ידיו מהאכילה).

ועפ"ז, למסקנה, כותב **בעל ההלכה ברורה** שלדעתו, בכל ענין אין לברך על פת הבאה בכיסנין בסעודה, ואפילו לא בסוף הסעודה לפני ברכת המזון.

הלכה י – סיכום והשלכות מעשיות

מה. לחמים שנחשבים ללחם שאינו גמור רק מצד זה **שנילושו בחלב, במי פירות וכו', אין לברך עליהם בסעודה**, בכל מקרה[418], כי יש מי שחושב שברכתם המוציא, וכבר נפטרו בברכת המוציא שבירך על פת גמורה[419]. אך יש לציין שלפעמים, מרוב הוספות של דבש, שמן, ביצים, סוכר, שקדים, שוקולד ועוד, נעשה נפח מרכיבים אלה, מרובה מנפח הקמח[420], ואז ברכת המאפה: בורא מיני מזונות לדברי הכל[421], כך שיש לברך על מאפה זה גם באמצע הסעודה, אם נאכל לעדון ותענוג.

416. היא שיטת המ"א שהבאנו לעיל.

417. בית יוסף סי' קעז.

418. היינו: אף אם נאכלים לתענוג.

419. כפי שכבר נזכר לעיל.

420. עי' באנציקלופדיה לברכות הנהנין לרב יוסף חיים כהן, במקורות שבסוף הספר, אות ע, הערה 21, שם ציין, לגבי "עוגות הבית" של אוסם: לפי מה שבררנו במפעל, העוגות מכילות כ-25% קמח (אמנם שם מדובר בעוגות מבלילה רכה, אך ידוע שמצוי גם בעוגות שמרים שהקמח הוא מיעוט והשוקולד, הסוכר, השמן והביצים, הם עיקר).

421. עי' לעיל ה"ט וקצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סקי"ד.

מו. לגבי סוגי הפת הבאים:

1. הלחמים מבלילה רכה שברכתם בורא מיני מזונות[422]

2. דברי המאפה הממולאים במיני מתיקה (ולאו דוקא אלה שבצורת כיס, אלא הוא הדין "רוגלכים" וכד', וכן דברי מאפה שנאפו כשעליהם שכבת פירות או מיני מתיקה), שברכתם בורא מיני מזונות לכל הדעות[423]

3. העוגות בהן נפח הדבש[424] ו/או שאר המרכיבים[425] (מחוץ למים) מרובה על נפח הקמח

4. עוגות הספוג והעוגות הבחושות[426]

5. הסופגניות וכד' המטוגנות בשמן עמוק[427],

אם אוכלם בתוך הסעודה לעדון ותענוג בלבד, או בסוף הסעודה לקינוח, אזי מברך עליהם בורא מיני מזונות בתוך הסעודה, ואחריהם, נפטרים בברכת המזון. ואם אוכלם למזון ולהשביע, אזי אין לברך עליהם בתוך הסעודה, כי כבר נפטרו בברכת המוציא שבירך על הפת[428].

422. ע"פ הקריטריונים המובאים לעיל ה"ו.

423. עי' לעיל ה"ז. וה"מ גם כאשר העיסה (אינה בצק עלים אלא היא) מצד עצמה, כעיסת לחם גמור, וכנ"ל שם.

424. עי' לעיל ה"ט.

425. עי' קצות השלחן סי מח, בבדי השלחן סקי"ד.

426. עי' לעיל בחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב ה"ט.

427. עי' להלן בחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב הי"ב.

428. [**דעת שאר הפוסקים:**

- **הגה"ר דוד יוסף בהלכה ברורה** ח"ח סי' קסח, עמ' תמט: **1) בפת הבאה בכיסנין שאין בה את שלושת התכונות של ממולא, פריך, ונילוש במי פירות כו'**, אין לברך על אכילתה קודם ברכת המזון, אפילו אם אוכלה לקינוח סעודה, וטוב להחמיר שלא לאוכלה אלא רק לאחר שיברך ברכת המזון. **2) בפת הבאה בכיסנין שיש בה את שלושת התכונות הנ"ל**, יראה שמים לא יאכל מאותה פת אלא אחר ברכת המזון. **3) במאפה העשוי מבלילה רכה מאוד**, מברך עליו ברכת "בורא מיני מזונות" גם באמצע הסעודה, אם נאכל לקינוח סעודה.
- **הפסקי תשובות** סי' קע"ז ס"ז: **1) אם הפת ממולאת במיני מתיקה וגם נילושה ברוב מי פירות כו'** אפילו אם היא איננה פריכה, מברכים עליה בסעודה "בורא מיני מזונות", אם אוכלה לעדון ותענוג. **2) אם הפת ממולאת במיני מתיקה, או שהיא: גם נילושה ברוב מי פירות כו' וגם פריכה**, אזי ניתן לברך עליה בומ"מ בסעודה אם אוכלה לעדון ותענוג, אך נכון להחמיר ולבקש ממי שלא נטל ידיו, שיוציאנו בברכתו, או לברך עליה לפני הסעודה ולפטור את מה שיאכל ממנה בסעוד. **3) אם הפת רק נילושה ברוב מי פירות כו' אך אין היא ממולאת במיני מתיקה, וכן היא איננה פריכה**, אזי אין מברכים עליה בסעודה, ורצוי להחמיר גם כאן כמו שב-2)].

לדעת אדמו"ר הזקן[429], אין הנ"ל סותר את העובדה כי בחלק מדברי המאפה הנ"ל, קביעת סעודה עליהם מחוץ לסעודה מחייבת בברכת המוציא ובברכת המזון כפי שכבר נתבאר במקומות בהם כבר נידונו אותם דברי המאפה[430].

429. כתבנו את הדברים, לאפוקי משיטת הרשב"א המובאת בבית יוסף סי' קעז, לפיו אין לברך בתוך הסעודה על פת הבאה בכיסנין אף אם אוכלה לעדון ותענוג, כיון דאילו אכל ממנה כשיעור קביעת סעודה, היה מברך עליה המוציא.

430. לגבי טרוקנין וכד', עי' לעיל ה"ו. לגבי המאפים בצורת כיס הממולאים בהרבה מיני מתיקה, עי' לעיל ה"ז. לגבי העוגות בהן נפח הדבש ו/או שאר המרכיבים מרובה על נפח הקמח, עי' פ"ג סוף ה"ד וסוף ה"ה, הובא לעיל בעיונים סביב ה"ט.

הלכה יא

בלילה רכה שטגנוה

וכן מיני עיסה שבלילתן רכה, ונטגנו במשקה, נפטרים בברכת הפת, כשאוכלים למזון, כמו שנפטרים כל מעשה קדירה. אבל אם אוכלן לקנוח או לתענוג, צריך לברך כמו בלחמניות וכיוצא בהם. ואם אוכלן שלא בתוך הסעודה, מברך לפניהם בורא מיני מזונות, ולאחריהם מעין ג', ואפילו שבע, ואפילו אכל שיעור שאחרים קובעין עליו סעודה, וגם הוא קבע סעודתו עליהם לבדם, לפי שמכיון שמתחלה היתה בלילה רכה, ואחר כך נטגנו במשקה, אין עליהם תורת לחם כלל, לדברי הכל. ומעט שמן שמושחין המחבת שלא תשרף העיסה אינה נקראת משקה:

עיסה שבלילתה רכה שטיגנוה

- כשאוכל "לחמים" אלו שלא בתוך סעודה, מברך לפניהם בורא מיני מזונות[431], ואחריהם מעין ג'. ואפילו קובע עליהם סעודה, אינו מברך המוציא וברכת המזון. והסיבה, כי בצירוף שני דברים אלו: בלילה רכה, וטיגון - **אין ל"פת" הזו תואר לחם כלל.**
- כשאוכלם בתוך הסעודה, דינם כדין הלחמים הממולאים פירות וכיו"ב[432], שאם אוכלם למזון, הם נפטרים בברכת הפת, ואם אוכלם לקנוח או לתענוג, מברך עליהם בורא מיני מזונות; ובכל מקרה ברכת המזון פוטר אותם בסוף הארוחה.
- אבל מעט השמן שמושחים בו המחבת, לא מספיק כדי להחשיב את התהליך לטיגון, וזוהי אפיה באלפס, שדינה כאפיה[433].

הלכה י"א – סיכום והשלכות מעשיות

מז. **על עיסה שבלילתה רכה, שטיגנוה (אפילו שלא בטיגון עמוק)**, מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואפילו קובע סעודה על פת זו, כי אין לה תואר לחם כלל. ודין לחמים אלו כשאוכלם בתוך הסעודה, כדין הלחמים הממולאים פירות שאוכלם בתוך הסעודה, שאם אוכלם לקנוח או לתענוג, מברך עליהם בורא מיני מזונות.

---

431. עי' תוספות פסחים לז, ב ד"ה דכו"ע, בשם ר"י; רמ"א קסח, יד.

432. עי' לעיל הלכה י'.

433. כדעת רבי יוחנן החולק על ריש לקיש, ופסקו רוב הראשונים כרבי יוחנן, שפת זו נחשבת ללחם, וכ"פ הרמ"א.

מח. מעט השמן בו מושחין את המחבת שלא תשרף העיסה, אינו נקרא משקה, ולכן אין זה בישול, אלא אפיה, וזאת כל עוד ואין העיסה רוחשת בשמן או בשומן[434].

434. מפורש בשו"ע אדמו"ר תנא, לו. וכן עי' כאן הלכות ה, ו, ויב, שמשווה אדמו"ר הזקן שימוש במחבת ללא משקה, לאפייה בתנור.

הלכה יב

בלילה עבה שטגנוה או שבישלוה

אבל עיסה שבלילתה עבה כעיסת לחם גמור המתגלגלת בידים, וטגנה במחבת בשמן או שאר משקין ושומן, יש אומרים שאין הטיגון במחבת מוציאה מתורת לחם גמור, הואיל ומשקה שבמחבת הוא דבר מועט, והעיסה היתה בלילתה עבה תחלה, והרי זה כאילו נאפית בתנור, ומברכין עליה המוציא וברכת המזון בכזית. ויש חולקים ואומרים שדין הטיגון כדין הבישול, וכמו שיתבאר, וכן עיקר.

ומכל מקום, אם אוכל כדי שביעה, שהוא ספק של תורה (אף שמנין הברכות הוא מדברי סופרים, מכל מקום, מאחר שמשה רבינו עליו השלום תיקן ברכת הזן בברכה בפני עצמה לפתוח בברוך ולחתום בברוך, ראוי להחמיר בספיקה כעין ספק של תורה), יש להחמיר שלא לאכול כי אם בתוך הסעודה של לחם גמור. ואפילו היא ממולאת, כל שאינה ממולאת בפירות וכיוצא בהם, אלא בגבינה, ומטוגנת בחמאה (שקורין פלאדין), או בבשר ומטוגנת בשומן.

אבל הקובע סעודה על מיני טיגון לבדם, אין לברך המוציא וברכת המזון לפי סברא האחרונה, כי אם בורא מיני מזונות ומעין ג'.

וכל זה בטיגון, אבל עיסה שנתבשלה בקדירה, אין עליה תורת לחם כלל, גם לסברא הראשונה, ומברכין עליה בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם, אפילו בקביעות סעודה, ואפילו הן חתיכות גדולות (שקורין קניידליך או קרעפליך).

אך אם חזר ואפאה בתנור או במחבת בלי משקה, חזר וירד עליו תורת לחם גמור, ואפילו הן חתיכות קטנות מכזית, ומברכין עליה המוציא וברכת המזון בכזית. ולפי סברא הראשונה שהטיגון במעט משקה דינו כאפייה, הוא הדין אם חזר וטגנה במחבת במשקה מעט.

ולכן מיני עיסה ממולאים בגבינה (שקורין קרעפליך), שמבשלין אותן במדינתנו, ואחר כך מטגנין בחמאה במחבת, או אפילו בקדירה, אלא שהחמאה הוא דבר מועט לפי ערך ריבוי העיסה והגבינה, אין לאכול מהם כדי שביעה, כי אם בתוך הסעודה, לחוש לסברא הראשונה. אבל אם משימים לתוך הקדירה שנטגנים בתוכה הרבה שומן הצף על פני החלב (שקורין סמעטינע), הרי זה כמין בישול גמור, ומברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם. וכן אם טגנה באלפס או בקדירה בחמאה הרבה כעין בישול במים, אף על פי שאחר כך סינן מהם החמאה:

עיסה שבלילתה עבה שטיגנוה במעט שמן

הערה חשובה בנוגע להגדרת הטיגון:

הטיגון עליו מדובר בתחילת הלכה זו[435] הוא **טיגון לכל דבר** - דהיינו ש"העיסה רוחשת בשמן או בשומן"[436]; ולדברי אדמו"ר הזקן: "הואיל ומשקה שבמחבת הוא דבר מועט" אין קשר כלל עם ה"מעט שמן שמושחין המחבת שלא תשרף העיסה" שהזכיר בסוף ההלכה הקודמת, עליו הוא כותב שם ש"אינה נקראת משקה"[437].

- יש מי שאומר שטיגון דינו כדין אפיה, כל עוד ולא מדובר בטיגון עמוק, ועל פי זה, עיסה שבלילתה עבה שטיגנוה, היא כלחם גמור; אך יש מי שאומר **שטיגון כבישול, ומברכים על הפת בורא מיני מזונות ומעין ג', ואפילו אוכל ממנה הרבה**[438], **וכן עיקר. אך** מכל מקום, **אם הוא אוכל כדי שביעה, יש להחמיר לאוכלו בסעודה על לחם גמור**, אפילו אם הפת ממולאת בגבינה או בבשר[439].
- עי' בהמשך, בהלכה זו, **שטיגון בשמן עמוק**, דינו כבישול לכל דבר.

עיסה שבלילתה עבה שנתבשלה בקדירה

עיסה שנתבשלה בקדירה, אין עליה תורת לחם כלל, גם לסברא הראשונה, ומברכין עליה **בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם, אפילו בקביעות סעודה**, ואפילו הן חתיכות גדולות.

עיסה שבלילתה עבה שבישלוה, ולאחר מכן אפו אותה בתנור או במחבת בלי משקה

דין עיסה כזו בכל דבר **כדין עיסה שאפו** (אפילו הן חתיכות קטנות מכזית), ומברכים עליה המוציא, וברכת המזון בכזית.

---

435. בסוף ההלכה, מדובר על עוד סוג של טיגון: טיגון עמוק, שהוא כבישול לכל דבר.

436. שו"ע אדמו"ר סי' תנ"א סל"ו.

437. ולכן הדין שם זהה לדין אפיה. ועי' שו"ע אדמו"ר תנא, לו: אבל מחבת שאפו בה עיסה, אף על פי שמשח את המחבת בשמן או בשומן תחת העיסה כדי שלא תשרף, **אין זה נקרא טיגון אלא אפייה, כיון שאין העיסה רוחשת בשמן או בשומן**.

438. ואפילו שיעור קביעות סעודה.

439. עליה ראינו שדינה כלחם גמור כשאופים אותה, עי' לעיל ה"ח.

עיסה שבלילתה עבה שבישלוה, ולאחר מכן טגנוה במעט שמן

דין עיסה כזו **כדין עיסה שטגנוה**, ומברכים עליה בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך יש להחמיר לא לאכול ממנה שיעור קביעת סעודה אלא אם כן מברך המוציא על כזית לחם גמור[440].

עיסה שבלילתה עבה שטיגנוה בהרבה שמן

אבל אם משימים את העיסה לתוך הקדירה עם **הרבה שומן**, הרי שטיגון עמוק זה, **כמין בישול גמור, ומברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם**, והיינו אפילו אם יקבע סעודה על פת זו[441]. והוא הדין אם טגנה באלפס או בקדירה בחמאה הרבה כעין בישול במים, אף על פי שאחר כך סינן מהם החמאה.

לכן מברך בורא מיני מזונות על **סופגניות**, אפילו אוכל מהן שיעור קביעת סעודה.

הלכה יב – סיכום והשלכות מעשיות

מט. **על עיסה שבישלוה** מברכים בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אוכל ממנה הרבה.

נ. **לגבי טיגון במעט שמן** בו העיסה רוחשת, **של עיסה שבלילתה עבה**, נחלקו אם דינו כדין אפיה (ועיסה שטגנוה, כלחם גמור), או כדין בישול (ועיסה שטגנוה כדין מזונות, אפילו אוכל ממנו הרבה). **והעיקר שדינו כדין בישול**, אך מכל מקום, **אם אוכל ממנו כדי שביעה, יש להחמיר לאוכלו בסעודה על לחם גמור**, וזאת אפילו אם הפת ממולאת בגבינה או בבשר[442].

נא. **טיגון בהרבה שמן** דינו כבישול גמור, ומברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אם יקבע סעודתו על פת זו. ולכן מברך על **סופגניות** מטוגנות[443] בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אוכל מהן שיעור קביעת סעודה. וכן אם אוכל **סופגניה בתוך הסעודה** לתענוג כקינוח, מברך בורא מיני מזונות לפני האכילה, כיון

---

440. לחוש לדעה הראשונה המובאת בראש הלכה זו.

441. וזה גם לדעה הראשונה לעיל, ולכן אין פה כאן מה להחמיר.

442. עי' לעיל ה"ח.

443. בדרך כלל, סופגניות מטוגנות בשמן עמוק. עם כל זה, צריך לדעת שמשווקות ג"כ **סופגניות אפויות**, ודינם כדין פת שנילושה ברוב שמן כו', ואין מברכים עליהן באמצע הסעודה.

שהן מטגנות בשמן עמוק וברכתן בורא מיני מזונות לדברי הכל[444]. ודין **קובה**[445] מטוגן, כדין סופגניה (אלא שנאכל למזון ולשביעה).

סופגניות

קובה

נב. עיסה שבלילתה עבה **שבישלוה**, ולאחר מכן **אפו** אותה בתנור, או במחבת בלי משקה, דינה **כדין עיסה שאפו** (אפילו אם היו החתיכות קטנות מכזית), ומברכים עליה המוציא, וברכת המזון אחר אכילת כזית ממנה.

נג. עיסה שבלילתה עבה **שבישלוה**, ולאחר מכן **טגנוה**, דינה **כדין עיסה שטגנוה**, ומברכים עליה בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך לא יאכל ממנה שיעור קביעת סעודה אלא אם כן מברך המוציא על כזית לחם גמור.

444. עי' בטבלה שבעריכת הגה"ר חיים שלום שיחי' דייטש שבסוף ספר שמירת הברכות, ערך סופגניה, הערה 37.

445. הקובה (תרגומו מערבית: כדור) הינו מאכל סורי, לבנוני, וכורדי ועירקי. מדובר בכדור בצק העשוי מקמח ומבורגול, הממולא בבשר בקר ובבצל, שמטגנים בשמן עמוק, או שמבשלים.

הלכה יג

ידידה מתורת "לחם גמור", לתורת "מזונות", על ידי בישול בכלי ראשון, או על ידי טיגון

וכל זה בעיסה שנתבשלה קודם אפייתה. אבל לחם אפוי שנתבשל בקדירה, אין הבישול מוציאו מתורת לחם גמור, לענין ברכה שלא לברך עליו המוציא וברכת המזון בכזית, אלא אם כן נמחה הלחם בבישול, עד שלא נשאר בפרוסות כזית בכל אחד, כי כל פרוסה שנשאר בה כזית, לא נתבטלה עדיין מתורת לחם לענין ברכה, אפילו אין בה תואר לחם כלל מחמת רוב הבישול. ואם לא נשאר בה כזית, נתבטלה מתורת לחם לגמרי, ואפילו נראה שיש עליה תואר לחם, אינו חשוב תואר, ומברכים עליה בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם, אפילו קבע סעודה על פרוסות הרבה שנמחו בבישול, ולא נשאר כזית בכל א'.

ויש אומרים שאפילו לא נמחו בבישול, אלא שמתחלה, קודם הבישול, פירר הפת לפרוסות קטנות פחותות מכזית, כמו שנוהגין לעשות במצות בפסח, אפילו נראה שיש עליהן תאר לחם, לא נחשב תואר, ואפילו חזרו ונדבקו על ידי הבישול ונעשו כזית. וספק ברכות להקל. ומכל מקום, כל בעל נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול מהן כדי שביעה אם יש עליהן תאר לחם, כי אם שיברך המוציא על כזית לחם גמור תחלה. ובטיגון, יש להחמיר בכל ענין:

ידידה מתורת "לחם גמור", לתורת "מזונות", על ידי בישול בכלי ראשון או על ידי טיגון

- אין בישול פרוסת לחם בכלי ראשון, מוציא את הלחם מתורת לחם גמור, אלא אם כן נמחה הלחם **בבישול, עד שלא נשאר בפרוסה**[446] **כזית**, ואז ברכתה בורא מיני מזונות ומעין ג' **אפילו אם קבע סעודה** על הפרוסות, **ואפילו אם נראה שיש עליהם עדיין תואר לחם.**
- **אם פירר את הפרוסות לחתיכות פחותות מכזית לפני הבישול**, אזי מברך עליהן אחרי הבישול **בורא מיני מזונות** וברכה מעין ג'[447], **אך כל בעל נפש יחמיר לא לאכול מהם כדי שביעה אם יש עליהן תואר לחם**, אלא יברך אז **המוציא על כזית לחם גמור.**

446. אפשר לדייק מלשון אדה"ז "כי כל פרוסה שנשאר בה כזית", שדין כל פרוסה בפני עצמו, ולא הולכים בתר רוב הפרוסות.

447. מצד: ספק ברכות להקל.

∞ מאחר וטיגון עמוק דינו כבישול, כנ"ל, דין **קרוטונים פחותים מכזית, שטיגנם בשמן עמוק**, כדין פרוסות אלו, שמן הדין, מברך עליהן **בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'**, ובעל נפש יחמיר לא לאכול מהם כדי שביעה אם יש עליהן תואר לחם.

• **אם טיגן**[448] את פרוסות הלחם, כתב אדמו"ר הזקן ש"יש להחמיר בכל ענין". וביאר אדמו"ר הצמח צדק[449], דהיינו **שכל עוד ולחתיכות תואר לחם** (ואפילו הן פחותות מכזית), אין לאכול מהן מחוץ לסעודה על פת, אפילו לא פחות משיעור קביעות סעודה, אלא יאכל מהם רק לאחר **שיברך על כזית לחם גמור**; משום שיש שתי סברות להחמיר: 1) שיטה לפיה רק בנעשה פחות מכזית על ידי מיחוי של בישול, מאבד תואר לחם, 2) שיטה לפיה טיגון כאפייה.

∞ מצוי מאוד שמטגנים לחם קצת קשה בשמן, אחר שטובלים את הפרוסות בביצה, והרי:

1. החתיכות בדרך כלל יותר מכזית (שזה בערך נפח חצי פרוסה), 2. חתיכות הלחם לא מאבדות בזה תואר לחם. לכן פשוט שפרוסות אלו לא מאבדות את דינם לברך עליהן ברכת המוציא וברכת המזון.

הלכה יג – סיכום והשלכות מעשיות

נד. אין בישול פרוסת לחם בכלי ראשון, מוציא את הלחם מתורת לחם גמור, אלא אם כן נמחה הלחם **בבישול, עד שלא נשאר בפרוסה כזית**, ואז ברכתה בורא מיני מזונות ומעין ג' **אפילו אם קבע סעודה** על הפרוסות, **ואפילו אם נראה שיש עליהם עדיין תואר לחם**. על פי זה, פשוט שאין מברכים על קציצות העשויות מלחם ששרו במים, בשר וירקות, ברכת המוציא לחם מן הארץ, אלא ברכת בורא מיני מזונות[450].

קציצות בשר

448. לא מדובר כאן בטיגון עמוק, שהוא כבישול - עי' הי"ב.

449. צ"צ חידושים על הש"ס, בהגהות לקיצור פסקי הרא"ש, ע' קע"ז ע"א, הובא בקצות השלחן סי' מח, בדי השלחן סקכ"ז וסקל"א.

450. עי' סדר ברגת הנהנין פ"ג הלכות ב-ד.

נה. **אם פירר את הפרוסות לחתיכות פחותות מכזית לפני הבישול, מברך עליהן אחרי הבישול בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'; אך כל בעל נפש יחמיר לא לאכול מהם כדי שביעה אם יש עליהן תואר לחם, אלא יברך אז המוציא על כזית לחם.**

נו. **מאחר וטיגון עמוק, דינו כבישול, כנ"ל, דין קרוטונים פחותים מכזית שטיגנם בשמן עמוק, אחר שנאפו**[451]**, כדין פרוסות אלו: מן הדין, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אם אוכל מהם שיעור קביעת סעודה**[452]**; אך בעל נפש יחמיר לא לאכול מהם כדי שביעה אם יש עליהם תואר לחם.**

קרוטונים מטוגנים

נז. **אם טיגן (בטיגון שאינו טיגון עמוק**[453]**) את פרוסות הלחם, כתב אדמו"ר הזקן ש"יש להחמיר בכל ענין". וביאר הגרא"ח נאה בשם אדמו"ר הצמח צדק, דהיינו שכל עוד ולחתיכות, תואר לחם (ואפילו הן פחותות מכזית), אין לאכול מהן אפילו לא פחות משיעור קביעות סעודה. יוצא שבכל מקרה, יאכל מהן רק לאחר שיברך על כזית לחם גמור. דין זה חל על מצה בריי (מצה שרויה קצת במים (בכדי לרכך אותה, אבל לא מספיק זמן שימוחו כלל) ומערבים בה ביצים ומטגנים אותה, ובחו"ל נוהגים לאוכלה באחרון של פסח), שלאדמו"ר הזקן אין לאוכלה בלי לברך על כזית לחם אחר תחילה**[454]**.**

---

451. בדין קרוטונים שנאפו ולא טוגנו, עי' להלן סביב הט"ו.

452. **[דעת שאר הפוסקים:** נפסק ג"כ **בשו"ע** קסח, י שפירורי לחם שנתבשלו, אם אין בהם כזית, מברך עליהם בורא מיני מזונות ועל המחיה. ועי' **במ"ב** סקנ"ז שכתב שה"מ, אפילו קבע עליהם סעודה, דלא הוי בכלל לחם כלל, רק כמיני קדרה בעלמא].

453. וכן לא מדובר כאן במעט שמן שמושחין כדי שלא ידבק המאכל, עליו כבר ראינו בסוף הי"א שאין דינו כמשקה, והוי אפיה, ולא טיגון.

454. דלא כערוה"ש (קס"ח סל"ז) שסתם שפשוט שעבר ממנו צורת הפת וברכתו מזונות אף בקביעות סעודה (וכן הוא לשאר פוסקים כנ"ל).

מצה בריי

נח. מצוי מאוד שמטגנים לחם קצת קשה בשמן, אחר שטובלים את הפרוסות בביצה (פרנץ' טוסט), והרי: 1. החתיכות בדרך כלל יותר מכזית (שזה בערך נפח חצי פרוסה), 2. והוא עיקר: חתיכות הלחם לא מאבדות בזה תואר לחם. לכן פשוט שפרוסות אלו לא מאבדות את דינם, לברך עליהן ברכת המוציא וברכת המזון.

לחם מטוגן

הלכה יד

לחם גמור – עידוי עליו מכלי ראשון, שרייתו בכלי שני

וכל זה כשנתבשל בכלי ראשון, אבל כלי שני אינו מבשל, ולפיכך אם נתן לתוכו פירורי לחם, אפילו פחותין מכזית, מברך עליהם המוציא, ולאחריהם ברכת המזון בכזית. והוא שלא שהו בתוכו כל כך עד שנמוח והלך תאר הלחם האפוי מהם, אלא עדיין ניכרים שהם לחם אפוי, ולא עיסה.

ועירוי מכלי ראשון הוא ספק אם נדון ככלי ראשון או ככלי שני, ולכן אין לאכול פירורין פחותין מכזית שבקערה שעירה עליהם מכלי ראשון, כי אם בתוך הסעודה, אם יש עליהם תאר לחם. אבל אם שהו עד שנמוחו קצת, הלך מהם תאר לחם האפוי. ואפילו פירורין פחותין מכזית שנשרו בצוננין זמן מרובה, ונמוחו קצת עד שהלך מהם תאר הלחם, ונראים כפירורי עיסה, מברך עליהן בורא מיני מזונות ומעין ג' אפילו בקביעות סעודה. וכל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מהם תאר הלחם. וכן הדין בחתיכות פת שנתייבשו בתנור (שקורין פענץ) ושורין אותו בשכר צונן.

ופירורי לחם העומדים בעינם, אפילו הוא פירור דק כקמח, שאין נראה בו תואר לחם לעין, אף על פי כן, מראהו עמד בו, ולא נתבטל מתורת לחם, ומברכין עליו המוציא:

לחם גמור בכלי שני

אם שהה לחם בכלי שני עד שנמוח, ולא ניכר שהוא לחם אפוי, אזי מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'. וכל זה **אם אין בפרוסות כזית**[455].

עידוי מכלי ראשון על לחם גמור

קיים ספק אם עירוי מכלי ראשון ככלי ראשון, או ככלי שני. לכן לא יאכל פרוסות שיש בהן פחות מכזית, שעירה עליהם מכלי ראשון, ויש להן עדיין תואר לחם, אלא אם כן יברך על כזית לחם גמור וכו'[456]. ואם נמוחו קצת, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'.

---

455. כי הרי אפילו בכלי ראשון, ראינו בהלכה הקודמת שאין להקל אם יש לפרוסות כזית. ולהעיר שלפי ניסוח דברי אדמו"ר הזקן כאן, נראה שאף אם פירר את הלחם לפרוסות פחותות מכזית, לפני שהכניסן לכלי שני, יברך עליהן בורא מיני מזונות כו' מהרגע שיאבד הלחם צורתו ולא יהיה ניכר שהוא לחם אפוי. נעיר עוד שבכלי ראשון, היה די בכך שהפרוסות נהיו פחותות מכזית מפאת הבישול, כדי שנברך עליהן בורא מיני מזונות כו', אפילו אם "נראה" (לשון אדה"ז שם) שיש לפרוסה תואר לחם.

456. כי הרי אם עירוי מכלי ראשון ככלי ראשון, צריך לברך עליהן בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואם ככלי שני, צריך לברך עליהם המוציא וברכת המזון.

חתיכות פחות מכזית ששרה בצוננים זמן מרובה

אם מתקיימים שני התנאים: הפירורים הם **פחות מכזית**, וכן הלך מהם **תואר לחם ונראים כפירורי עיסה**, אזי מברכים עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', **אפילו קבע עליהם סעודה. וכל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מהם תואר הלחם. וכן הדין** בחתיכות פת שנתייבשו בתנור, ושורין אותן **בשכר צונן.**

יוצא שיכולים לברך בורא מיני מזונות על קרוטונים **אפוים** שבצלחתו, אך ורק אם מתקיימים שני תנאים: הקרוטונים קטנים מכזית, וכן: הלך מהם תואר הלחם, ונראים הקרוטונים כפירורי עיסה. וסימן היכר: כל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מה"פירורים" תואר הלחם.

פירודי לחם העומדים בעינם

בזה, אפילו אם הפירור דק כקמח, נחשב שמראהו עמד לו, ולא נתבטל מתורת לחם, ומברכים עליו המוציא לחם מן הארץ.

הלכה יד – סיכום והשלכות מעשיות

נט. אם שרה לחם **בכלי שני עד שנמוח, ולא ניכר שהוא לחם אפוי**, אזי מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'. וכל זה **אם אין בפרוסות כזית.**

דוגמא לזה: קוגל חלה (ברויט קוגל). קורעים את החלה ושורים במים חמים זמן רב עד שנימוחה, והמים מתלבנים (ואז אין כבר כלל לחלה צורת פת, ופשוט שאין "פרוסות" בנפח כזית), ואז סוחטים את החלה, מוסיפים הרבה **תבלינים** שבוחשים יחד עם ה"עיסה", ואופים את ה"קוגל", שברכתו מזונות.

קוגל חלה

ס. קיים ספק אם **עירוי מכלי ראשון** ככלי ראשון, או ככלי שני. לכן לא יאכל פרוסות שיש בהן פחות מכזית, שעירה עליהם מכלי ראשון, ויש להן עדיין תואר לחם, אלא אם כן **יברך על כזית לחם גמור וכו'. ואם נמוחו קצת, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'.**

סא. אם שרה לחם זמן מרובה במים צוננים, ושמתקיימים שני התנאים: הפירורים הם פחות מכזית, וכן הלך מהם תואר לחם ונראים כפירורי עיסה, אזי מברכים עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו קבע עליהם סעודה. וכל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מהם תואר הלחם. וכן הדין בחתיכות פת שנתייבשו בתנור, ושורין אותן בשכר צונן.

יוצא שיכולים לברך בורא מיני מזונות על קרוטונים אפוים שבצלחתו, אך ורק אם מתקיימים שני תנאים: הקרוטונים קטנים מכזית, וכן: הלך מהם תואר הלחם, ונראים הקרוטונים כפירורי עיסה. וסימן היכר: כל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מה"פירורים" תואר הלחם.

הכנסנו את סיכום ענין הפידודים (המוזכרים בסוף ההלכה), יחד עם סיכום הלכה טו.

הלכה טז

פירודי לחם, קמח מצה, ולישתם

פרורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק; אם על ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה ואין עליהם תאר לחם אפוי, מברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם, מאחר שמתחלה, לא היה כזית בכל פירור לבדו.

ולכן מה שנוהגים בפסח לכתוש המצות לפירורין דקין מאוד וחוזרין וגובלין אותו במים חמין ובשומן ומי ביצים, ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה, כשלשין ועושין אותן כעיגולים (שקורין קניידליך או חרעמזליך) ואין עליהם תאר לחם אפוי, מברך עליהם בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם, ואפילו לא נתבשלו אחר כך בקדירה, אלא טגנם במשקה להאומרים שטיגון אינו כאפייה, וכן עיקר, כמו שנתבאר למעלה.

ואם לא הלך מהן תאר הלחם בלישתן, ובישלם בקדירה והלך מהן מחמת הבישול, אף על פי שיש בכל אחד כזית ויותר, מברך עליהם בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם. ולא אמרו שכזית לחם אפוי אינו מתבטל מתורת לחם בבישול, אפילו אין בו תאר לחם, אלא בכזית ראשון הנשאר קיים משעת האפייה, אבל לא בנתפרר וחזר ומתחבר בלישה.

ואם לא הלך מהם תאר הלחם בבישול, יש להחמיר שלא לאכול כדי שביעה, כי אם בתוך הסעודה. ובטיגון יש להחמיר בכל ענין כמו שנתבאר למעלה:

פירודי לחם הפחותים מכזית, וחיבר והדביק את הפירורים על ידי דבש או חלב או מרק

פירורי לחם הפחותים מכזית וחיבר והדביק את הפירורים על ידי דבש או חלב או מרק, ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה, כך שאבדו את תואר הלחם האפוי; מברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם: והיינו אפילו אם קובע עליהם סעודה.

מצה טחונה שגיבל עם מים חמים ושמן ומי ביצים, ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה; ולשין אותם ועושים אותם עיגולים שמבשלים או שמטגנים

מצות טחונות שגיבל עם מים חמים ושמן ומי ביצים[457], ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה (כך שאבדו את תואר הלחם); ולשין אותן ועושים אותן עיגולים, ומבשלים אותם, מברך

457. איתא בחידושי צ"צ קצז, ד: אפילו במים בלבד הכי דינא, ודיברו בהווה, שעושים כן, לפי שאין טבע המים לדבק כל כך, כמו אלו.

עליהם ומעין ג' לעולם: והיינו אפילו אם קובע עליהם סעודה. והוא הדין[458] **אם מטגנים** אותם, להאומרים שהטיגון אינו כאפיה, כנ"ל[459].

פירורי לחם הפחותים מכזית שחברם והדביקם על ידי דבש או חלב או מרק – ועדיין עליהם תואר לחם אפוי

- **אם לא הלך תואר הלחם בלישת הפירורים, ובישל את הלישה, והלך תואר הלחם אחר הבישול**, מברך בורא מיני מזונות **גם בפרוסה שיהיה עליה יותר מכזית**, כי הדרישה שלא יהיה בפרוסה, כזית, אחר הבישול[460], כדי לברך עליה בורא מיני מזונות, היא **לא בפרוסה של פירורים שחיברו שוב.**
- **אם גם לא הלך תואר הלחם אחר הבישול, יש להחמיר שלא לאכול כדי שביעה כי אם** בתוך הסעודה.
- **אם לא הלך תואר הלחם בלישת הפירורים, וטיגן את הלישה**, וגם לאחר הטיגון לא הלך תואר הלחם, **יש להחמיר שלא לאכול אפילו קצת, כי אם** בתוך הסעודה[461].

הלכה טו[462] – סיכום והשלכות מעשיות

סב. פירור לחם העומד בעינו, אפילו אם הוא דק כקמח, נחשב שמראהו עומד לו ולא נתבטל מתורת לחם, ומברכים עליו המוציא לחם מן הארץ[463]. עפ"ז, הברכה על

458. אך עי' קצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סק"ל, שאם בלישה היה רוב מים, מברכים עליהם המוציא וברכת המזון בקביעת סעודה.

459. עי' לעיל הי"ב.

460. עי' לעיל הי"ג.

461. עי' קצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סקל"א, בשם אדמו"ר הצמח צדק.

462. כולל סיכום ענין הפירורים המובא בסוף הי"ד.

463. [**דעת שאר הפוסקים**: וכן פסקו כל הפוסקים, וז"ל השו"ע סי' קסח ס"ט: פת גמור, אפילו פחות מכזית, מברך עליו המוציא, אבל לאחריו, אינו מברך כלום כל שלא אכל כזית. ובס"י: ... ואם אינו לא מבושל ולא מחובר, אלא מפורר דק דק, אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו המוציא וברכת המזון].

קרוטונים אפוים[464] **לא מתובלים**[465] **ולא מטוגנים היא המוציא לחם מן הארץ, אפילו אם הקרוטונים קטנים מכזית. וזאת אפילו אם לכתחילה נאפו להיות קרוטונים**[466].

---

464. ישנם קרוטונים שעברו רק **אפיה**, וקרוטונים **שטיגנו** אותם בשמן עמוק, אחר האפיה. מברכים על הראשונים ברכת המוציא וברכת המזון, ועל האחרונים: בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש (עי' לעיל הי"ג). מבואר בספר הליכות ברכות סי' קסח עמ' קס"א, הערה קכ"א, שאם כתוב על האריזה: **לסלט**, הרי אלו קרוטונים שהם רק אפויים, אך אם כתוב **למרק, או לסלט ולמרק**, הרי אלו קרוטונים מטוגנים.

465. **לגבי קרוטונים מתובלים**: אם עירבו הרבה תבלין **בלישת** הקרוטונים (אך לעיתים קרובות, מערבים את התבלינים באמצע האפיה! - עי' הליכות ברכות עמ' רסא), **עד שאין דרך רוב בני אדם לאכול מהם הרבה, מפני רבוי התבלין**, ברכתם **בורא מיני מזונות** (היינו: אף אם לא טגנו אותם לאחר מכן). וכ"כ לי הרה"ג הרב יוסף שיחי' ברוין.

466. כבר ראינו שיש להסתפק בדעת אדמו"ר הזקן, לגבי הברכה על עוגות יבשות הנכססות. אך פשוט שאין דיון זה קשור **ללחם רגיל שהתייבש**, עליו יש לברך המוציא לכל הדעות. ופשוט גם שחלוקת לחם רגיל שהתייבש, לקרוטונים קטנים, אינו משנה את ברכתו. וכן, לדעת אדמו"ר הזקן, אין לחלק בין לחם רגיל שהתייבש, וחילקוהו לחתיכות קטנות, לבין הקרוטונים התעשייתיים שנעשו **לכתחילה** להיות קרוטונים (וכפי שלא חילקנו לגבי צנימים - עי' לעיל בסיכום והשלכות מעשיות שסביב לה"ט); כי הרי, לשיטת אדמו"ר הזקן, תכונותיה המיוחדות של ה"פת הבאה בכיסנין" הם **"סיבה"** לברך עליה בורא מיני מזונות, ולא רק "סימן". וכך פוסקים למעשה, לגבי קרוטונים אפוים, ידידי הרבנים הגאונים: הרה"ג הרב יוסף ברוין שליט"א, באימייל אלי, והרה"ג הרב אליהו שיחי' פולטורק, בעל פה.

[**דעת שאר הפוסקים**: כבר ראינו בעיונים סביב ה"ט, בדיון אודות "הלחמניות המזונות", שלשיטת השדי חמד באסיפת דינים, מערכת ברכות סימן א, בשם מוהר"י עזריה - מתייחסים ליעוד של הפת (ושלא כשיטת אדמו"ר הזקן, כנ"ל, שלא הזכיר כלל שיטה מעין זו). לשיטה זו, אם **נאפתה למזון ולהשביע**, אין היא פת הבאה בכיסנין, וברכתה המוציא, על כלשהו, וברכת המזון על כזית. **ואם נאפתה לעדון ותענוג**, אזי היא פת הבאה בכיסנין עליה מברכים בורא מיני מזונות ועל המחיה, כל עוד ואין קובעים עליה סעודה. במילים אחרות, לשיטה זו, הלישה ברוב מי פירות כו', אינה סיבה, לפת, להיחשב לפת הבאה בכיסנין, אלא **סימן** בלבד (לכן אם מוכח שנעשתה הפת למזון ולהשביע, אין זו פת הבאה בכיסנין אף אם נילושה ברוב מי פירות כו'). על פי הבנה זו (שהיא הבנת פוסקים רבים, עי' בין השאר בספר **הליכות ברכות** לרה"ג הרב אופיר שיחי' מלכא, עמ' קס"א, וכן **בפסקי תשובות** ח"ב עמ' תנ"ט הערה 86), מחלקים דינית את הקרוטונים האפוים, לשני סוגים: **הסוג הראשון, התעשייתי**, הוא קרוטונים העשוים מבצק רגיל ללחם, אותו אופים. בשלב מסוים של האפיה, חותכים את הבצק לחתיכות קטנות, מתבלים אותן, ואז מסיימים את האפייה, עד שנעשה הפת קשה ונכסס. לשיטה זו, מברכים על סוג זה של קרוטונים: **בורא מיני מזונות** ועל המחיה (והחידוש: אף אם אין מטגנים אותם לאחר מכן), היות ונעשו לכתחילה להיות נכססים (ובהתאם לדעת רוב הפוסקים, לפיהם "נכסס" הוא אחד מסוגי הפת הבאה בכיסנין). **הסוג השני, הביתי**, הוא קרוטונים הנעשים מלחם רגיל, עליהם מברכים **המוציא** וברכת המזון גם לשיטה זו, כי כבר חל על הפת שם לחם, ואין היא יורדת מחשיבותה באופן זה שחותכים אותה לחתיכות קטנות . אך עי' ספר **וזאת הברכה** עמ' 122 בהערה, וכן בסוף הספר, בבירור הלכה סי' ל"ט 2 , עמ' 307-8 - שמסתפק בדין זה, ומביא מצד אחד את דברי השדי חמד, אך לאידך, מאחר שיש, לאותם הקרוטונים התעשייתיים, דין לחם, באמצע האפייה, לא פשוט שיכולים לאבד שם זה בהמשך, על ידי אפייה שניה (וכפי שכתבנו בערך צנימים בשם המנחת יצחק, ע"ש). לכן, למסקנה, כותב שטוב לפטור סוג זה של קרוטונים, בלחם. יש לציין אגב שלא מצאנו את החלוקה הנ"ל בספר **הלכה ברורה**, שפוסק בח"ח עמ' תנח, לברך המוציא על קרוטונים אפוים ולא מטוגנים].

קרוטונים אפוים לסלט

סג. פירורי לחם הפחותים מכזית וחיבר והדביק את הפירורים על ידי דבש או חלב או מרק, ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה, כך שאבדו את תואר הלחם האפוי; מברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם: והיינו אפילו אם קובע עליהם סעודה. עפ"ז, מברכים בורא מיני מזונות על כדורי שוקולד העשוים מפירורי לחם[467].

כדורי שוקולד

סד. קמח מצה שגיבל עם מים חמים ושמן ומי ביצים[468], ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה (כך שאבדו את תואר הלחם); ולשין אותן ועושים אותן עיגולים, ומבשלים אותם, מברך עליהם ומעין ג' לעולם: והיינו אפילו אם קובע עליהם סעודה. והוא הדין[469] אם מטגנים אותם, להאומרים שהטיגון אינו כאפיה, כנ"ל[470]. עפ"ז מברכים על קניידלך העשוי מקמח מצה, שרגילים לגבל עם מים, שמן וביצים, ושמבשלים: בורא מיני מזונות[471].

---

467. רגילים לעשות כדורי שוקולד מפירורי עוגות או מפירורי ביסקוויטים, ופשוט שברכתם בורא מיני מזונות (ע' סדר ברכת הנהנין פ"ג הלכות ב-ד). אך ניתן לעשות כדורי שוקולד מפירורי לחם, והברכה, כמובא בפנים, היא ג"כ בורא מיני מזונות.

468. איתא בחידושי צ"צ קצז, ד: אפילו במים בלבד הכי דינא, ודיברו בהווה, שעושים כן, לפי שאין טבע המים לדבק כל כך, כמו אלו.

469. אך ע' קצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סק"ל, שאם בלישה היה רוב מים, אין לקבוע סעודתו אליהם בלא לברך על לחם גמור.

470. ע' לעיל הי"ב.

471. ואם אוכל מהם שיעור קביעת סעודה, ראה מה שכתבנו לעיל בהלכה י"ב בדין ממולא בפירות, שהגרא"ח נאה הסתפק בדיניהם.

קניידלך

סה. פירורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק, אם **לא הלך תואר הלחם בלישת הפירורים**, ובישל את הלישה, **והלך תואר הלחם אחר הבישול**, מברך בורא מיני מזונות **גם בפרוסה שיהיה עליה כזית**[472].

סו. פירורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק, **אם גם לא הלך תואר הלחם אחר הבישול**, יש להחמיר שלא לאכול כדי שביעה, כי אם בתוך הסעודה.

סז. פירורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק, אם **לא הלך תואר הלחם בלישת הפירורים, וטיגן את הלישה**, וגם לאחר הטיגון לא הלך תואר הלחם, יש להחמיר **שלא לאכול אפילו קצת**, כי אם בתוך הסעודה [473].

472. כי הדרישה שלא יהיה בפרוסה, כזית, אחר הבישול, כדי לברך עליה בורא מיני מזונות; היא לא בפרוסה של פירורים שחיברו שוב.

473. עי' קצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סקל"א, בשם אדמו"ר הצמח צדק.

נספח

הלכה א – סיכום והשלכות מעשיות

א. ככלל, יש להבחין בין שלשה סוגים של דברי מאפה

1. לחם גמור. לחם גמור הוא לחם העונה לד' הקריטריונים הבאים: **א.** בלילתו מורכבת מקמח ומים (עשוים להיות עוד מרכיבים בכמויות קטנות, כפי שיתבאר בהמשך), **ב. בלילתו עבה** שניתן ללוש בידים, **ג.** הלחם צריך להיות **אפוי בתנור, או במחבת** ללא מים וללא (או עם מעט מאוד) שמן. **ד. רגילים לקבוע עליו סעודה.** לחם גמור מצריך נטילת ידים **וברכת המוציא** לפני אכילתו, וברכת המזון לאחר אכילת כזית ממנו.

2. לחם שאינו גמור. סוג זה של פת כולל סוגי פת שונים (שיפורטו בהמשך), שאין רגילים לקבוע עליהם סעודה. מברכים על לחם שאינו גמור: **בורא מיני מזונות** לפני אכילתו, וברכה מעין ג' אחר אכילתו, אך כאשר אוכלים ממנו **שיעור קביעת סעודה** (יפורש להלן), חייבים בנטילת ידים, **בברכת המוציא**, ובברכת המזון.

3. מיני "מזונות" גמורים. הברכה לפני אכילת סוגי מאפה ובישולים אלו תהיה תמיד **בורא מיני מזונות**, ואחרי אכילתם, בדרך כלל: ברכה מעין ג' עבור אכילה של לפחות כזית מהם; וזאת **אפילו אם יקבע עליהם סעודה.**

ב. אם אכל **לחם גמור**[474] **כדי שביעה**[475], מחויב בברכת המזון מן התורה. ואם אכל ממנו **כזית או יותר, ולא שבע**, מחויב בברכת המזון מדרבנן. לכן אם מסופק אם בירך או לא ברכת המזון: אם שבע, אזי יברך ברכת המזון מספק (כולל הברכה הרביעית); ואם לא שבע, לא יברך ברכת המזון מספק[476].

ג. כשאוכל **לחם שאינו גמור** בשיעור קביעת סעודה[477], חייב גם כן בברכת המזון. בפחות מכך, מברך ברכה מעין ג'. וכשהוא אוכל פחות משיעור קביעת סעודה, אך הוא עצמו שבע, מחויב מן התורה בברכה מעין ג'[478].

---

474. בשו"ע אדמו"ר סי' קעז סוס"ב כתב: שכל מה שבא תוך הסעודה, הוא מכלל השביעה שנאמר בה ושבעת וברכת. ועפ"ז, לחם, לאו דוקא. ובהערותיו של הרה"ג הרב אברהם אלאשווילי שעל סדר ברכת הנהנין, הלכה זו, כתב לחלק בין פת גמורה, אליה מצטרף כל אוכל לכדי שביעה, לפת שאינה גמורה, אליה מצטרף רק לפתן המשביע, כמובא להלן ה"ג.

475. עי' לעיל בחלק העיונים מה הגדרת "כדי שביעה".

476. שו"ע אדמו"ר סי' קפד ס"ב.

477. רבו הדעות בשיעור זה, לכן בפועל יש לנהוג כמפורט בהלכה הבאה.

478. שו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח.

ד. **משום ספק ברכות להקל, שיעור הכזית הקובע לברכות אחרונות הוא 1/2 ביצה[479], שעל פי שיעורי הגרא"ח נאה (אך עי' בהערה[480] לגבי דעת רבותינו נשיאנו בזה) הוא 26.5 סמ"ק; ולא 1/3 ביצה[481]. וזמן "כדי אכילת פרס" נע בין 3 דקות ל-7 דקות, לפי השיטות[482]. ולכתחלה, יאכל הרבה פחות[483] מ-1/3 ביצה (היינו מ-18 סמ"ק) בדבר שאינו צריך כזית[484]; או לפחות 1/2 ביצה (26.5 סמ"ק), בכדי אכילת פרס.**

הלכה ב – סיכום והשלכות מעשיות

ה. **קביעת סעודה על לחם שאינו גמור, היא משיעור אכילה של 4 ביצים (230 סמ"ק)[485] של פת, וזאת בתנאי שישבע (תנאי זה היא חומרה של אדמו"ר הזקן) [486](עבור אכילה ממנה לא ישבע, החיוב בנטילת ידים, בברכת המוציא ובברכת המזון הוא רק החל מאכילה של חצי עשרון. כ-1.25 ליטר).**

ו. **אם יאכל מלחם שאינו גמור בשיעור הנמוך מ-4 ביצים, אך ישבע (או פחות מחצי עשרון, החל משיעור 6 ביצים, ולא ישבע), יצטרך לברך על כזית לחם גמור, מספק[487]. עבור אכילה של פחות מכביצה לחם גמור, יטול ידים ללא ברכה[488].**

ז. **עבור אכילה שממנה לא ישבע, יברך בורא מיני מזונות וברכת על המחיה, וזאת בתנאי שהאכילה תהיה פחותה מ-6 ביצים[489].**

---

479. כשיטת התוספות והמרדכי.

480. יש לציין שברוסיה היו נהוגים שיעורים גדולים יותר, ועי' בזה בספר קיצור הלכות משו"ע אדמו"ר הזקן במילואים לסי' רמב, עמ' יז ואילך; ובמאמרו של הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שליט"א בקובץ התמים (שע"י בית משיח) גליון ז' מחודש ניסן ה'תשס"א, שם מביא שיעור ביצה של 66.6 מ"ל (וכזית - חצי ביצה, 33.3 מ"ל), ועוד שיטה, ע"פ **כת"י הרבי הצ"צ** (המובא בקובץ יגדיל תורה גליון ס' עמ' רסג), לפיה שיעור ביצה הוא 76.6 מ"ל, **וכזית** (חצי ביצה): **38.3 מ"ל**. ועי' באג"ק אדמו"ר ח"ג סוף אגרת תקנב שבשיעורי תורה ס"א "מיקל ביותר".

481. לשיטת הרמב"ם כזית הוא קצת פחות משליש ביצה, עי' בהערותינו שבתחילת הפרק.

482. ע"פ קצות השלחן סי' נט בדי השלחן סק"ד וספר המנהגים עמ' 45 הערה 3, עי' באריכות בהערותינו שם.

483. לשון שו"ע אדמו"ר סי' תפ"ו ס"א, והוא כי, כנ"ל, לשיטת הרמב"ם, כזית הוא פחות מ-1/3 ביצה.

484. שו"ע אדמו"ר שם.

485. שיעורי תורה לגרא"ח נאה סי' ג' סט"ז. ועי' להלן שאת הנפח, משערים ללא דחיסה (ושלא כשיטת הגרא"ח נאה).

486. [**דעת שאר הפוסקים:** בשו"ע של מרן, סי' קסח ס"ו, פסק: פת הבאה בכיסנין, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולאחריו ברכה אחת מעין שלש. ואם אכל ממנו שעור שאחרים רגילים לקבע עליו, **אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו המוציא וברכת המזון**].

487. [**דעת שאר הפוסקים:** בשו"ע של מרן שם: ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו, אף על פי שהוא קובע עליו, אינו מברך אלא בורא מיני מזוונות וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם].

488. שו"ע אדמו"ר סי' קנח ס"ב.

489. עי' בחלק העיונים, שם ערכנו טבלה המסכמת את שלושת הסעיפים האחרונים כאן.

ח. כאשר משערים את הנפח של מאפה כלשהו, משערים אותו כמות שהוא, ללא שום מעיכה; אלא שאת החללים הגדולים[490], לא לוקחים בחשבון[491]. לגבי פת ספוגית, כפת של עוגת ספוג[492], של לחם אחיד או של ה"לחמניות"[493] הרגילות[494], שצפיפותן נמוכה, משקלו של חלק של מאפה בנפח של כזית, נמוך מאוד. ע"פ ספר "כזית השלם", יוצא כי כזית לחם אחיד פרוס הוא קצת יותר מ-1/4 פרוסה, ומשקלו כ-8 גרם; וכי כזית לחמניה הוא כ-1/12 לחמניה, ומשקלו כ-7 גרם. מספרים אלו רחוקים מאוד מכזית של 27 גרם או של 30 גרם לו אנחנו רגילים![495]

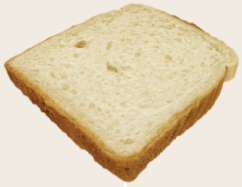

יש בפרוסה זו בין 3 ל-4 כזיתים!

יש בלחמניה זו כ-12 כזיתים,

---

490. ע' בספר שערי הברכה פרק י"ד ס"ה שנותן לזה גדר המתקבל מאוד על הדעת: אם הם חללים רגילים המצויים בכל מיני המאפה, כגון לחם ועוגות שעיסתם נעשית ספוגית לאחר אפייתם, מצטרפים החללים עם המאפה לשיעור ברכה אחרונה, ומשערים כזית **בנפח הכללי של המאפה**; אך אם החללים גדולים מהרגיל, **כמו שמצוי בסופגניות, בבורקס וכדומה, אינם מצטרפים לשיעור**, וצריך למעוך את המאפה כשבאים לשער את גודלו.

491. ע"פ שו"ע אדמו"ר סי' תפו ס"ב.

492. שבלילתה מבוססת על ביצים מוקצפות, כך שמוחדר בה אויר, המקנה לעוגה את המרקם שלו הספוגי.

493. חשוב לציין כי אין שום קשר בין המכונה "לחמניות", בלשון המודרנית, להן אנחנו מתייחסים כאן; לבין הלחמניות עליהם חז"ל מדברים (ברכות מב, א), אליהן מתייחס אדמו"ר הזקן להלן ה"ה.

494. את בצק הלחם והלחמניות מתפיחים בעזרת שמרים, או, מאז המצאתם לפני כ-120 שנה, בעזרת אבקות האפיה. אבקות אלו מבוססות על תערובות שמגיבות עם המים, כשהן באות במגע אתם, ויוצרות גז פחמן דו חמצני CO_2, שאחראי על יצירת בועות בבצק, העוזרות להתפחתו. כיום, התערובות המצויות באבקות האפיה יוצרות תגובה שניה, בטמפרטורה גבוהה, בזמן האפיה.

495. **יש לציין כי הרוב המכריע של הפוסקים (כולל רבני חב"ד) דוחה את שיטת הגרא"ח נאה, לפיה דוחסים את הבצק של פת ספוגית כדי לשער את נפח הכזית**; ע' בחלק העיונים בו הארכנו מאוד בביאור סוגיה זו.

במילים אחרות, יש בה כ-6 ביצים, ולכן אי אפשר לאכול אותה בלי נטילת ידיים וברכת המזון (אלא שאם אינו שבע, יאכל כזית לחם גמור)[496]!

ממדי קופסת גפרורים Three Stars אחת:

3.5 * 5.3 * 1.2 שהם 22.3 סמ"ק - קצת פחות מכזית.

לכן:

הנפח של 4 ביצים (230 סמ"ק) הוא נפחם של קצת יותר מ-10 קופסאות גפרורים (10.3 קופסאות).

ט. **אם אוכל כזית מאפה שברכתו בורא מיני מזונות[497], שבעיסתו הדגן עורב באופן שיש במאפה לפחות כזית דגן בכדי אכילת פרס[498]** (המשמעות היא, שהיחס בין הדגן לכל התערובת, בנפח, הוא כ-1/6 [499]), **אזי יש לברך ברכה מעין ג' אחר האכילה[500]; כל זה בתנאי שאוכל כזית מן העוגה[501] בזמן של עד "כדי אכילת פרס"[502]. יש לציין שאף על פי שלכמה דעות, הקרם או הריבה וכו' שבעוגת טורט וכד', שלא**

---

496. **יש לעובדה זו חשיבות גדולה כאשר מדובר בפת הבאה בכיסנין (בנ"ד: ב"לחמניות מזונות"), כי 4 ביצים (ושביעה) מהווים שיעור קביעת סעודה המחייב נטילת ידים, ברכת המוציא וברכת המזון.**

497. לפי הכללים שיפורטו בקובץ זה.

498. המקרה בו אין בעוגה כזית דגן בכדי אכילת פרס, נידון בסעיף הבא.

499. עי' בחלק העיונים.

500. יש לציין **שבעלי שיטה זו חולקים על השיטה המובאת במ"ב** סי' רח סקמ"ח ובביאור ההלכה, לפיה טוב ליזהר לאכול בפועל כזית מן הדגן כדי לברך ברכה מעין ג' - עי' בחלק העיונים.

501. וכ"פ **הגה"ר יוסף ישעי' ברוין** (Ask the Rav #4393) , וז"ל: בוופלים, בלינצ'ס, ועוגת גבינה, אם יחס הדגן לשאר הרכיבים הוא אחד משישה, **היינו שלפחות ששית מהעוגה (וכדומה) הוא מקמח**, מברך על המחיה אם אכל כזית.

502. **בקצות השלחן** סי' נט, בדי השלחן סק"ד, כותב הגרא"ח נאה, בשם הצמח צדק, שהוא **"ששה או שבעה דקות"**. והדברים מובאים **בספר המנהגים** עמ' 45. ושם בהערה 3: "ובשד"ח פאת השדה אסיפת דינים מע' אכילה בסופה הובאה שמועה מהרה"צ וכו' הר"ה מפאריטש בשם הצ"צ אשר שיעורי אכילת פרס הוא **"לא פחות משלשה מינוטין ולא יותר על שבעה מינוטין"**; ואף שאין אנו אחראין לכל השמועות ובפרט שהוא בסתירה לשו"ת הצ"צ הנ"ל - **למיחש מיבעי"**, ע"כ. ועי' ב"לוח יומי הלכה למעשה, שבועות התשפ"ב", לרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין, מילואים יא עמ' ס"ט - ע"ב, שהעיר, ע"פ שיעורי תורה לגרא"ח נאה, שהשיעור של 7 דקות הוא לפרס של 4 ביצים ולא של 3 ביצים, ע"ש בעיון.

מעורבים בעיסה, לא נחשבים בחישוב הכזית[503], והוא הדין לפי זה, שהשוקולד שבוופל ג"כ לא נחשב בשיעור הכזית; הרי שלדעת אדמו"ר הזקן, אם הכל נאפה יחד, גם בנוגע לדברי מאפה אלו, יברך ברכת "על המחיה" על אכילת כזית מן התערובת, וזאת בתנאי שיהיה כזית דגן בכדי אכילת פרס בעוגה[504], וכנ"ל.

עוגת טורט

י. כאשר אוכלים כזית מן עוגה, שבעיסתה מעורבים יחד עם הקמח מחמשת מיני הדגן, גם שאר קמחים, כקמח תירס וכד', או/ו שאר דברים, כדבש וכד'; ושהיחס בין קמח הדגן לשאר התוספות קטן מ-1/6; על אף שהברכה הראשונה נשארת "בורא מיני מזונות"[505], באים למחלוקת ראשונים לגבי הברכה האחרונה: לשיטת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, מברכים בכל אופן ברכה מעין ג', אך לדעת רבינו יונה, מברכים אז ברכת "בורא נפשות". במקרה זה, פוסק אדמו"ר[506] הזקן לחוש לשתי השיטות[507], ולאכול, נוסף על העוגה, כזית מאכל שברכתו האחרונה ודאי "על המחיה", וכזית שברכתו האחרונה ודאי "בורא נפשות"[508].

---

503. עי' שו"ת פרח שושן או"ח כלל א סוף סי ג'; ברכת ה' ח"ב עמ' ק"ע; ספר ברכת הנהנין לרה"ג הרב יחיאל מיכל שטרן, עמ' רכ"ב; לגבי בצק ממולא בפירות - וה"ה הכא. וכן דעת המנחת שלמה ח"א סי' צא ס"ד (עמ' תקמ"ה, אך עי' הערה הבאה), וכ"פ באול"צ ח"ב עמ' קכ"ט, וכ"פ בהלכה ברורה ח"י עמ' תט"ז.

504. כותב **הגרש"ז אויערבאך ז"ל** שם ב"מילואים והשמטות" (עמ' תקס"ב), על מה שהבאנו בשמו בהערה הקודמת: כל זה כפי הכרעת המשנ"ב כהחיי אדם בסי' ר"ח סעיף ט', אך העירו לי שבשו"ע הרב סי' רי"ב ובעוד מקומות, מבואר שסובר דאם נאפה או נתבשל ביחד, ויש בכל התערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, שאף אם אכל רק כזית בלבד מהתערובת, אפילו הכי, מברך לאחריו מעין שלש, עכ"ל. וכתב לי **הרה"ג הרב יוסף ישעי' שיחי' ברוין**, שאף הוא סובר שיש לצרף גם את המילוי וכד' שאינו מעורב בעיסה, לכזית הנצרך לברכת על המחיה, מסתימת אדמו"ר הזקן שלא חילק, והוסיף: "ויתר על כן, מוכח בכ"מ בדעת אדה"ז בעיקר וטפל, שגדר כל שי"ב מה' מיני דגן מברך בורא מיני מזונות, שכל התערובת נקראת על שם הדגן ... ובפשטות הוא הדין נמי לגבי שיעור כזית".

505. ע"פ סדר ברכת הנהנין פ"ג הלכות ב-ד.

506. עי' סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב ופ"ח ה"ד.

507. **ולהעיר: מצב זה עשוי להתרחש כשאוכל שניצלים, שלרוב הפוסקים יש לברך עליהם בורא מיני מזונות, בגלל הציפוי, אך בהם יתכן שלא יהיה כזית מזונות בכדי אכילת פרס.**

508. סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב, עי' לעיל באריכות, בחלק העיונים, מה שכתבנו בנושא זה; והיא הבנה מחודשת (אף אם כבר הובאה בספרי כמה מפוסקי זמננו).

הלכה ג – סיכום והשלכות מעשיות

יא. אם אוכל כמות של ד' ביצים של לחם שאינו גמור ואינו שבע מאכילת לחם זה לבדו, אך שבע בצירוף אכילת לפתן המשביע, כבשר, דגים או גבינה; נחשב הדבר כאילו שבע מן הלחם הלא גמור לבדו, וחייב בנטילת ידים, בברכת המוציא ובברכת המזון[509]. מצב זה מצוי מאוד לאור העובדה כי אכילת "לחמניה מזונות" כבר נחשבת לאכילת יותר מ-4 ביצים של לחם שאינו גמור[510].

יב. אם אוכל פחות מד' ביצים של לחם שאינו גמור (אפילו אכל רק כזית)[511], ואינו שבע מאכילת לחם זה לבדו, אך שבע בצירוף אכילת לפתן המשביע; אזי נחשב (גם כאן) זה כאילו שבע מן הלחם הלא גמור שאכל, ועליו ליטול ידים, לברך המוציא על כזית לחם גמור לפני תחילת האכילה, ולברך ברכת המזון בסוף אכילתו[512]. יש לציין שמצב זה מצוי מאוד!

הלכה ד – סיכום והשלכות מעשיות

יג. אם בירך בורא מיני מזונות על לחם שאינו גמור, ונמלך לאכול ממנו שיעור שביעה וקביעות סעודה, נכון שיברך מעין ג' על מה שאכל, יטול ידיו, יברך המוציא, יאכל מאותו לחם שאינו גמור (לפחות כמות של ד' ביצים) עד כדי שביעה, ויברך ברכת המזון[513] (פשוט שיכול גם ליטול ידיו ולברך המוציא על כזית פת גמור,

---

509. [**דעת שאר הפוסקים:** כבר ראינו שלשיטת **השו"ע** קסח, ו, אכילת פת הבאה בכיסנין בשיעור שאחרים קובעים עליה סעודה, נחשבת לקביעת סעודה אף אם לא שבע, כי בטלה דעתו אצל כל אדם, ונוטל ידיו בברכה ומברך ברכת המוציא וברכת המזון].

510. עי' מה שכתבנו בנידון ב"סיכום והשלכות מעשיות" על הלכה ב'.

511. פשוט. וכ"כ הגה"ר אברהם אלאשווילי על סוף ה"ב דלעיל.

512. [**דעת שאר הפוסקים:** כותב **המ"ב** קסח, כד: כתבו האחרונים דאם ... אכלו עם בשר או דברים אחרים שמלפתים בו הפת, סגי כשאוכל שיעור שאחרים רגילין לשבוע ממנו כשאוכלין גם כן עם דברים אחרים, עכ"ל המ"ב. והוא ע"פ דברי **המ"א** סקי"ג. אך **הכף החיים** אות מז כתב בשם הברכי יוסף שאין ראיות המ"א מכריעות, והוסיף על זה הכה"ח: גם לשון הטור והש"ע לא משמע הכי, שכתבו ואם אכל **ממנו** שיעור וכו'; משמע דדוקא אכילת השיעור תהיה ממנו, ולא בהצטרפות דבר אחר עמו. וכן **בהלכה ברורה** ח"ח עמ' תל"א-ב דוחה להלכה את דברי המ"א, ע"פ שו"ת יביע אומר ח"ח או"ח סי' כב אות כא, ח"ט סי' צח אות כא, וח"י סוף סי' יח].

513. [**דעת שאר הפוסקים: בשו"ע של מרן** סי' קסח ס"ו דן במקרה של מי שנמלך ואכל שיעור קביעת סעודה (שזהו מעין בדיעבד), ובזה כותב: ואם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט וברך בורא מיני מזונות, ואחר כך **אכל** שיעור שאחרים קובעים עליו, **יברך ברכת המזון אף על פי שלא ברך המוציא תחלה.** ועי' **במ"ב** סקכ"ו שכתב ע"ז: יברך עליו בהמ"ז: כיון שהשלים לשיעור קביעת סעודה. **אבל המוציא אין צריך** לברך על מה שנמלך לאכול, כיון **דאין במה שמונח לפניו** אחר שנמלך, שיעור קביעת סעודה, אלא ביחד עם מה שאכל כבר. **ואם באמת יש** שיעור קביעת סעודה במה שלא אכל עדיין, צריך **ליטול ידיו ולברך המוציא ועל נטילת ידים וברכת המזון. ובשער הציון** סקכ"א, כתב: אבל לענין ברכת בורא מיני מזונות, תלוי בזה אם היה נמלך גמור [דהיינו שהיה בדעתו מתחלה שלא לאכול יותר, ואחר כך נמלך לאכול עוד], צריך לברך

ואז כבר יוכל לברך ברכת המזון). בדומה לצירוף הלפתן לעיל, גם כאן האכילה הראשונה אינה מצטרפת לשיעור 4 הביצים, אך מצטרפת לענין השביעה, היינו שמספיק (כדי שיברך על נטילת ידים, המוציא וברכת המזון), שישבע בצירוף האכילה הראשונה, אך בתנאי שיאכל, כנ"ל, (לפחות) 4 ביצים של אותו לחם שאינו גמור באכילה השניה לבדה[514].

הלכות ה–ו – סיכום והשלכות מעשיות

יד. אם הבלילה רכה מאוד והרקיקים דקים מאוד (טריתא - בלינצעס)

מברכים על המאכל בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך לאחר וישנו ספק אם יש ב"לחם" זה קביעות סעודה או לא - יברך המוציא על כזית לחם גמור אם ירצה לאכול ממנו שיעור קביעות סעודה. נפקא מינה לגבי בלינצ'ס, קרפים (מעין בלינצ'ס, ללא שמרים crepes) -, וכן לגבי לחוח תימני[515]; עליהם מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם ירצה לאכול מהם שיעור קביעות סעודה[516], יטול ידיו ויברך המוציא על כזית לחם גמור[517].

בלינצ'ס

קרפים

לחוח

בורא מיני מזונות, כן כתבו המחצית השקל ושאר אחרונים. ולכאורה בענייננו, הלא בודאי, אף דלא חישב בההיא מתחלה שלא לאכול יותר, כחישב דמי, דהלא ידוע דאם אוכל כשיעור קביעת סעודה, מברך המוציא, וגם נוטל ידיו, והוא, כיון שבירך רק בורא מיני מזונות, על כרחך דדעתו היה שלא לאכול כשיעור זה, עכ"ל שער הציון. ובדומה לדברי בעל המ"ב כתב **בהלכה ברורה** ח"ח עמ' תכ"ט: ולענין ברכה ראשונה כשהיה בדעתו ורוצה לאכול כשיעור קביעות סעודה, הדבר תלוי, שאם בדעתו לאכול ממה שהביאו לפניו עתה כשיעור קביעות סעודה **מלבד מה שאכל מתחלה**, בזה **צריך ליטול ידיו ולברך "המוציא" על מה שבא לאכול עתה (ולאחר מכן מברך "ברכת המזון")**, **אבל** אם אינו אוכל מכאן והלאה כשיעור קביעות סעודה, אלא אוכל פחות מכך, באופן **שישלים לשיעור קביעות סעודה** בצירוף מה שאכל כבר, מברך "מזונות" על מה שבא לאכול עתה (ואין ברכת "מזונות" שבירך מתחלה פוטרת מה שבא לאכול עתה, שהרי היה בדעתו מתחלה שלא לאכול יותר, ועתה נמלך בדעתו), **ולאחר שסיים אכילתו, מברך "ברכת המזון"**].

514. עי' בחלק העיונים, שאדה"ז חזר בו, בהלכה זו, מפסיקתו בשו"ע אדמו"ר סי' קסח ס"ח.

515. לחם שאופים התימנים, שבלילתו רכה ביותר ושופכים אותה על מחבת חם עד שנאפה, עי' הלכה ברורה ח"ח עמ' תמ"ד.

516. דבר שלכאורה לא כל כך מצוי.

517. [**דעת שאר הפוסקים: קרפים** - לפי **השו"ע** סי' קסח סט"ו, לגבי טריתא, וכ"פ **ההלכה ברורה** סי' קסח עמ' תמ"ח, מברך עליהם בורא מיני מזונות גם אם קובע עליהם סעודה. **לחוח** - ע"ז פוסק **ההלכה ברורה** שם עמ' ת"צ שאם קובע עליו סעודה, מברך המוציא וברכת המזון, כאשר נעשה בתוך מחבת].

טו. להעיר: הוורפ (Wrap) וכן הטורטיה[518] עשוים מבלילה עבה, ולכן אם עשוים מקמח חיטה (ולא מקמח תירס) וממים (ולא ממי פירות), ברכתם המוציא, ולא מזונות כברכת הלחוח.

וורפ

טורטיה

טז. מברכים על וופלים[519]: בורא מיני מזונות[520], ואין בהם קביעת סעודה[521].

וופלים

והוא הדין לגבי אובלטים - עי' להלן[522].

יז. אם הבלילה רכה והרקיקים דקים מאוד, או שהבלילה רכה מאוד וה"לחם" (המאכל) נעשה עב קצת, מברכים על המאכל בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ובקביעות סעודה, מברך המוציא וברכת המזון על מאכל זה עצמו. נפקא מינה לגבי פאנקייקס (pancakes)**, עליהם מברכים בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם ירצה לאכול מהם שיעור קביעות סעודה, יטול ידיו ויברך עליהם המוציא וברכת המזון.**

---

518. שלא כהלחוח העשוי מבלילה רכה, והאווירי מאוד, הטורטיה עשויה מבלילה עבה המכילה מעט מים והמתגלגלת בקושי. הוורפ עשוי אף הוא מבלילה עבה, אך הוא דק מאוד.

519. עי' שו"ת אור לציון ח"ב עמ' ק"א בהערות, שכותב: **ואף שהמילוי של הוופלים לא ניתן אלא לאחר האפיה, מכל מקום, כיון שדרכם בכך, חשיב פת העשויה כמין כיסים שממלאים בה, ומברך עליה בתוך הסעודה** (לשיטת הרב בן ציון אבא שאול ז"ל, מברכים בתוך הסעודה על פת הממלאת את שלושת הקריטריונים של "פת הבאה בכיסנין"; לדעת אדמו"ר הזקן, מספיק שהפת תהיה בצורת כיס הממולא במיני מתיקה, כפי שיבואר להלן - ולכן הדברים כאן מתאימים גם לשיטת אדה"ז). אך עי' בשו"ת עמק ברכה ח"א עמ' י"ב בהערות, שהסתפק בנידון.

520. עי' בחלק העיונים שגם כשהוופלים מיוצרים בשיטת אקסטרוזיה, בה מגבלים תערובת קמחים ללא שום מים, ברכתם בורא מיני מזונות (ע"פ פסיקת הגר"ש וואזנר ז"ל).

521. כי הרקיקין דקין **עד מאוד** אחר האפיה - עי' מ"א סי' קסח סק"מ ע"פ השל"ה והב"ח.

522. להלן ה"ז-ט.

פנקייקס

יח. **אם הבלילה רכה והלחם דק, או שנעשה עב קצת** על אף שמן הדין מברכים על פת זו בורא מיני מזונות, **טוב לחוש** לדעה לפיה יש לברך עליה המוציא, **ולברך המוציא על כזית לחם גמור**, וברכת המזון אחר האכילה; **ואם ירצה לאכול שיעור קביעות סעודה, יוכל לברך המוציא על לחם זה עצמו.**

הלכות ז–ט – סיכום והשלכות מעשיות

כללי:

יט. פת הבאה בכיסנין הוא אחד מסוגי הלחם שאינו גמור, עליו מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך אם אוכל ממנו שיעור קביעת סעודה, מברך המוציא וברכת המזון, כפי שראינו לעיל. ישנן ג' דעות לגבי מהות פת הבאה בכיסנין, וכדלהלן.

פת כמין כיס הממולאת במיני מתיקה (דעת רבנו חננאל והרשב"א):

כ. **לדעת רבנו חננאל והרשב"א, פת הבאה בכיסנין היא פת גמורה העשויה כמין כיס, וממלאים אותה קודם אפייתה בכל מיני מתיקה**[523]. **לפי אדמו"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין, דעה זו מקובלת על הכל.**

שטרודל אגוזים

523. חשוב לציין כי על אף שלדעת פוסקים רבים, בחישוב הכזית שיש לאכול כדי להתחייב בברכה מעין ג', אין מילוי הפירות מצטרף - עי' שו"ת פרח שושן או"ח כלל א סוף סי ג', ברכת ה' ח"ב עמ' ק"ע, ספר ברכת הנהנין לרה"ג הרב יחיאל מיכל שטרן, וע"ע הלכה ברורה ח"י עמ' תט"ז בדומה - ולפוסקים אלו הוא בשונה מדברים המעורבים בעיסה (ועי' לעיל סביב לה"ב שנדרש שיאכל כזית מן העוגה, ובתנאי שלפחות 1/6 ממנה היא מן הדגנים - ע"ש); הרי שלדעת אדמו"ר הזקן, המילוי כן מצטרף לכזית - ראה בכל זה בדברינו סביב ה"ב. ופשוט שצריך ג"כ **שיאכל כזית מהעוגה בכדי אכילת פרס** - עי' **סדר ברכת הנהנין** פ"ח ה"ב; **מנחת שלמה** ח"א סי' ע"א ס"ד.

כא. עיסה זו הממולאת במיני מתיקה, נחשבת לפת הבאה בכיסנין רק אם המילוי הוא העיקר בה[524]**, כי אז נחשבת העיסה כעשויה לעידון ותענוג, ולא למזון ולהשביע.**

כב. לגבי התנאי של "כיס", יש להסתפק אם צריך שהפת תהיה דוקא ככיס ממולא, או שגם עיסה שאפו כאשר מעורב בה, או שישנו בשכבה החיצונית, רבוי מיני מתיקה, תיחשב לפת הבאה בכיסנין[525]**. בזה נחלקו פוסקי זמננו, אך לפי דברי אדמו"ר הזקן לפיהם מה שפת זו נחשבת לפת שאין רגילים לקבוע עליה סעודה, הוא משום ש"מזון העיסה הוא טפל" למילוי; אין מקום לחלק**[526]**, וכל שהמילוי או הציפוי הוא העיקר ונאכל לעידון ותענוג, הוא בכלל זה, אלא שדיברה הגמרא ("בכיסנין") בהווה. ולכן מסקנתנו למעשה היא שענין הכיס הוא לאו דוקא - והוא הדין כאשר ישנו רבוי מיני מתיקה בעיסה בלי שתהיה בצורת כיס, או אפילו כאשר מיני המתיקה נמצאים בשכבה חיצונית.**

כג. כל עיסה שהמילוי טפל אליה, אף על פי שאוכלה לבדה אחר שנטל המילוי ממנה, אינו מברך עליה אלא בורא מיני מזונות, ולא המוציא, הואיל ובשעת אפייתה, היתה באה בכיסנין[527]**.**

---

524. תנאי זה (המוזכר כאן בסב"ה פ"ב ה"ז) מהווה חידוש על מה שנפסק בשו"ע אדמו"ר קסח, י, שם לא הוזכר תנאי שיהיה המילוי עיקר. **אך יש לציין ש"העיקר" אין הכוונה שהמילוי יהיה הרוב, אלא שיהיה המאפה עשוי "לעדון ותענוג".**

525. בספר ליבון הברכה (השלמה לספר "וזאת הברכה") נוטה לדעה זו האחרונה "כי עיקר הטעם שמועיל ממולא הוא שניכר שינוי בעיסה בגלל המילוי במיני מתיקות הניכרים לעצמם". וכן בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' כ"ב עמ' ס"ז) כתב שאין נ"מ אם ה"מילוי" הוא בתוך כיס או מעל הבצק. ובדומה כתב בהלכה ברורה (ח"ח עמ' תפ"ד בבירור הלכה סקל"ז) ש"לא מצאנו גם לאחד מן הפוסקים בדורות הקודמים שדנו בדין זה שיאמר שיש לחלק בזה". אך עי' באור לציון (ח"ב פי"ה הע' י', עמ' ק"א) שכתב שממולא הוא בדוקא אבל "מבחוץ, כגון עוגיות שמפזרים עליהן סוכר מלמעלה ... חסר להן התנאי של ממולא". וכך דעת בעל שו"ת עמק ברכה ח"א ג"כ מאחר ו"רבותינו הגאונים והראשונים דקדקו מאד שיהא פירושם תואם לשון הגמרא" ("פת הבאה בכיסנין").

526. וכך דעת ידידי הגה"ר אליהו שיחי' פולטורק.

527. שו"ע אדמו"ר קסח, י, ע"פ ט"ז סק"ח. ושם מוסיף אדה"ז: אבל אם אינו אוכל אלא **המילוי** שנטל ממנה לבדו, מברך עליו ברכה הראויה לו: שהכל, או בורא פרי האדמה, או בורא פרי העץ.

[דעת שאר הפוסקים: גם **המ"ב** סקכ"ז **והכה"ח** אות נו פסקו כדעת הט"ז; וכ"פ בספר **הליכות ברכות** סי' קסח עמ' קנ"ה].

כד. כאשר המילוי איננו ממיני מתיקה, אלא מבשר או דגים או גבינה וכיו"ב[528], נחשבת הפת ללחם גמור[529] (אם לא שנילוש ברוב מי פירות, או שעשוי מבצק עלים וכד')[530].

לחם במילוי בשר

פת שנילושה בחלב או במי פירות כו' (דעת הרמב"ם)

כה. לדעת הרמב"ם, פת הבאה בכיסנין היא עיסה שנילושה בחלב או בחמאה או בדבש או בשמן ויין או בשאר מי פירות או במי ביצים ושומן; וזאת (לדעת אדמו"ר הזקן) כאשר מרכיבים אלו מרובים מן המים[531]. מוסיף אדמו"ר הזקן שיש חולקים על דעת הרמב"ם ואומרים שמברכים על פת זו המוציא וברכת המזון, ומסיק שבעל

---

528. היינו: ממיני לפתן המשביע כבשר או דגים או גבינה, או שאינו משביע כירקות שמלפתין את הפת, או מדברים הנאכלים למזון ולהשביע ודרך לקבוע סעודה עליהם - סדר ברכת הנהנין פ"ב ה"ח. ויש לציין **שלדעת אדמו"ר הזקן**, גם המילוי מצטרף לכזית לחייב בברכת על המחיה, כפי שציינו לעיל לגבי הפת המלאה בפירות וכד', וכן בסוף דברינו סביב ה"ב לעיל; בשם הגרש"ז אויערבך ז"ל ובשם הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שליט"א.

529. כ"ז היא דעת המ"א ואדמו"ר הזקן, אך דעת הט"ז והמהריק"ש, שאין חילוק בין מילוי דברי מתיקה או בשר או דג וכד', ובכל מילוי הוי פת הבאה בכיסנין.

[דעת שאר הפוסקים: המ"ב סקצ"ד פסק **כשיטת המ"א**, אך ע' שם בסוף סקצ"ד **ובביאור הלכה** סוף ד"ה פשטיד"א, שדעתו שאם עושה **רקיקים קטנים שמעורב בהם פתיתין של בשר וניכר שהם עשוים רק לקינוח אחר הסעודה,** דינם כפת המעורבת בפירות. דעת הגר"ע יוסף ז"ל בספרו **הליכות עולם** ח"ב פרשת פינחס אות י"ב וכן בספרו **חזון עובדיה** ט"ו בשבט - ברכות, עמ' סז, ג"כ כהמ"א, שכל שנעשית הפשטיד"א הממולאת בשר או דגים או גבינה, מבצק שנילוש במים, מברך עליה **המוציא** וברכת המזון. וכ"פ **ביאור לציון** ח"ב עמ' צ"ח בהערות: בורקס הממולא תפוחי אדמה או בשר וכדומה ... אם העיסה היא כעיסת לחם, אלא שנותן בתוך העיסה בשר או תפוחי אדמה וכדומה, דברים שדרך ללפת בהם את הפת, מברך עליו המוציא לחם מן הארץ. אך ע' **בבן איש חי** פרשת פנחס ס"כ שהביא את שתי הדעות (של המ"א ושל הט"ז), והסיק: ולענין הלכה, נקטינן ... לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש. וכ"פ **הכה"ח** אות קל"ז. **ובהלכה ברורה** ח"ח עמ' תע"ט כתב הרה"ג הרב דוד יוסף שליט"א: וירא שמים יזהר שלא לאכול בצק ממולא כזה אלא באמצע הסעודה, או שיאכל ממנו כשיעור קביעות סעודה ... ואם בכל זאת בא לאוכלו שלא באמצע סעודה, יטול ידיו בלי ברכה, ויברך עליו "**מזונות**" ו"על המחיה" (ובזה חולק על פסק אביו הגר"ע ז"ל בהליכות עולם - ע' לעיל, וכפי שמפרש שם בעמ' תפ"ב)].

530. הרי כאשר הבצק נילוש ברוב מי פירות, או ברוב מרגרינה כפי שהדבר מצוי בבצק עלים (ע' להלן), פשוט כי המאפה נחשב לפת הבאה בכיסנין מטעם אחר (דעת הרמב"ם - ע' להלן) וברכתו בורא מיני מזונות (ולגבי בעל נפש, ע"ש מה שכתבנו).

531. אחרת, הפת היא לחם גמור, ושלא כשיטת השלחן ערוך.

נפש יחמיר לעצמו שלא לאכול ממנה בלא נטילת ידים והמוציא על לחם אחר תחילה. אך יש לציין כי אין מדרגת "בעל נפש", מדרגת כל אדם, וגדולי רבני חב"ד נהגו להקל בזה כעיקר הדין[532].

כו. על פי זה, מברכים על חלות מתוקות "המוציא" וברכת המזון, כל עוד והקמח נילוש עם רוב מים[533].

חלה מתוקה

כז. לחמניות מזונות: ישנם מספר נקודות אליהן יש לשים לב באכילת לחמניות מזונות: 1) יש לוודא שהלחמניות יהיו נילושות ברוב מי פירות וכו'[534], ולא להסתפק בשנוי טעם[535]. 2) לפי המשנה ברורה[536] יש לוודא שהטעם השונה יהיה ניכר, אך אין זו דעת אדה"ז. 3) שיעור 4 ביצים לקביעות סעודה (כששבע)[537] מושג מהר מאוד בעיסה ספוגנית. בלחמניה רגילה, 2/3 לחמניה מהווה שיעור של 4 ביצים. 4) אם אוכל כזית או יותר מפת הבאה בכיסנין, אך פחות מ-4 ביצים, ושבע בצירוף שאר אכילות כעוף, בשר, גבינה וכו', אזי לא יוכל לברך על הלחמניות לא מזונות ולא המוציא, ויצטרך לברך המוציא על כזית לחם גמור.

532. כך מסר לי ידידי הרה"ג הרב מיכאל אבישיד שליט"א.

533. **[דעת שאר הפוסקים:** לדעת רוב הפוסקים הספרדים, מברכים בורא מיני מזונות על חלות מתוקות, ע"פ דברי **השו"ע** סי' קסח ס"ז. וז"ל **החזון עובדיה** חלק ט"ו בשבט - ברכות עמ' נ"ה: החלות המתוקות שנרגש בהם טעם המתיקות, ברכתן בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואין יוצאים בהם בשבת חובת שלש סעודות, אלא אם כן קובע סעודה עליהן. ובדומה פסק **האור לציון**, בספרו ח"ב עמ' צז: כל שמגיש טעם מתיקות בחלה או בלחמניה, יש לבני ספרד לברך עליה בורא מיני מזונות, וצריך שירגיש את המתיקות, ולא טעם שונה במקצת מחלה או לחמניה רגילה].

534. לשיטת אדמו"ר הזקן.

535. שיטת מרן השו"ע להסתפק בשנוי טעם.

536. מ"ב סי' קסח סקל"ט.

537. עי' לעיל ה"ב.

לחמניות מזונות

כח. בדין מאפה מבצק עלים: כאשר בצק העלים נילוש ברוב מרגרינה[538], אזי ברכת המאפה: בורא מיני מזונות ומעין ג'; ואם קובע עליו סעודה, יברך על ניטלת ידים, המוציא וברכת המזון[539]. לכן לגבי מלאווח אפוי ומיני מאפה כבורקסים, קרואסונים ועוד, העשוים בדרך כלל מבצק עלים: אם בצקם נילוש ברוב מים, ברכתם המוציא; ואם ברוב מרגרינה, אזי ברכתם בורא מיני מזונות ומעין ג', ואם קובע עליהם סעודה[540], יברך על נטילת ידים, המוציא וברכת המזון.

מלאווח אפוי

בורקס

קרואסונים

538. כך הוא בדרך כלל.

539. עי' בספר **ממלכת כהנים** לגה"ר ישראל יוסף שיחי' הנדל, שער בירורי הלכה סי' יד, שכותב שגם לבעל נפש, הברכה על **מאפה מבצק עלים** תהיה בורא מיני מזונות, כי הולכים בתר מצב המאפה אחר האפיה (ע"ש), ואחר האפיה, הבצק נעשה שכבות שכבות, ואין בו תואר לחם כלל; לכן נראה שלדעתו, לא יברכו המוציא על מאפים אלו אף אם יקבעו עליהם סעודה. אך עי' ספר **שערי הברכה** עמ' תקכ"ג הערה 67 שכתב: אולי דינו (של בורקס העשוי מבצק עלים) כטריתא שאין בה קביעות סעודה, מאחר שכל דף בצק הוא דק מאד, אמנם בפשטות אין נראה כן, כיון שסוף סוף **על צורתו הכללית יש תואר לחם**. וכך אמר לי ג"כ **הגה"ר יוסף ישעי' שיחי' ברוין** שהעיקר הוא הצורה הכללית, ובזה יש לבורקס וכד' מבצק עלים תואר לחם, וממה נפשך: אם בתר מעיקרא אזלינן, הרי בשעת לישה, בלילה עבה היא, ואם בתר השתא, בשעת אפיה נמי נראה כלחם. **ונראה פשוט שתואר לחם, היינו שנראה דבר אפוי, ולא כתבשיל, ואין צורך שייראה כלחם רגיל.** ולהעיר שכבר קדמו לפקפק בזה בנתיבי ים חלה, בחלת לחם אות ל, ע' קע"ב; עכ"ל הרב ברוין.

540. ע"פ המבואר **לעיל ה"ב, וה"ה בכל מקום בו מוזכר כאן מונח של "קביעות סעודה".**

כט. **ברכה על ג'חנון**, ע"פ הנ"ל: על ג'חנון העשוי מבצק עלים שנילוש ברוב מרגרינה, והאפוי[541], יש לברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואם קובע עליו סעודה, המוציא וברכת המזון.

ג'חנון

ל. **ברכה על פיצה:** אם הבצק נילוש **ברוב חלב או מי פירות וכד'**, אזי ברכת הפיצה תהיה בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואם קובע עליה סעודה, המוציא וברכת המזון. ואם נילוש הבצק **ברוב מים**, ברכת הפיצה המוציא אפילו על כלשהו, ויברך ברכת המזון אם יאכל ממנה כזית או יותר.

פיצה

לא. **על בורקס או קרפלך מבצק עלים הממולא בתפוחי אדמה, בשר, תרד וכד'**, מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אם **בצק העלים נילוש ברוב מרגרינה**[542] (לגבי בורקס הממולא במיני מתיקה, בלאו הכי מברכים בורא מיני מזונות ומעין ג' מצד המילוי).

קרפלך מבצק עלים ממולא בבשר

541. הג'חנון עשוי מקמח, מרגרינה, קורט מלח וסוכר. לאחר יצירת השכבות הרבות של בצק העלים, מגלגלים אותו לקוטר של כשלושה סנטימטרים. את הג'חנון אופים בתוך סיר באפייה איטית - בטמפרטורה נמוכה, במשך 8 עד 12 שעות.

542. כנ"ל.

לב. קיים הבדל מהותי בין פת הממולאת בפירות וכד', כשוסון או פום (כיס ממולא רסק תפוחים), או כרוגלך (שבו ג"כ הרי המילוי הוא העיקר), או פת שנעשתה ברוב דבש[543] **(היינו שהקמח מועט והדבש הוא הרוב**[544]**) כגון לעקאח - לבין פת שנילושה במי פירות וכו' (והיינו שמי הפירות, השמן כו' מרובים על המים); שעל הראשונים, מברך בורא מיני מזונות גם בתוך הסעודה, אם אוכלה לעדון ותענוג, כי מדובר בפת הבאה בכיסנין לכו"ע, כל עוד ועל הפת שנילושה במי פירות כו', יברך בורא מיני מזונות מחוץ לסעודה בלבד**[545]**, אך בתוך הסעודה, יסמוך על ברכת המוציא שבירך על פת גמורה, משום ספק ברכות להקל**[546]**.**

שוסון או פום

רוגלך

לג. דין המים בהם בישל או שרה פרי כדין מי פירות לענין זה[547]**. מים שנתבשלו עם צמוקים או אורז או קפה או תה, דינם כמים, ולא כמי פירות**[548]**. מים המעורבים עם תרכיז, דינם כמים, ולא כמי פירות**[549]**.**

פת שנילושה בדבש וכד', ובו הקמח הוא מיעוט:

לד. גם לבעל נפש, יש להקל ולברך על פת שנילושה בדבש (לעקאח) בורא מיני מזונות, אם *הקמח* מועט והדבש הוא הרוב[550]**, והעיקר לעדון ותענוג המתיקות.**

---

543. עי' להלן.

544. עי' כאן ה"ט.

545. ובעל נפש יחמיר שלא לאוכלו מחוץ לסעודה, כנ"ל.

546. עי' בכ"ז להלן ה"י, ומה שכתבנו שם ב"סיכום והשלכות מעשיות".

547. גרא"ח נאה בבדי השלחן סי' מח סק"י.

548. שו"ת בע"פ לרה"ג הרב זלמן שמעון ז"ל דווארקין, קובץ רז"ש עמ' 77.

549. שם. וכן דעת הגרש"ז אויערבאך ז"ל, עי' שלמי ברכה עמ' רס"ד ועמ' רצ"ג.

550. לא מדובר כאן ברוב נגד המים (כשלא מחשיבים את הקמח) כפי שבדוגמאות הקודמים, אלא ברוב נגד הקמח. ולהעיר שבתנאים אלו, הבלילה תהיה בהכרח רכה (אך אין זה משנה הלכתית).

לעקאח הנילוש ברוב דבש

לה. והוא הדין אם עירב בקמח, תבלין או שקדים טחונים וכיוצא, עד שהם הרוב נגד הקמח, גם כן ברכתן בורא מיני מזונות לכולי עלמא, ופשוט גם כן שמצרפין יחד הדבש עם מי הביצים השמן והתבלין, ואם בין כולם הם רוב נגד הקמח, ברכתן בורא מיני מזונות לדברי הכל[551].

לו. גם בנוגע לדברי מאפה אלו, "קביעת סעודה" מחייבת נטילת ידים בברכה, ברכת המוציא וברכת המזון[552].

לז. כמו שלגבי כיס הממולא בדברי מתיקה, גם כאן, אין חולק שיש לברך על דברי מאפה אלו גם באמצע סעודה על פת, כשעשויים לעדון ותענוג[553].

פת שעושין אותה כעכין יבשים וכוססין אותה (דעת רב האי גאון):

לח. לדעת רב האי גאון, פת הבאה בכיסנין היא פת שעושים אותה כעכין יבשים, וכוססים אותה; אך אע"פ שאדמו"ר הזקן מביא דעה זו בשו"ע שלו, הרי שהוא אינו מביא אותה בסדר ברכת הנהנין שבסדור. הגרא"ח נאה מסיק מכך שחזר בו כאן אדמו"ר הזקן מפסיקתו בשו"ע אדמו"ר. ויתכן שזאת דעת הרבי גם כן[554]. עפ"ז ראוי להחמיר שלא לאכול קרקרים וכד' מחוץ לסעודה הנעשית על לחם גמור[555],

551. גרא"ח נאה בבדי השלחן שם סקי"ד. ובדומה כתב לי ג"כ הרה"ג הרב יוסף ישעי' ברוין, כאשר מאפה זה נעשה לעידון.

552. הדברים מפורשים בסדר ברכת הנהנין פ"ג סוף ה"ד וסוף ה"ה, ע"ש.

553. כך משמע מדברי אדה"ז להלן ה"י, וכך הורה לי הגה"ר יוסף ישעי' ברוין שיחי'.

554. עי' סדר נטילת ידים לסעודה וסדר ברכת הנהנין עם הערות וציונים "תורת מנחם" לכ"ק אדמו"ר, נ"י תשנ"ט, פ"ב - תורת מנחם הערה ה.

555. **[דעת שאר הפוסקים:** בשו"ע קסח, ז פוסק לברך עליהם בורא מיני מזונות. אך עי' **בכה"ח** שם סקס"ו שכתב: ומשמע דכל שאינם עשויין כאותן כעכין לקנוח בעלמא, אלא לקביעות סעודה, לחם גמור הוא, ואף על פי שהן יבשים. וכ"כ בית דוד סימן פ"ג, דלחם גמור שנותנים אותו לפעמים בתנור ליבשו, שיהא קשה כמו **הבישקוגו"ש** (צנימים), כדי שלא יתעפש או יפסיד, בימי הקיץ, צריך נטילת ידים אפילו בכזית].

אלא אם כן קיימת עוד סיבה להקל, כערוב הרבה תבלין בפת, או כשמורגש שהקרקרים נלושו עם הרבה שמן (אף אם המים הם הרוב)[556].

קרקרים

לט. ברכה על מצה: המוציא וברכת המזון[557].

מצות

מ. על צנימים - כולל צנימים שמוכרים כעין קרקרים (טוסט מלבה) - מברכים המוציא לחם מן הארץ וברכת המזון[558].

---

556. וכך אמר לי הגה"ר יוסף ישעי' ברוין, וכמו שמצאנו בבדי השלחן על קצות השלחן סי' מח, סקכ"א, סקכ"ד וסק"ל להקל כאשר ישנו צירוף של שני שינוים, ע"ש.

557. **שו"ת שבט הלוי** ח"א סי' ר"ה, בהערותיו על סי' קסח בשו"ע; **ציץ אליעזר** ח"א סי' י"ט; **שערי הברכה** עמ' תר"ה.

[דעת שאר הפוסקים: מנהג **הספרדים** לברך על מצות, במשך השנה, בורא מיני מזונות, וכדלהלן: במחזיק ברכה **לחיד"א**, סי' קנח סק"ה, מחלק בין פסח, שקובע סעודתו על המצות, לבין כל השנה, אך מוסיף: ומיהו, ירא שמים, מהיות טוב, לא יאכל מצה אחר הפסח, כי אם כשקובע עליו, עכ"ל. וכן **בשו"ת יחוה דעת** ח"ג סי' יב, מסיק: **הספרדים ועדות המזרח** נוהגים לברך על המצה, לאחר הפסח, בורא מיני מזונות ומעין שלש, ויש להם על מה שיסמוכו; וחסידים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה. יש לציין **שבמוצאי חג הפסח, כשעדיין אין הלחם מצוי כלל**, דעת הגר"ע יוסף ז"ל שיש עדיין לברך על מצות ברכת בורא מיני מזונות, כך מובא **בהלכה ברורה** ח"ח סי' קסח עמ' תמ"ב, בשמו, מתשובת כתב יד. וכ"פ ג"כ **ביאור לציון** ח"ב פי"ב אות ד'. ושיטת **הגה"ר מרדכי אליהו ז"ל** - מובאת בספר וזאת הברכה עמ' 359, אות ב - שעל מצה של פסח, עד י"ד אייר מברכים המוציא, ומכאן ואילך, מזונות. לגבי **מי שאוכל תמיד אך ורק מצה ואינו אוכל לחם אחר כלל**, פסקו **בשו"ת יחוה דעת** שם בסוף הסימן, **ובהלכה ברורה** שם, שאף למנהג הספרדים, מברך עליה "המוציא" וברכת המזון, אף בשאר ימות השנה].

558. מור וקציעה קנ"ח בד"ה ויש לידע, ועי' בין השאר בלוח הרבכות שבסוף ספר שמירת הרבכות, ערך צנימים, שם הביא שברכת הצנימים: המוציא וברכת המזון **ללא חילוק בין סוגי צנימים** (וזאת גם למי שסובר

צנימים

מא. קרקרים דקים מאוד, "אובלטים" ודומיהן, שבנוסף להנ"ל, הם גם עשויים מבלילה רכה ודקה מאד, ברכתם בורא מיני מזונות[559] לדברי הכל, וזאת גם אם קבע סעודה עליהם.

אובלטים

מב. יש להקל ולהתייחס לעוגות יבשות שבעיסתם עירבו גם תבלין כו' באופן שמורגש טעמו, אע"פ שאין רוב נגד המים; כפת הבאה בכיסנין[560].

קרקרים עם זעתר

שמברכים על כעכין יבשים: בורא מיני מזונות). והטעם: כי צנימים עשוים למזון ולהשביע, והם אינם אותם הכעכין היבשים העשוים לקנוח ותענוג. ועי' ג"כ מה שכתבנו לגבי קרוטונים אפוים, סביב הט"ו להלן.

[דעת שאר פוסקים: בשו"ת מנחת יצחק ח"א סי' עא סק"ח, וכן בספר **שערי ברכה** עמ' שס"ד הערב קי"ז, בשם השו"ת הנ"ל, מחלקים בין צנימים הנאפים 1) לקנוח 2) ברדיה אחת, עליהם סוברים שיש לברך בורא מיני מזונות, לבין צנימים הנאפים בשתי רדיות, שברכתם המוציא אף אם נאפים לקנוח, כי אחר שנאפו פעם אחת ונהיו ללחם, כבר לא מאבדים את שם לחם באפיה השניה. ועי' ג"כ מה שכתבנו בנידון לגבי קרוטונים אפוים, להלן, סביב הט"ו].

559. **חיים כהלכה** לרה"ח הרב ברוך שלמה בליזינסקי עמ' 94, ע"פ המנחת יצחק ח"א סי' עא.

560. גרא"ח נאה בבדי השלחן שם סקי"א, בלשון: לולא דמסתפינא. יסוד ההיתר לדעתו הוא צירוף דעת השו"ע שהבין ברמב"ם שדי בהרגשת הטעם, לדעת רב האי גאון בפת הבאה בכיסנין (אך יש לציין שהפטיר הגרא"ח נאה: אך בעל נפש יחמיר). ועי' מה שכתבנו לעיל לגבי קרקרים. אך עי' לעיל שהרבה חולקים על הגרא"ח נאה ומקילים בתבלין שטעמו ניכר היטב, לשיטת הרמב"ם, גם ללא רוב, ללא צירוף שיטת רה האי גאון; וכך לכאורה פשט דברי אדמו"ר הזקן כאן ה"ז.

מג. וכן הוא הדין שיברכו בורא מיני מזונות על **ביסקוויטים** פריכים, כי מורגש בהם היטב טעם השמן ו/או הסוכר.

בסקוויטים

עוגות ספוג ועוגות בחושות:

מד. **עוגות ה"ספוג"**[561] **והעוגות הבחושות**[562] ברכתן בורא מיני מזונות, ואחרי אכילתן: ברכה מעין ג'; ואם אוכל מהם שיעור קביעות סעודה[563], מברכים עליהם המוציא וברכת המזון. הרי מצד מי הפירות כו', הם ודאי לא פת גמורה אלא כפת הבאה בכיסנין, ומצד בלילתן הרכה אך עוביין הרב, הן דומות לטרוקנין[564]. וכן מברכין עליהן בורא מיני מזונות גם בסעודה על לחם גמור, אם הן נאכלות לתענוג וקינוח[565].

עוגת ספוג

561. עי' לעיל מה שכתבנו לגבי עוגות אלו: 1. שמשערים את הנפח של פת ספוגית ללא שום מעיכה, 2. שברכתן האחרונה תהיה מעין ג' בתנאי שלפחות 1/6 מהתערובת תהיה מקמח דגנים.

562. דומות לעוגות הספוג, אלא שעוגות הספוג גבוהות ואווריריות יותר, בגלל המצאות ביצים מוקצפות, שמתפיחות מאוד את הבצק.

563. עי' בזה לעיל ה"ב.

564. עי' לעיל הלכה ו'.

565. עי' בטבלה שבסוף ספר שמירת המצות, הערה 43, לגבי עוגות מבלילות נוזליות כבלילות עוגות אלו.

הלכה י – סיכום והשלכות מעשיות

מה. לחמים שנחשבים ללחם שאינו גמור רק מצד זה שנילושו בחלב, במי פירות וכו', אין לברך עליהם בסעודה, בכל מקרה[566], כי יש מי שחושב שברכתם המוציא, וכבר נפטרו בברכת המוציא שבירך על פת גמורה[567]. אך יש לציין שלפעמים, מרוב הוספות של דבש, שמן, ביצים, סוכר, שקדים, שוקולד ועוד, נעשה נפח מרכיבים אלה, מרובה מנפח הקמח[568], ואז ברכת המאפה: בורא מיני מזונות לדברי הכל[569], כך שיש לברך על מאפה זה גם באמצע הסעודה, אם נאכל לעדון ותענוג.

מו. לגבי סוגי הפת הבאים:

1. הלחמים מבלילה רכה שברכתם בורא מיני מזונות[570]

2. דברי המאפה הממולאים במיני מתיקה (ולאו דוקא אלה שבצורת כיס, אלא הוא הדין "רוגלכים" וכד', וכן דברי מאפה שנאפו כשעליהם שכבת פירות או מיני מתיקה), שברכתם בורא מיני מזונות לכל הדעות[571]

3. העוגות בהן נפח הדבש[572] ו/או שאר המרכיבים[573] (מחוץ למים) מרובה על נפח הקמח

4. עוגות הספוג והעוגות הבחושות[574]

5. הסופגניות וכד' המטוגנות בשמן עמוק[575],

אם אוכלם בתוך הסעודה לעדון ותענוג בלבד, או בסוף הסעודה לקינוח, אזי מברך עליהם בורא מיני מזונות בתוך הסעודה, ואחריהם, נפטרים בברכת המזון. ואם אוכלם

---

566. היינו: אף אם נאכלים לתענוג.

567. כפי שכבר נזכר לעיל.

568. עי' באנציקלופדיה לברכות הנהנין לרב יוסף חיים כהן, במקורות שבסוף הספר, אות ע, הערה 21, שם ציין, לגבי "עוגות הבית" של אוסם: לפי מה שבררנו במפעל, העוגות מכילות כ-25% קמח (אמנם שם מדובר בעוגות מבלילה רכה, אך ידוע שמצוי גם בעוגות שמרים שהקמח הוא מיעוט והשוקולד, הסוכר, השמן והביצים, הם עיקר).

569. עי' לעיל ה"ט וקצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סקי"ד.

570. ע"פ הקריטריונים המובאים לעיל ה"ו.

571. עי' לעיל ה"ז. וה"מ גם כאשר העיסה (אינה בצק עלים אלא היא) מצד עצמה, כעיסת לחם גמור, וכנ"ל שם.

572. עי' לעיל ה"ט.

573. עי' קצות השלחן סי מח, בבדי השלחן סקי"ד.

574. עי' לעיל בחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב ה"ט.

575. עי' להלן בחלק סיכום והשלכות מעשיות שסביב הי"ב.

למזון ולהשביע, אזי אין לברך עליהם בתוך הסעודה, כי כבר נפטרו בברכת המוציא שבירך על הפת[576].

לדעת אדמו"ר הזקן[577], **אין הנ"ל סותר את העובדה כי בחלק מדברי המאפה הנ"ל, קביעת סעודה עליהם מחוץ לסעודה מחייבת בברכת המוציא ובברכת המזון כפי שכבר נתבאר במקומות בהם כבר נידונו אותם דברי המאפה**[578].

הלכה י"א – סיכום והשלכות מעשיות

מז. על עיסה שבלילתה רכה, שטיגנוה (אפילו שלא בטיגון עמוק), מברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', ואפילו קובע סעודה על פת זו, כי אין לה תואר לחם כלל. ודין לחמים אלו כשאוכלם בתוך הסעודה, כדין הלחמים הממולאים פירות שאוכלם בתוך הסעודה, שאם אוכלם לקנוח או לתענוג, מברך עליהם בורא מיני מזונות.

מח. מעט השמן בו מושחין את המחבת שלא תשרף העיסה, אינו נקרא משקה, ולכן אין זה בישול, אלא אפיה, וזאת כל עוד ואין העיסה רוחשת בשמן או בשומן[579].

---

576. [**דעת שאר הפוסקים:**

- **הגה"ר דוד יוסף בהלכה ברורה** ח"ח סי' קסח, עמ' תמט: **1) בפת הבאה בכיסנין שאין בה את שלושת התכונות של ממולא, פריך, ונילוש במי פירות כו'**, אין לברך על אכילתה קודם ברכת המזון, אפילו אם אוכלה לקינוח סעודה, וטוב להחמיר שלא לאוכלה אלא רק לאחר שיברך ברכת המזון. **2) בפת הבאה בכיסנין שיש בה את שלושת התכונות הנ"ל**, יראה שמים לא יאכל מאותה פת אלא אחר ברכת המזון. **3) במאפה העשוי מבלילה רכה מאוד**, מברך עליו ברכת "בורא מיני מזונות" גם באמצע הסעודה, אם נאכל לקינוח סעודה.
- **הפסקי תשובות** סי' קע"ז ס"ז: **1) אם הפת ממולאת במיני מתיקה וגם נילושה ברוב מי פירות כו'** אפילו אם היא איננה פריכה, מברכים עליה בסעודה "בורא מיני מזונות", אם אוכלה לעדון ותענוג. **2) אם הפת ממולאת במיני מתיקה, או שהיא: גם נילושה ברוב מי פירות כו' וגם פריכה**, אזי ניתן לברך עליה בומ"מ בסעודה אם אוכלה לעדון ותענוג, אך נכון להחמיר ולבקש ממי שלא נטל ידיו, שיוציאנו בברכתו, או לברך עליה לפני הסעודה ולפטור את מה שיאכל ממנה בסעוד. **3) אם הפת רק נילושה ברוב מי פירות כו' אך אין היא ממולאת במיני מתיקה, וכן היא איננה פריכה**, אזי אין מברכים עליה בסעודה, ורצוי להחמיר גם כאן כמו שב-2)].

577. כתבנו את הדברים, לאפוקי משיטת הרשב"א המובאת בבית יוסף סי' קעז, לפיו אין לברך בתוך הסעודה על פת הבאה בכיסנין אף אם אוכלה לעדון ותענוג, כיון דאילו אכל ממנה כשיעור קביעת סעודה, היה מברך עליה המוציא.

578. לגבי טרוקנין וכד', עי' לעיל ה"ו. לגבי המאפים בצורת כיס הממולאים בהרבה מיני מתיקה, עי' לעיל ה"ז. לגבי העוגות בהן נפח הדבש ו/או שאר המרכיבים מרובה על נפח הקמח, עי' פ"ג סוף ה"ד וסוף ה"ה, הובא לעיל בעיונים סביב ה"ט.

579. מפורש בשו"ע אדמו"ר תנא, לו. וכן עי' כאן הלכות ה, ו, ויב, שמשווה אדמו"ר הזקן שימוש במחבת ללא משקה, לאפייה בתנור.

הלכה יב – סיכום והשלכות מעשיות

מט. **על עיסה שבישלוה** מברכים בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אוכל ממנה הרבה.

נ. **לגבי טיגון במעט שמן** בו העיסה רוחשת, **של עיסה שבלילתה עבה**, נחלקו אם דינו כדין אפיה (ועיסה שטגנוה, כלחם גמור), או כדין בישול (ועיסה שטגנוה כדין מזונות, אפילו אוכל ממנו הרבה). **והעיקר שדינו כדין בישול**, אך מכל מקום, **אם אוכל ממנו כדי שביעה, יש להחמיר לאוכלו בסעודה על לחם גמור**, וזאת אפילו אם הפת ממולאת בגבינה או בבשר[580].

נא. **טיגון בהרבה שמן** דינו כבישול גמור, ומברך בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אם יקבע סעודתו על פת זו. ולכן מברך על **סופגניות** מטוגנות[581] בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו אוכל מהן שיעור קביעת סעודה. וכן אם אוכל **סופגניה בתוך הסעודה** לתענוג כקינוח, מברך בורא מיני מזונות לפני האכילה, כיון שהן מטגנות בשמן עמוק וברכתן בורא מיני מזונות לדברי הכל[582]. ודין **קובה**[583] מטוגן, כדין סופגניה (אלא שנאכל למזון ולשביעה).

סופגניות

קובה

נב. **עיסה שבלילתה עבה שבישלוה**, ולאחר מכן **אפו** אותה בתנור, או במחבת בלי משקה, **דינה כדין עיסה שאפו** (אפילו אם היו החתיכות קטנות מכזית), ומברכים עליה המוציא, וברכת המזון אחר אכילת כזית ממנה.

נג. **עיסה שבלילתה עבה שבישלוה**, ולאחר מכן **טגנוה**, **דינה כדין עיסה שטגנוה**, ומברכים עליה בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אך לא יאכל ממנה שיעור קביעת סעודה אלא אם כן מברך המוציא על כזית לחם גמור.

---

580. עי' לעיל ה"ח.

581. בדרך כלל, סופגניות מטוגנות בשמן עמוק. עם כל זה, צריך לדעת שמשווקות ג"כ **סופגניות אפויות**, ודינם כדין פת שנילושה ברוב שמן כו', ואין מברכים עליהן באמצע הסעודה.

582. עי' בטבלה שבעריכת הגה"ר חיים שלום שיחי' דייטש שבסוף ספר שמירת הברכות, ערך סופגניה, הערה 37.

583. הקובה (תרגומו מערבית: כדור) הינו מאכל סורי, לבנוני, וכורדי ועירקי. מדובר בכדור בצק העשוי מקמח ומבורגול, הממולא בבשר בקר ובבצל, שמטגנים בשמן עמוק, או שמבשלים.

הלכה יג – סיכום והשלכות מעשיות

נד. אין בישול פרוסת לחם בכלי ראשון, מוציא את הלחם מתורת לחם גמור, אלא אם כן נמחה הלחם **בבישול, עד שלא נשאר בפרוסה כזית**, ואז ברכתה בורא מיני מזונות ומעין ג' **אפילו אם קבע סעודה** על הפרוסות, **ואפילו אם נראה שיש עליהם עדיין תואר לחם**. על פי זה, פשוט שאין מברכים על קציצות העשויות מלחם ששרו במים, בשר וירקות, ברכת המוציא לחם מן הארץ, אלא ברכת בורא מיני מזונות[584].

קציצות בשר

נה. אם פירר את הפרוסות **לחתיכות פחותות מכזית לפני הבישול**, מברך עליהן אחרי הבישול **בורא מיני מזונות** וברכה מעין ג'; אך כל בעל נפש יחמיר לא לאכול מהם כדי שביעה אם יש עליהן תואר לחם, אלא יברך אז המוציא על כזית לחם.

נו. מאחר וטיגון עמוק, דינו כבישול, כנ"ל, דין **קרוטונים פחותים מכזית שטיגנם בשמן עמוק, אחר שנאפו**[585], כדין פרוסות אלו: מן הדין, מברך עליהם **בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'**, אפילו אם אוכל מהם שיעור קביעת סעודה[586]; אך בעל נפש יחמיר לא לאכול מהם כדי שביעה אם יש עליהם תואר לחם.

קרוטונים מטוגנים

584. עי' סדר ברגת הנהנין פ"ג הלכות ב-ד.

585. בדין קרוטונים שנאפו ולא טוגנו, עי' להלן סביב הט"ו.

586. **[דעת שאר הפוסקים:** נפסק ג"כ **בשו"ע** קסח, י שפירורי לחם שנתבשלו, אם אין בהם כזית, מברך עליהם בורא מיני מזונות ועל המחיה. ועי' **במ"ב** סקנ"ז שכתב שה"מ, אפילו קבע עליהם סעודה, דלא הוי בכלל לחם כלל, רק כמיני קדרה בעלמא].

נז. **אם טיגן (בטיגון שאינו טיגון עמוק[587]) את פרוסות הלחם**, כתב אדמו"ר הזקן ש"יש להחמיר בכל ענין". וביאר הגרא"ח נאה בשם אדמו"ר הצמח צדק, דהיינו **שכל עוד ולחתיכות, תואר לחם** (ואפילו הן פחותות מכזית), אין לאכול מהן אפילו לא פחות משיעור קביעות סעודה. יוצא שבכל מקרה, יאכל מהן רק לאחר **שיברך על כזית לחם גמור**. דין זה חל על **מצה בריי** (מצה שרויה קצת במים (בכדי לרכך אותה, אבל לא מספיק זמן שימוחו כלל) ומערבים בה ביצים ומטגנים אותה, ובחו"ל נוהגים לאוכלה באחרון של פסח), שלאדמו"ר הזקן אין לאוכלה בלי לברך על כזית לחם אחר תחילה[588].

מצה בריי

נח. מצוי מאוד שמטגנים לחם קצת קשה בשמן, אחר שטובלים את הפרוסות בביצה (פרנץ' טוסט), והרי: 1. החתיכות בדרך כלל יותר מכזית (שזה בערך נפח חצי פרוסה), 2. והוא עיקר: חתיכות הלחם לא מאבדות בזה תואר לחם. לכן פשוט שפרוסות אלו לא מאבדות את דינם, לברך עליהן ברכת המוציא וברכת המזון.

לחם מטוגן

587. וכן לא מדובר כאן במעט שמן שמושחין כדי שלא ידבק המאכל, עליו כבר ראינו בסוף הי"א שאין דינו כמשקה, והוי אפיה, ולא טיגון.

588. דלא כערוה"ש (קס"ח סל"ז) שסתם שפשוט שעבר ממנו צורת הפת וברכתו מזונות אף בקביעות סעודה (וכן הוא לשאר פוסקים כנ"ל).

הלכה יד – סיכום והשלכות מעשיות

נט. **אם שרה לחם בכלי שני עד שנמוח, ולא ניכר שהוא לחם אפוי, אזי מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'. וכל זה אם אין בפרוסות כזית.**

דוגמא לזה: **קוגל חלה (ברויט קוגל).** קורעים את החלה ושורים במים חמים זמן רב עד שנימוחה, והמים מתלבנים (ואז אין כבר כלל לחלה צורת פת, ופשוט שאין "פרוסות" בנפח כזית), ואז סוחטים את החלה, מוסיפים הרבה **תבלינים** שבוחשים יחד עם ה"עיסה", ואופים את ה"קוגל", שברכתו מזונות.

קוגל חלה

ס. **קיים ספק אם עירוי מכלי ראשון ככלי ראשון, או ככלי שני. לכן לא יאכל פרוסות שיש בהן פחות מכזית, שעירה עליהם מכלי ראשון, ויש להן עדיין תואר לחם, אלא אם כן יברך על כזית לחם גמור וכו'. ואם נמוחו קצת, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג'.**

סא. **אם שרה לחם זמן מרובה במים צוננים, ושמתקיימים שני התנאים: הפירורים הם פחות מכזית, וכן הלך מהם תואר לחם ונראים כפירורי עיסה, אזי מברכים עליהם בורא מיני מזונות וברכה מעין ג', אפילו קבע עליהם סעודה. וכל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מהם תואר הלחם. וכן הדין בחתיכות פת שנתייבשו בתנור, ושורין אותן בשכר צונן.**

יוצא שיכולים לברך בורא מיני מזונות על **קרוטונים אפוים** שבצלחתו, אך ורק אם מתקיימים שני תנאים: הקרוטונים קטנים מכזית, וכן: הלך מהם תואר הלחם, ונראים הקרוטונים כפירורי עיסה. וסימן היכר: כל שהמים מתלבנים מחמת מחוי הפירורים, כבר הלך מה"פירורים" תואר הלחם.

הלכה טו[589] – סיכום והשלכות מעשיות

סב. פירור לחם העומד בעינו, אפילו אם הוא דק כקמח, נחשב שמראהו עומד לו ולא נתבטל מתורת לחם, ומברכים עליו המוציא לחם מן הארץ[590]. עפ"ז, הברכה על קרוטונים אפוים[591] לא מתובלים[592] ולא מטוגנים היא המוציא לחם מן הארץ, אפילו אם הקרוטונים קטנים מכזית. וזאת אפילו אם לכתחילה נאפו להיות קרוטונים[593].

589. כולל סיכום ענין הפירורים המובא בסוף הי"ד.

590. [**דעת שאר הפוסקים**: וכן פסקו כל הפוסקים, וז"ל השו"ע סי' קסח ס"ט: פת גמור, אפילו פחות מכזית, מברך עליו המוציא, אבל לאחריו, אינו מברך כלום כל שלא אכל כזית. ובס"י: ... ואם אינו לא מבושל ולא מחובר, אלא מפורר דק דק, אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו המוציא וברכת המזון].

591. ישנם קרוטונים שעברו רק **אפיה**, וקרוטונים **שטיגנו** אותם בשמן עמוק, אחר האפיה. מברכים על הראשונים ברכת המוציא וברכת המזון, ועל האחרונים: בורא מיני מזונות וברכה מעין שלש (עי' לעיל הי"ג). מבואר בספר הליכות ברכות סי' קסח עמ' קס"א, הערה קכ"א, שאם כתוב על האריזה: **לסלט**, הרי אלו קרוטונים שהם רק אפויים, אך אם כתוב **למרק, או לסלט ולמרק**, הרי אלו קרוטונים מטוגנים.

592. **לגבי קרוטונים מתובלים**: אם עירבו הרבה תבלין **בלישת** הקרוטונים (אך לעיתים קרובות, מערבים את התבלינים באמצע האפיה! - עי' הליכות ברכות עמ' קסא), **עד שאין דרך רוב בני אדם לאכול מהם הרבה, מפני רבוי התבלין**, ברכתם **בורא מיני מזונות** (היינו: אף אם לא טגנו אותם לאחר מכן). וכ"כ לי הרה"ג הרב יוסף שיחי' ברוין.

593. כבר ראינו שיש להסתפק בדעת אדמו"ר הזקן, לגבי הברכה על עוגות יבשות הנכססות. אך פשוט שאין דיון זה קשור **ללחם רגיל שהתייבש**, עליו יש לברך המוציא לכל הדעות. ופשוט גם שחלוקת לחם רגיל שהתייבש, לקרוטונים קטנים, אינו משנה את ברכתו. וכן, לדעת אדמו"ר הזקן, אין לחלק בין לחם רגיל שהתייבש, וחילקוהו לחתיכות קטנות, לבין הקרוטונים התעשייתיים שנעשו **לכתחילה** להיות קרוטונים (וכפי שלא חילקנו לגבי צנימים - עי' לעיל בסיכום והשלכות מעשיות שסביב לה"ט); כי הרי, לשיטת אדמו"ר הזקן, תכונותיה המיוחדות של ה"פת הבאה בכיסנין" הם **"סיבה"** לברך עליה בורא מיני מזונות, ולא רק "סימן". וכך פוסקים למעשה, לגבי קרוטונים אפוים, ידידי הרבנים הגאונים: הרה"ג הרב יוסף ברוין שליט"א, באימייל אלי, והרה"ג הרב אליהו שיחי' פולטורק, בעל פה.

[**דעת שאר הפוסקים**: כבר ראינו בעיונים סביב ה"ט, בדיון אודות "הלחמניות המזונות", שלשיטת השדי חמד באסיפת דינים, מערכת ברכות סימן א, בשם מוהר"י עזריה - מתייחסים ליעוד של הפת (ושלא כשיטת אדמו"ר הזקן, כנ"ל, שלא הזכיר כלל שיטה מעין זו). לשיטה זו, אם **נאפתה למזון ולהשביע**, אין היא פת הבאה בכיסנין, וברכתה המוציא, על כלשהו, וברכת המזון על כזית. **ואם נאפתה לעדון ותענוג**, אזי היא פת הבאה בכיסנין עליה מברכים בורא מיני מזונות ועל המחיה, כל עוד ואין קובעים עליה סעודה. במילים אחרות, לשיטה זו, הלישה ברוב מי פירות כו', אינה סיבה, לפת, להיחשב לפת הבאה בכיסנין, אלא **סימן** בלבד (לכן אם מוכח שנעשתה הפת למזון ולהשביע, אין זו פת הבאה בכיסנין אף אם נילושה ברוב מי פירות כו'). על פי הבנה זו (שהיא הבנת פוסקים רבים, עי' בין השאר בספר **הליכות ברכות** לרה"ג הרב אופיר שיחי' מלכא, עמ' קס"א, וכן **בפסקי תשובות** ח"ב עמ' תנ"ט הערה 86), מחלקים דינית את הקרוטונים האפוים, לשני סוגים: **הסוג הראשון, התעשייתי**, הוא קרוטונים העשוים מבצק רגיל ללחם, אותו אופים. בשלב מסוים של האפיה, חותכים את הבצק לחתיכות קטנות, מתבלים אותן, ואז מסיימים את האפייה, עד שנעשה הפת קשה ונכסס. לשיטה זו, מברכים על סוג זה של קרוטונים: **בורא מיני מזונות** ועל המחיה (והחידוש: אף אם אין מטגנים אותם לאחר מכן), היות ונעשו לכתחילה להיות נכססים (ובהתאם לדעת רוב הפוסקים, לפיהם "נכסס" הוא אחד מסוגי הפת הבאה בכיסנין). **הסוג השני, הביתי**, הוא קרוטונים הנעשים מלחם

קרוטונים אפוים לסלט

סג. פירורי לחם הפחותים מכזית וחיבר והדביק את הפירורים על ידי דבש או חלב או מרק, ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה, כך שאבדו את תואר הלחם האפוי; מברך בורא מיני מזונות ומעין ג' לעולם: והיינו אפילו אם קובע עליהם סעודה. עפ"ז, מברכים בורא מיני מזונות על כדורי שוקולד העשוים מפירורי לחם[594].

כדורי שוקולד

סד. קמח מצה שגיבל עם מים חמים ושמן ומי ביצים[595], ועל ידי זה נמוחו קצת ונעשו כעיסה (כך שאבדו את תואר הלחם); ולשין אותן ועושים אותן עיגולים, ומבשלים אותם, מברך עליהם ומעין ג' לעולם: והיינו אפילו אם קובע עליהם סעודה.

רגיל, עליהם מברכים **המוציא** וברכת המזון גם לשיטה זו, כי כבר חל על הפת שם לחם, ואין היא יורדת מחשיבותה באופן זה שחותכים אותה לחתיכות קטנות . אך ע' ספר **וזאת הברכה** עמ' 122 בהערה, וכן בסוף הספר, בבירור הלכה סי' ל"ט 2 , עמ' 307-8 - שמסתפק בדין זה, ומביא מצד אחד את דברי השדי חמד, אך לאידך, מאחר שיש, לאותם הקרוטונים התעשייתיים, דין לחם, באמצע האפייה, לא פשוט שיכולים לאבד שם זה בהמשך, על ידי אפייה שניה (וכפי שכתבנו בערך צנימים בשם המנחת יצחק, ע"ש). לכן, למסקנה, כותב שטוב לפטור סוג זה של קרוטונים, בלחם. יש לציין אגב שלא מצאנו את החלוקה הנ"ל בספר **הלכה ברורה**, שפוסק בח"ח עמ' תנח, לברך המוציא על קרוטונים אפוים ולא מטוגנים].

594. רגילים לעשות כדורי שוקולד מפירורי עוגות או מפירורי ביסקוויטים, ופשוט שברכתם בורא מיני מזונות (ע' סדר ברכת הנהנין פ"ג הלכות ב-ד). אך ניתן לעשות כדורי שוקולד מפירורי לחם, והברכה, כמובא בפנים, היא ג"כ בורא מיני מזונות.

595. איתא בחידושי צ"צ קצז, ד: אפילו במים בלבד הכי דינא, ודיברו בהווה, שעושים כן, לפי שאין טבע המים לדבק כל כך, כמו אלו.

והוא הדין[596] **אם מטגנים אותם, להאומרים שהטיגון אינו כאפיה, כנ"ל**[597]. **עפ"ז מברכים על קניידלך העשוי מקמח מצה, שרגילים לגבל עם מים, שמן וביצים, ושמבשלים: בורא מיני מזונות**[598].

קניידלך

סה. **פירורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק, אם לא הלך תואר הלחם בלישת הפירורים, ובישל את הלישה, והלך תואר הלחם אחר הבישול, מברך בורא מיני מזונות גם בפרוסה שיהיה עליה כזית**[599].

סו. **פירורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק, אם גם לא הלך תואר הלחם אחר הבישול, יש להחמיר שלא לאכול כדי שביעה, כי אם בתוך הסעודה.**

סז. **פירורי לחם פחותים מכזית שחברם ודבקם יחד על ידי דבש או חלב או מרק, אם לא הלך תואר הלחם בלישת הפירורים, וטיגן את הלישה, וגם לאחר הטיגון לא הלך תואר הלחם, יש להחמיר שלא לאכול אפילו קצת, כי אם בתוך הסעודה** [600].

596. אך עי' קצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סק"ל, שאם בלישה היה רוב מים, אין לקבוע סעודתו אליהם בלא לברך על לחם גמור.

597. עי' לעיל הי"ב.

598. ואם אוכל מהם שיעור קביעת סעודה, ראה מה שכתבנו לעיל בהלכה י"ב בדין ממולא בפירות, שהגרא"ח נאה הסתפק בדיניהם.

599. כי הדרישה שלא יהיה בפרוסה, כזית, אחר הבישול, כדי לברך עליה בורא מיני מזונות; היא לא בפרוסה של פירורים שחיברו שוב.

600. עי' קצות השלחן סי' מח בבדי השלחן סקל"א, בשם אדמו"ר הצמח צדק.